

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Aalborg Universitet

Slaget ved Actium og 'Vellystens Slave'

Lange, Carsten Hjort

Published in:
Rubicon

Publication date:
2009

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):
Lange, C. H. (2009). Slaget ved Actium og 'Vellystens Slave'. *Rubicon*, 4-12.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Rubicón

Nummer 1

17. årgang

Februar 2009

Billedet er fra L'album de guerre, Paris 1927

ISSN 0908-1674

- **Tema:** Krigshistorie

Med bl.a.

- *"Militæranlæg og store slag"* Af lektor Kurt Villads Jensen

- *"Den onde nabo"* Af lektor Knud J.V. Jespersen

- *"Verdenskrigens virkningshistorie"* Af lektor Nils Arne Sørensen

Historiestudiet

Syddansk Universitet

Udgiver: Historiestuderende ved Syddansk Universitet

Adresse:

Rubicon
c/o Historiestudiet
Syddansk Universitet
Campusvej 55
5230 Odense M.

Hjemmeside: www.historie.sdu.dk , gå ind under 'aktiviteter' i menuen til venstre

Tryk: Print & Sign

Oplag: 550 eksemplarer fire gange årligt

Vejledende deadlines: Starten af februar, midten af april, starten af september samt midten af november. De endelige deadlinedatoer oplyses ved henvendelse til redaktionen.

Rubicons formål er at styrke det historiefaglige miljø ved Syddansk Universitet.

Rubicon udgives med økonomisk støtte fra Studienævnet og de Historiestuderendes Fagråd ved Syddansk Universitet. Bladet ligger til afhentning uden for sekretariatet, Historiestudiet, SDU.

Rubicons artikler udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens holdning. Redaktionen forbeholder sig endvidere retten til at forkorte uopfordrede indlæg.

Rubicon gør opmærksom på at der ikke gives nogen former for honorering i forbindelse med trykning af artikler mv. i forbindelse med uopfordrede indlæg.

Ved indsendelse af anmeldelser der indsendes uopfordret bedes venligst påført følgende oplysninger: Forfatter, titel, forlag, år, side antal og vejledende pris.

Ansvarshavende redaktører:

Sidsel Mahler Jakobsen ✉ sjako05@student.sdu.dk

Groth Rasmussen ✉ mariagrothrasnussen@gmail.com

Resterende redaktion, se bagsiden

Redaktionen

Ansvarshavende redaktør: **Maria Groth Rasmussen**
mariagrothrasnussen@gmail.com

Ansvarshavende redaktør: **Sidsel Mahler Jakobsen**
sjako05@student.sdu.dk

Web-master: **Anne Hansen.**
ahans05@student.sdu.dk

Anmeldelses- og journalistisk redaktør: **Jepppe Jøhn Hørsholm**
jhoer05@student.sdu.dk

Debat- og journalistisk redaktør: **Nicolaj Vrå-Andersen**
nvraa06@student.sdu.dk

Stuðiestof redaktør: **Martin Grøn**
mgroe06@student.sdu.dk

Journalistisk redaktør: **Ditte Mikkelsen**
dmikk06@student.sdu.dk

Indhold

Side	2	Leder
Side	3	Siden sidst

Artikler

Tema: Militærhistorie

Side	4	<i>Slaget ved Actium og "vellystens slave"</i> af: Carsten Hjort Lange
Side	13	<i>Reynald de Châtillon: Kristi stridselefant</i> af: Janus Møller Jensen
Side	22	<i>Ikke publiceret indledning til middelalderafsnit – Oprindeligt til Danmarks Krigshistorie 700-1814, bind 1</i> af: Kurt Villads Jensen
Side	26	<i>Militæranlæg og store slag – Fra Danevirke til Bråvallaslaget</i> af: Kurt Villads Jensen
Side	31	<i>"Den onde nabo" – Svenskerkrigenes tidsalder 1563-1720</i> af: Knud J. V. Jespersen
Side	42	<i>At skrive levende historie – Et interview med forfatteren Tom Buk-Swienty der for nyligt udkom med bogen 'Slagterbænk Dybbøl'</i> af: Martin Klüwer Grøn og Nicolaj Vraa-Andersen
Side	45	<i>Verdenskrigens virkningshistorie</i> af: Nils Arne Sørensen
Side	55	<i>Die Russen eller Iwan: En jødisk bolsjevik? – Tyske soldaters selvopfattelse og syn på den russiske modstander under Ruslandsfelttoget 1941-45</i> af: Eg Groa
Side	79	<i>En feltpræst blogger – En dansk præst i Afghanistan</i> af: Kristian Massey Møller

Andre (uden for tema):

Side	98	<i>På flugt i eget land – Overlevelsens måde og problemer for jøder i det tysk-besatte Polen 1939-45</i> af: Merethe Aagaard Jensen
Side	108	<i>Levende historie på museum</i> af: Lennart Holst

Anmeldelser

Bøger:

Side	125	<i>Che Guevara – Frihedshelt eller terrorist?</i> af: Jack J. Frederiksen
Side	128	<i>Militærhistorie af første klasse</i> af: Nicolaj Vraa-Andersen
Side	129	<i>"De danske tigre" af Lars Ulslev Johannesen</i> af: Martik Klüwer Grøn

Debat

Side	95	<i>Militærhistorie på SDU?</i> af: Christian Smith og Nicolaj Vraa-Andersen
------	----	---

StuDiestof

Side	88	<i>I praktik som forsker</i> af: Mette Bundgaard Knudsen
Side	97	<i>Orienteringsmøde for overbygningsstuderende – Godt initiativ fra Historiestudiets side</i> af: Anne Hansen

Det sker der (reklamer mv.)

Side	21	<i>Dansk-Russisk Forening Fyn: Foredrag</i>
Side	30	<i>Udbud fra Klassiske Studier: Latinske Krøniker fra Middelalderen</i>
Side	44	<i>Arrangementer på Center for Middelalderstudier 2009</i>
Side	52	<i>Et godt input i hverdagen – Program for Historisk Foredragsforening, foråret 2009</i>
Side	124	<i>Foredrag på Landsarkivet forår 2009</i>

LEDER

Kære læser,

Så kom Rubicon endelig fra trykken. Dette nummer har været lidt længere undervejs end redaktionen havde forventet. Men til gengæld er vi stolte af at kunne præsentere et så flot nummer som dette. Temaet for dette nummer er Militærhistorie. Militærhistorie dækker et rummeligt felt inden for den menneskelige sfære. Således defineres militærhistorie nogle steder (meget bredt) som alt der indeholder en konflikt. Defineret således kan militærhistorie opfattes som alt lige fra en uoverensstemmelse til en væbnet konflikt eller verdenskrig. Andre igen inkluderer monumenter og krigsskuepladser som elementer af militærhistorien. At genren er populær vidner ikke kun boghandlernes udbud indenfor militærhistorie om. På internettet bugner det med militærhistoriske sites - nogle lavet og funderet på videnskabeligt grundlag - andre igen af entusiaster. Således har milhist.dk 15.000 besøgende hver måned og en simpel google-søgning på 'militærhistorie' giver ikke færre 120.000 hits. Vi håber derfor I vil tage godt imod vores militærhistoriske tema og nyde nogle af de fremmeste forskeres viden på dette felt.

Redaktionen vil samtidig gerne opfordre alle medstuderende til at melde sig under

fanerne i de forskellige fagligt sociale regimenter (for nu at blive i den militære jargon) der findes her i Odense. Det gælder eksempelvis *Rubicon* - send os gerne jeres artikler. Rubicon er et blad lavet af de studerende for de studerende. Derudover kan man deltage i redaktionsarbejdet og være med til at gøre bladet endnu bedre. I *Historisk Foredragsforening* som også udspringer af historiestudiet savnes I også. Her får man som historiestuderende gode foredrag af høj faglig kvalitet og tilmed er det sociale aspekt værd at fremhæve. Her kan man på kryds af år-gange udveksle synspunkter og i det hele taget udvide sit faglige og sociale netværk. Andre tilbud på studiet, såsom *Historisk filmklub* kan også altid bruge inputs fra studerende. Inden vi afslutter den geværsalveagtige svada, bør vi måske understrege, at I som historiestuderende bør være med til at forme jeres studiemiljø- og det gør I bl.a. ved at styrke de faglige sociale tilbud her på stedet. Med denne tilnærmelsesvise militærkommando, kan I alle træde af og nyde dette nummer af *Rubicon*.

Redaktionen

Siden sidst

Nye tjenester

Flere nye tjenester og portaler har set dagens lys i den sidste tid.

Her kan bla. nævnes Fynsbibliografien som nu findes online. Kig forbi www.fynbib.dk

Desuden har historieonline fået deres egen side på Facebook. Se i øvrig mere om historieonline nedenfor.

Det er nu blevet muligt for alle at få adgang til de data som er gemt elektronisk hos Statens Arkiver.

Tidligere krævede det en vis IT-eksper-tise at benytte disse arkivalier men med det nye program *Sofia* der blev lanceret første oktober er det nu muligt at søge i alle arkivalier fra det offentlige fra 1970'erne og frem. På alle Statens Arki-vers læsesale er der nu sat Pc'er frem med *Sofia* installeret.

Ny bog om Odense Slot

Odense Slot har en lang og spændende historie. Første gang vi hører om slottet er i 1280 mens den nuværende bygning som vi alle kender er fra 1720. Dengang skulle det tjene som passende bolig for kongelige på besøg på Fyn. Siden har

bygningen tjent som administration for Odense Kommune og bygningen har også huset Odense Branvæsen! Bogen kan købes for den nette sum af 148,- hos Odense Bys Museer.

Hall of Fame

Historieonline har lavet en side på Facebook hvor de beder alle os brugere af Facebook om at komme med forslag til historikere der bør med i den Hall of Fame de gerne vil udarbejde. Vær med og giv dit bidrag listen på (husk at logge dig ind på din Facebook-profil- ellers er linket ubrugeligt):

<http://www.facebook.com/home.php?#/pages/historie-onlinedk/15393433594?ref=ts>

SDU og Langelandsfortet indgår alliance

Erik Kulavig og Thomas W. Friis (center for Koldkrigsstudier) har sammen med Langelands Museum indgået en aftale om et samarbejde omkring Langelandsfortet. I fællesskab håber de to institutioner på at kunne styrke formidlingen og forskningen i den kolde krig.

Slaget ved Actium og “vellystens slave”

Af Ph.d. Carsten Hjort Lange

I Nordvestgrækenland, tæt på øen Leucas, finder vi den Ambrakiske Bugt og ved indsejlingen til bugten halvøen Aktion, på latin Actium. Her udspillede sig et af verdenshistoriens mest afgørende slag den 2. september 30 f.Kr. Efter mordet på Cæsar 44 f.Kr. begyndte en ny runde af de opslidende borgerkrige, som endte med, at kun de to allierede Marcus Antonius og Octavian var tilbage. De delte derfor magten i Rom mellem sig, men som tiden gik, blev det tydeligt, at dette ikke kunne holde på sigt, og endnu en borgerkrig lurede. Et af problemerne mellem dem var, at Antonius havde en affære med dronningen af Ægypten, mens han var gift med Octavians søster Octavia. Denne berømte affære vil her være en central del af forsøget på at afdekke, hvad der skete ved Actium. Den gamle kliché, at kærlighed gør blind, passer fremragende her, som vi skal se. Slaget ved Actium blev det første og afgørende slag i denne borgerkrig, og her vandt Octavian (Augustus fra 27 f.Kr.) en overbevisende sejr over Antonius og hans ikke-romerske klienter, heriblandt Kleopatra. Octavian erobrede på denne måde hele den romerske verden,

afsluttede rækken af blodige borgerkrige og etablerede monarkiet i Rom.¹

Slaget ved Actium blev afgjort, da Kleopatra flygtede, selvom intet endnu ikke var afgjort. Overraskende for de antikke kilder fulgte Antonius efter hende og overlod flåden og legionerne til deres egen skæbne, hvilket reelt afgjorde slaget og besejrede Antonius' og Kleopatras dødsdom. Der er her tale om et brud med den moderne forskning, og det er min påstand, helt i tråd med tidens skik og brug, at det ikke skyldes jagten på det ledige standpunkt, men simpelthen at forskningen har taget fejl.

Der er en tendens blandt forskere til at afvise, at slaget var af afgørende militær og politisk betydning. Christopher Pelling er et af de nyere eksempler på en sådan indfaldsvinkel til slaget. Han skriver: “The whole battle produced only 5,000 casual-

¹ De fleste spørgsmål i denne artikel er blevet behandlet detaljeret i Lange 2008. For at sikre sig at alle ville erindre den storlåede sejr byggede han sejrbyen Nicopolis og et enestående monument udstyret med skibssnabler fra fjendens skibe blev placeret på det sted hvor Octavians lejr var placeret. Dette monument kan ved et utroligt lykketræf fortsat besigtiges den dag i dag. Se Zachos 2003.

ties, an amazingly small number by the standards of a sea-battle. Octavian did his best to make it a little more spectacular: a few ships were fired". Med en fiks omskrivning af den store engelske historiker Ronald Symes kommentar til slaget konkluderer han, at det var en "lame affair".² En sammenligning med et andet afgørende historisk slag, i dette tilfælde fra 2. verdenskrig, viser det uholdbare i Pellings konklusion. Ved slaget ved Midway døde ca. 3.000 japanere, mens mindre ned 1.000 amerikanere måtte lade livet. Om slaget ved Actium ved vi, at Augustus påstod, at der var "ikke flere end 5.000" døde fjender.³ Man kan altså rent statistisk ikke fastholde denne konklusion. De 5.000 var en nødvendighed for at få tildelt en triumf, men hvorfor ikke skrive 5.000 eller lidt flere, så triumfen var sikker?⁴ Det mest sandsynlige svar er, at Octavian ønskede at få en triumf, men samtidig skulle antallet af døde fjender holdes nede, da Actium var en borgerkrig, hvor romere slog romere ihjel. Det faktiske antal døde kan sagtens have været højere. Rent faktisk blev krigen først afsluttet året efter ved indtagelsen af Alexandria, men ved Actium mistede Anto-

nius flåden, legionerne og den politiske støtte i Rom. Eneherskeren Octavian blev skabt her, og overgangen til kejsertiden 27 f.Kr. var herefter ren proforma.

Den moderne historisk konsensus

Ifølge den moderne konsensus blandt forskere i det 20. århundrede planlagde Antonius og Kleopatra at flygte under slaget, for på den måde at kunne omgruppere og genoptage kampen andetsteds. Denne konsensus stammer fra en artikel fra 1899 af den tyske historiker Johannes Kromayer. Her afviser han den fremstilling, vi finder i flertallet af de antikke kilder, ikke mindst hos Plutark (især *Ant.*66, 68), en græsk biograf fra 1. århundrede e.Kr. som ikke mindst er kendt for sine parallelbeskrivelser af romerske og græske statsmænd. Han påstår, at Kleopatra blev ramt af frygt og flygtede på et tidspunkt, hvor intet var afgjort, hvorefter Antonius valgte at følge efter hende. Det er ikke hver dag, berømte generaler forlader et slag i kampens hede, men dette er selvsagt ikke grund nok til at afvise kildematerialet. Resultatet blev, at Antonius ikke blot tabte slaget ved Actium, men krigen mod Octavian. Netop derfor er det et af de mest afgørende slag i verdenshistorien, ikke fordi mange eller få døde. Republikken havde ikke været til at

² Pelling 1996: 59. Syme 1939: 297: "Shabby affair".

³ Plutark *Ant.*68.2. Keegan 2004: 211 om Midway.

⁴ Valerius Maximus 2.8.1.

redde siden Cæsars dage, men her ser vi for sidste gang et udtryk for dens krise, nemlig endnu en borgerkrig hvor to af senrepublikkens store personligheder står over for hinanden.

Kromayers teori, kort fortalt, går ud på at Antonius' situation før slaget var håbløs, og hans eneste reelle mulighed var at flygte i stedet for at kæmpe. Men det er vigtigt at erindre, at dette blot er en teori; en teori skrevet i fornem tysk akademisk stil og derfor på mange måder overbevisende, men - trods alt - blot en teori. De antikke kilder med én undtagelse beskriver, at Kleopatra flygtede fra slaget og i første omgang efterlod Antonius. Der må være endog meget gode argumenter for at afvise vores kildegrundlag.

Faktisk er Kromayers teori ikke ny, og noget lignende blev allerede formuleret af bl.a. den farverige William Martin Leake, en engelsk officer, spion og topograf, i hans *Travels in Northern Greece* fra 1835.⁵ Indtil Kromayer var der debat og stor uenighed om slaget ved Actium, men siden 1899 har det eneste alternativ været den engeske historiker William W. Tarn, som bruger Horats *Epode* 9 i stedet

for de historiske kilder.⁶ Man kan mene, at Horats er tæt på begivenhederne og derfor er at foretrække fremfor den historiske tradition, men denne tradition skriver ikke udi den blå luft, men bygger uden tvivl på samtidige kilder. Horats skriver: ...*"But two thousand Galatians have turned their snorting horses in our direction, chanting Caesar's name; and the sterns of the enemy's ships, after making off at speed to the left, skulk in harbour"...*⁷

Ifølge Tarn ville Antonius kæmpe, men da flåden bedrog ham, blev han tvunget til at flygte. Denne ide støttes af Syme i hans banebrydende værk *The Roman Revolution* fra 1939, men efter denne fine start har stort set alle forskere afvist Tarn, fordi hans læsning af Horats ikke kan sandsynliggøres. Provokerende sagt har udforskningen og debatten om slaget ligget underdrejet, siden den berømmelige Kromayer-Tarn-debat, ikke mindst fordi alternativet Tarn virker alt andet end overbevisende.⁸ Fortolkningen af Horats er umiddelbar uoverkommelig, og vi kan ikke med nogen form for sikkerhed fastslå, hvad den sidste sætning i det ovennævnte citat hentyder til, endsige afgøre

⁵ se Lange, *forthcoming*, for en historiografisk analyse af slaget.

⁶ Tarn 1931.

⁷ Rudd 2004, Loeb.

⁸ Se også Murray og Petsas 1989: 131-137.

om der er tale om bedrag, hvornår begivenheden angiveligt fandt sted, eller om der er tale om en fair beskrivelse af selve slaget. Der er uenighed hos de antikke kilder, om hvorvidt Horats var tilstede ved Actium, men selv hvis vi antager, at det var han, bliver afkodningen af de to linjer i digtet ikke lettere af den grund. Der er dog én ting, Kromayer og Tarn er enige om, nemlig at ideen om Kleopatras bedrag af Antonius er uholdbar. Dette er blevet accepteret ukritisk af forskningen. Måske har de ment, at det var unfair mod Kleopatra? Jeg tror snarere, at det rationelle i en præarrangeret plan passer bedre til vores opfattelse af, hvordan en romer burde agere. Historisk set er historiefaget præget af mænd, og her er det rationelle måske også lettere at acceptere end følelser som kærlighed og vellyst, måske ikke mindst så længe positivismens kildesyn var fremherskende?

Den før nævnte undtagelse, som er i fokus hos Kromayer, er Cassius Dio 50.15.1, en romersk senator og historiker, der skrev i begyndelsen af det 3. århundrede e.Kr., Han påstår, at Kleopatra forlod slaget som del af implementeringen af en præarrangeret plan. Hvis man accepterer, at Antonius allerede havde tabt slaget, før det begyndte, er dette på ingen måde

ulogisk. Men det er et problem, at Cassius Dio er meget retorisk i sin beskrivelse af slaget, mens Plutarks beskrivelse indeholder langt flere faktuelle oplysninger.

Krigserklæring og situationen før slaget

Der er intet, der tyder på, at Antonius selv valgte Actium som stedet, hvor slaget skulle stå. Påstanden i Rom var, at Antonius og Kleopatra ville angribe Rom, og selvom det lyder usandsynligt, og at der snarere var tale om vinterlejr for flåden, er der ingen tvivl om, at de var ved at gøre klar til krig.⁹ Placeringen af flåden tæt på Italien var dog en kæmpe fejltagelse, da Octavian udnyttede dette til at erklære krig mod Kleopatra. Siden hen blev denne krig fremstillet som en borgerkrig, fordi Antonius valgte at hjælpe Kleopatra mod Rom. Der er her tale om en ideologisk genistreg fra Octavians side. Det kunne ikke blive andet end en borgerkrig, da det var uomtvisteligt, at romere kæmpede mod romere, og det ville være problematisk at påstå andet, men på denne måde endte Antonius med at erklære sit fædreland krig og dermed starte borgerkrigen. Octavian fremstod derimod som

⁹ Livius *Per.*132; Velleius Paterculus 2.82.4; Tacitus *Ann.*3.18; Plutark *Ant.*56.1-2; 58.1-2; 60.2; 62; Florus 2.21.1-3 ; Pausanias 4.31; Cassius Dio 50.3.2; 50.9.2; 50.12-13.

fædrelandets beskytter mod Kleopatra, og Antonius som den frafaldne romer, der planlagde at invaderer Rom og Italien og derfor måtte stoppes. Samtidig var det ikke et problem rent ideologisk at acceptere, at der var tale om en borgerkrig, så længe Antonius blot var den skyldige. Overraskende ventede Octavian ikke til foråret med at forsøge at stoppe fjenden, selvom det ellers ville have været det naturlige, ikke mindst fordi det var farligt at sejle i datidens skibe i Middelhavet om vinteren. Antonius havde således opsat vinterlejr i Patrae 200 km væk, og Octavian ankom rent faktisk til Actium før Antonius.

Hvis vi kort ser på manøvrerne før slaget, er det uden tvivl bemærkelsesværdigt, at Antonius sørgede for at skibenes sejl blev bragt om bord, da antikke søslag foregik tæt på land og ved brug af årer, ikke sejl. Dette indikerer, at intentionen var at flygte, men jeg vil med samme ret kunne påstå, at Antonius anså dette som en naturlig del af planlægningen, en plan B. Antonius' og Kleopatras rigdomme blev også lastet, og inden slaget brændte Antonius de skibe, han ikke kunne bemande. Ifølge Kromayer viser disse faktorer klart, at han ønskede at flygte, ikke kæmpe.

Kromayer spørger, hvorfor Antonius overhovedet accepterede kampen? Han svarer, at Agrippa havde blokeret den Ambrakiske Bugt, og derfor var Antonius' muligheder meget begrænsede. Ifølge Kromayer havde Agrippas erobring af Methone, Patrae, Leukas og måske Korinth effektivt blokeret Antonius' og Kleopatras flåde i bugten og desuden ødelagt deres forsyningsruter. Men måske var disse "erobringer" kun raids? Octavian kunne næppe have håbet at fastholde erobringerne og samtidig frigøre det nødvendige antal soldater og skibe til det endelige slag. Det ville være alt for risikabelt. Men selvom kilderne påpeger, at Antonius' tropper havde problemer med sult, sygdomme og deserteringer, betyder det jo ikke, at han ikke kunne vinde? Eller måske mere afgørende, det betyder ikke, at Antonius ikke mente, at han kunne vinde. Og hvad med legionerne? Der er en grundlæggende tendens til at anse Actium udelukkede som et søslag, men dette var næppe intentionen. Et søslag skal normalt ses som del af en større helhed, som del af en landoperation, ikke mindst fordi man sjældent erobrer land efter et søslag. Selvsagt var dele af legionærerne ombord på skibene, men de kunne være

blevet deployeret på land efter slaget, lige meget hvad udfaldet blev.

Cassius Dio versus Plutark

Ifølge Cassius Dio holdt Antonius krigsråd før selve slaget, og her foreslog Kleopatra, at det var bedre at flygte for så at kæmpe en anden dag og et andet sted, ikke mindst fordi slaget allerede var tabt. Josiah Osgood påstår, at Antonius faktisk sejrede på dagen, fordi han fik mest ud af slaget, eller sagt på en anden måde, fordi hans plan virkede, og han slap væk.¹⁰ Dette er en endog meget underlig fremgangsmåde, fordi den ikke tager konsekvenserne i betragtning. Slaget kan ikke isoleres fra krigen, som endte 1. august 30 f.Kr. ved Alexandria. At flygte ville blot være at udsætte det uundgåelige, især fordi flåden og legionerne blev efterladt.

Meget interessant er det også, at Cassius Dio modsiger sig selv. I 50.33.1-2 fokuserer han på Antonius' enorme overraskelse, da han ser Kleopatra flygte, og det er utrolig tæt på de informationer, vi finder i det øvrige kildemateriale. Alligevel valgte Antonius altså at følge Kleopatra i stedet for at blive ved soldaterne (Plutark *Ant.*66). Der findes ingen metode, hvorved man kan afgøre, om Cassius Dio

50.15.1 og flugtplanen er sandheden, mens 50.33.1-2 er propaganda. Det er faktisk mere end sandsynligt, at begge kildestykker tager deres oprindelse i den kejserlige ideologi.

Det helt store problem, hvis man ønsker at acceptere, at Kleopatra flygtede fra slaget, hvorefter Antonius fulgte efter hende, er, at de to kombattanter i det 20. århundredes videnskabelige debat om slaget - Kromayer og Tarn - begge opfatter denne mulighed som fuldstændig udelukket.¹¹ Vergil, digter og samtidig med Augustus, skriver, at Apollon, Octavians guddommelige hjælper ved Actium, påbegynder kampen og som resultat flygter Kleopatra (*Aen.*8.707-13): ...”*Selv sås dronningen nu med en bøn til vindernes Guder lade hvert sejl sætte til og løsne beslåningen af dem. Bleg for sin kommende død var hun skildret på flugt af Vulcanus under massakren på bølgen for storm fra Japygiens halvø; Ovenfor så man den sørgende Nil med sit vældige legeme åbne sin favn og byde de slagne et skjul i sin klædnings talløse blåsorte fold og sit deltas skærmende strømme*”...¹²

¹⁰ Osgood 2006: 374.

¹¹ Velleius Paterculus 2.85.3; Josephus *C.Apion.*2.59; Plutark *Ant.*66.3; Florus 2.21.8-9; Cassius Dio 50.33.2.

¹² Oversat fra latin af Due 1996.

Selvom Kromayer og Tarn ikke tror på ideen, er kilderne med andre ord stort set enige om, at slaget ved Actium blev afgjort, da Kleopatra flygtede, og Antonius fulgte efter hende. Som antikhistorikere må vi ofte arbejde med historisk sandsynlighed, for på den måde at udfylde den mængde af huller, der er i vores viden om fortiden. Dette betyder også, at der må være endog meget gode grunde til at afvise vores kildemateriale. Den eneste kilde, der støtter ideen om en flugtplan, modsiger sig selv. Modsat er der absolut intet i den historiske kontekst, der beviser, at Kleopatras bedrag må anses som en umulighed.

Kleopatras bedrag

Historikeren Theodor Mommsen påpeger helt korrekt, at Kleopatra ikke blot var Antonius' elskerinde, men i høj grad magthaver i Ægypten. Hun flygtede, fordi hun mente, det var det bedste for hende og hendes flåde.¹³ Det absurde og næsten usandsynlige er, at Antonius valgte at følge efter hende, mens han efterlod både flåden og legionerne. Men det usandsynlige bør ikke bare afvises, fordi vi ikke forstår det, eller fordi vi ikke mener, en romersk general kunne handle på den måde.

Artiklens overskrift er taget fra Dantes *Den Guddommelige Komedie*, hvor Kleopatra er placeret i anden cirkel af *Helvede* sammen med andre figurer, der er styret af lyst (5.63). Umiddelbart har Dante og mange andre før og siden gjort den ægyptiske dronning uret. Det var Antonius, der var styret af vellyst, det var ham, den romerske general, der tabte slaget ved at følge efter sin kærlighed i stedet for at kæmpe. Det virkelig overraskende ved Actium er, som allerede nævnt, at der ikke fulgte et landslag efter søslaget. Efter at Antonius lod sine tropper i stikken, skiftede de helt naturligt side efter nogle dage. Der var intet at kæmpe for mere. Plutark *Ant.67.5* påstår, at planen var, at legionerne skulle trække sig tilbage over land, men dette kan næppe passe. Og hvorfor blev Antonius i så fald ikke hos dem? Efter at deres general havde forladt dem, var en eller anden form for overgivelse den eneste reelle mulighed. Det kan Antonius næppe have været i tvivl om. Selv de historikere, der tror på den præarrangerede plan, mener, at denne kun var kendt for en lille gruppe og altså ikke for tropperne. De har med rædsel måttet se deres hærfører lade dem i stikken til fordel for en fremmed, til fordel for Kleopatra. Ved Actium stod Antonius reelt over for et valg: at flygte med flåden ville

¹³ Mommsen 1992: 85-86.

betyde at ofre dele af hæren; at redde legionerne ved at drage med dem ville betyde at ofre flåden. Men da Antonius flygtede med Kleopatras skibe, ofrede han besynderligt nok *både* flåden og hæren.

Men spørgsmålet er fortsat, hvorfor den historiske kontekst og sandsynlighed skulle diktere, at Antonius ikke kunne vinde ved Actium? Det mest sandsynlige svar er det, at han faktisk forberedte sig på alle tænkelige måder, men med den overbevisning at han kunne vinde. Til vands havde Octavian den berømmelige Agrippa, men til lands, hvor slaget ville skulle afgøres, var Antonius den berømte general. Selvsagt troede han, som den gode general han var, at det var muligt at vinde. Han håbede på det bedste, men planlagde det værst tænkelige. Planen blev gjort til skamme, da Kleopatra og Antonius forlod slagmarken, før slaget var afgjort. Det mest sandsynlige scenarium er, at Kleopatra mistede fatningen og flygtede, eller at hun besluttede sig for at flygte, fordi det var en ulige kamp, som hun ikke mente, hun kunne vinde. Hun frelste på den måde sin flåde, men kun for en kort stund, da den samme flåde overgav sig til Octavian uden kamp året efter. Krigen endte med indtagelsen af

Alexandria 1. august 30 f.Kr., og Antonius' og Kleopatras selvmord. Med hendes død endte samtidig den hellenistiske tidsalder – hun var den sidste af Ptolemæus' slægt, den sidste makedonske hersker i Ægypten. Da slaget ved Actium var slut, var denne historie dog i store træk allerede skrevet. Den sidste del af krigen, indtagelsen af Alexandria, forblev og forbliver en afsluttende parentes til slaget ved Actium, et søslag som i vigtighed uden tvivl kan sammenlignes med Salamis. Ideen om en planlagt flugt holder derimod ikke vand.

Som allerede antydnet er vi måske her fremme ved sagens kerne; er det store problem, at vi (antik-)historikere har svært ved at acceptere det emotionelle som en seriøs historisk faktor? Man kan mene, at det er unfair at anklage Kleopatra for vellyst, blot fordi hun var kvinde, men politisk korrekthed bør heller ikke føre til, at kærlighed afvises som historisk faktor. Antonius tabte slaget ved Actium, da Kleopatra forlod slagmarken, ikke fordi dette var del af en plan, men af andre årsager, rationelle eller emotionelle. Dette bedrag fik overraskende Antonius til at følge efter hende, en beslutning, der afgjorde både slaget og krigen. Den mest sandsynlige årsag og forklaring er, at han gjorde det,

fordi han elskede eller begærede Kleopatra, også selvom det kan være svært at acceptere, at en romersk general handlede efter følelser. Man kan mene, at et så ekstremt udtryk for følelser (kærlighed eller liderlighed) tyder på propaganda mod Antonius, og der er da næppe heller tvivl om, at sejrheren til en hvis grad skrev historien i antikken. Men når nu både den historiske kontekst og kilde-materialet sandsynliggør, at slaget ved Actium blev afgjort ved bedrag, faktisk et dobbelt-bedrag, virker det uheldigt at fastholde et alternativ, der i sig selv er uholdbart, blot fordi det emotionelle er os så fremmed. Vellyst eller ej, Actium er et af historiens vendepunkter og et af de mest afgørende slag i verdenshistorien.

Litteraturliste:

Due, O. S. (1996) *Vergils Aeneide*, Viby.
Keegan, J. (2004) *Battle at Sea. From Man-of-War to Submarine*, London.

Kromayer, J. (1899) 'Kleine Forschungen zur Geschichte des Zweiten Triumvirats VII. Der Feldzug von Actium und der sogenannte Verrath der Cleopatra', *Hermes* 34. 1-54.

Lange, C.H. (2008) *Res Publica Constituta: Actium, Apollo and the Accomplishment of the Triumviral Assignment*, Ph.D. diss., University of Nottingham.
<http://etheses.nottingham.ac.uk/archive/0000452/> En revideret udgave af

afhandlingen vil blive udgivet af Brill i Leiden (*forthcoming* 2009).

--- (*forthcoming* 2008) 'The Battle of Actium and the 'slave of passion'', in J. Moore, I. Macgregor Morris and A. Bayliss(eds.), *History Remade: The Enlightenment Origins of Ancient History*, London.

Leake, V.M. (1835) *Travels in Northern Greece*, vol.4, London.

Mommsen, T. (1992) *Römisches Kaisergeschichte. Nach den Vorlesungs Mitschriften von Sebastian und Paul Hensel 1882/86*, Herausgegeben von Alexander Demandt, München.

Murray, W.M. & Petsas, P.M. (1989) *Octavian's Campsite Memorial for the Actian War*, Philadelphia.

Osgood, J. (2006) *Caesar's Legacy. Civil War and the Emergence of the Roman Empire*, Cambridge.

Pelling, C.B.R. (1996) 'The Triumviral Period', in A.K. Bowman et al. (eds.), *CAH 10* (2ed.), *The Augustan Empire, 43 BC-AD 69* (Cambridge): 1-69.

Rudd, N. (2004) *Horace Odes and Epodes*, Cambridge Mass. og London.

Syme, R. (1939 (1952)) *The Roman Revolution*, Oxford.

Tarn, W.W. (1931) 'The Battle of Actium ', *JRS* 21: 173-199.

Zachos, K. (2003) 'The Tropaeum of the Sea-Battle of Actium at Nikopolis: Interim Report', *JRA* 16: 65-92.

Reynald de Châtillon: Kristi stridselefant

Af ph.d., museumsdirektør Janus Møller Jensen, Nyborg Slot

I juli 1187 led korsfarerigernes hær et katastrofalt nederlag ved Hattins Horn til den muslimske hersker i Syrien og Egypten, Saladin. Nogle måneder efter måtte Jerusalem overgive sig efter en kort, men heftig belejring. Det markerede enden på det første latinske kongerige, der var blevet grundlagt i 1099 i kølvandet på det første korstog. Både faghistorikere og mere populære fremstillinger har især udpeget en person som skurk og direkte ansvarlig for begivenhederne, der førte frem til Jerusalems fald: En psykopatisk, fanatisk og krigsliderlig røverbaron ved navn Reynald de Châtillon. For ikke så længe siden kunne man i *Sfinx* læse en artikel om Reynald under titlen "et ualmindeligt dumt svin". Oprindelsen til dette billede skal findes hos Saladins dygtige propagandister, der fremstillede Reynald som Islams største fjende på baggrund af Koranens Sura 105, der omtaler "elefantens folk", der blev ført på vildspor, angrebet af vilde fugle, ramt af teglsten og gjort til en afgræset stubmark. Suraen refererede historisk til kongen af Etiopien, der angreb Mekka i 570, og fik sin fortjente straf af Gud, men i 1100-tallet mente flere muslimer, at det

var en profetisk reference til Reynald, der ganske givet var en farlig fjende. Men giver den gængse beskrivelse et dækkende billede? Saladin og Reynald var fjender, men var Reynald et dumt svin, og var Saladin en fredsfyrste? Denne artikel vil forsøge at give en mere nuanceret karakteristik af begivenhederne, der førte frem til Jerusalems fald og ikke mindst Reynald de Châtillon.

Reynald kom til det Hellige Land muligvis i forbindelse med det andet korstog, men i hvert fald før 1153, hvor han deltog i belejringen af Askalon og senere samme år blev han godt gift med enken til fyrstendømmet Antiochia, Constance. Herefter gik han straks i gang med at positionere sig i det magtpolitiske landskab. Han plyndrede for at vinde bytte og sikre sin position. Først og fremmest gik det ud over hans kristne trosfæller, både ortodokse og armeniere. Som udefrakommende havde han mange modstandere og ikke alle var tilfredse med hans magtovertagelse. Samtidigt var der en intern magtkamp mellem kongeriget Jerusalem og Antiochia, hvor Reynald måtte sørge for ikke at miste indflydelse. Det førte ek-

sempelvis til opløsningen af belejringen af den muslimske by Shaizar, da der under belejringen opstod strid om byens status efter dens erobring. Kong Baldwin II ønskede at grev Thierry af Flandern, der kort forinden var ankommet til det Hellige Land, skulle overtage byen. Shaizar hørte imidlertid til Antiochias interessesfære og Reynald krævede derfor, at Thierry skulle aflægge lensed til ham, mens Thierry kun ville aflægge ed til en konge og ikke en simpel fyrste. På baggrund af Reynalds bestræbelser på at ville sikre sin position som fyrste af Antiochia er det ikke uforståeligt, at han derfor forlod belejringen, der måtte opgives. Den latinske patriark af Antiochia, Aimeric, der havde fungeret som regent for Constance var heller ikke til sinds uden videre at opgive sin indflydelse. Da han satte sig op imod Reynald blev han imidlertid arresteret og bundet øverst i citadellet. Han fik dernæst ansigtet smurt ind i honning og Reynald slap en bikube løs på ham.

Kort efter deltog Reynald i et angreb på det byzantinske Cypern, der, selv efter tidens standard, blev hærget og plyndret ualmindeligt hårdt og brutalt. Han blev dog taget til nåde af den byzantinske kejser – der nominelt var Antiochias overherre – efter en ydmygende forestilling, hvor Reynald måtte kaste sig i gruset for kej-

serens fødder. I 1160 eller 1161 blev taget til fange af herskeren i Aleppo og Damaskus Nūr al-Dīns tropper, mens han var på kvæggrov i nærområdet. Han blev placeret i Aleppos fangegrotter, der var berygtede for at være særligt barske, og her sad han i 16 år. Muligvis fordi ingen ville løskøbe ham, som det normalt skete, men måske også fordi, man fra muslimsk side mente, at han var for farlig at slippe fri igen.

Under sit fangenskab ændredes hans situation sig imidlertid både politisk og på det personlige plan. På den ene side mistede han sin position som fyrste, da hans hustru døde og fyrstendømmet blev overtaget af hans stedsøn, Bohemund III. På den anden side var hans steddatter blevet giftet med den byzantinske kejser og hans egen datter med kongen af Ungarn. Det betød at Reynald havde forbindelser, der kunne vise sig yderst betydningsfulde for kongeriget Jerusalem. Da regenterne for Nūr al-Dīns arving i 1176 søgte en frankisk alliance mod Saladin, lykkedes det at købe ham fri for 120.000 guld dinarer, der utvivlsomt blev betalt af den byzantinske kejser. Om hans ophold i fængslet vides intet – ud over at flere jordskælv må have gjort opholdet til tider endnu mere skræmmende. At han i det hele taget overlevede for at kæmpe en

anden dag viser, at han var gjort af et særligt stof. Reynald har i hvert fald haft tid til at tænke og til at lægge planer. Kilderne er helt tavse, men der kan ikke herske tvivl om, at han kom ud forandret. Fra sin løsladelse satte han nemlig alle sine kræfter ind på at arbejde for "sagen" – kongeriget Jerusalems overlevelse.

I 1177 blev han fyrste i Transjordanien efter endnu et giftermål med en enke og blev således ansvarlig for kongerigets sydøstlige forsvarslinier og en stribe borge fra det Døde Hav i nord til det Røde Hav i syd – Li Vaux Moise, Aqaba, Jazirat Far'un og de imponerende fæstninger Montreal og Kerak – som beherskede pilgrimsruterne til Mekka og Medina. Hans besiddelser skar sig således som et sværd hen over Saladins forbindelseslinier mellem Egypten og Damaskus. Udnævnelsen var en belønning for en vellykket diplomatisk mission til Byzans, og Reynald udmærkede sig også straks i kamp. I 1177 tilføjede han Saladin et svidende nederlag ved Mont Gisard.

Saladin var ganske vist blevet hersker over Egypten og Damaskus og bar titlen som Medina og Mekkas beskytter, men han var i krig med fyrsterne af Aleppo og Mosul, der regerede for Nur a-Dins arving og som nævnt derfor søgte en alliance med kongeriget Jerusalem. I 1170 havde

Saladin erobret Eilat – nu en berømt badeferieby i Israels sydspids ved det Røde Hav – men havde ikke seriøst forsøgt at erobre grænsefæstningerne i Transjordanien. Han forsøgte nemlig at holde sig på venskabelig fod med fyrsten her, for at kunne bringe tropper sikkert frem og tilbage mellem Damaskus og Egypten. Våbenhviler kan være en god ting, men det var på den anden side ikke i korsfarerrigenes interesser passivt at lade Saladin blive hersker over det meste af den vestlige del af den muslimske verden. Det er i lyset heraf, at man skal forstå Reynalds efterfølgende handlinger.

I december 1181 døde fyrsten i Aleppo, og Saladin kunne udnytte kampen om tronfølgen til sin egen fordel. Saladin var i Egypten, så det ville være fornuftigt at søge at hindre sultanen i at føre sine tropper mod nord. Det var formodentligt det Reynald forsøgte, da han i foråret 1182 førte en ekspedition mod syd på trods af en gældende våbenhvile, der ville udløbe samme år. Han nåede frem til Eilat, men i stedet for at angribe fæstningen drønedede han ind i den arabiske ørken og nåede helt til Tarbuk 200 km syd for Eilat. Det kunne blandt andet lade sig gøre, fordi kraftig regn helt usædvanligt betød, at meget af ørkenen var dækket af græs, der gjorde det muligt at føre heste ind i

den. Tarbuk lå på pilgrimsvejen fra Damaskus til Mekka, og frankisk tilstedeværelse var ikke set før så dybt inde i den muslimske verden, hvor det førte til stor opstandelse. Reynalds manøvre bandt Saladins tropper i Transjordanien, og forhindrede således direkte, at Saladin fik kontrol med Aleppo i denne omgang.

Saladin krævede imidlertid kompensation for Reynalds brud på fredsftalen. Det nægtede Reynald og det kostede ham kong Baldwin IVs støtte – i hvert fald officielt. I virkeligheden var det en militært og politisk set en yderst vigtig handling, fordi Reynald på denne måde sikrede et uafhængigt Aleppo, der havde været en politisk mærkesag i Jerusalem i årevis. Reynald har muligvis været uvillig til at opgive en stor gevinst i forbindelse med sit angreb, men selve aktionen viser stort politisk overblik, militær kunnen og evnen til med kort varsel at udnytte et usædvanligt naturfænomen til sin og kongeriget Jerusalems fordel. Resulterede sagen i, at parterne endte i krig? Man skylder i det mindste at spørge samtidigt, om Saladin selv havde tænkt sig at forlænge våbenhvilen? Ligeledes i foråret 1182 strandede et kristent skib med over 1500 mand ombord nær Damietta. Saladin beslaglagde lasten og satte alle de kristne i fangenskab, på trods af at våbenhvilen sta-

dig gjaldt. Reynald var i hvert fald ikke ene om at bryde freden.

At Reynalds angreb i 1182 var et vigtigt militært træk understreges af begivenhederne den følgende vinter. Baldwin IV og Raymond af Tripoli førte kongerigets hær mod Damaskus. Samtidigt og derfor helt sikkert i overensstemmelse med Baldwin og Raymonds bevægelser, indledte Reynald et angreb mod syd. Det ved vi kun fra de muslimske kilder, fordi tidens krønikeskriver i kongeriget William af Tyros var en forbitret fjende af Reynald og ikke ønskede at fremstille ham i et positivt lys. Det var imidlertid noget af en militær bedrift. Han havde fået bygget fem galejer. Netop som de var færdige, blev alt mærket, skilt ad, og læsset på kameler, der transporterede galejerne over land til det Røde Hav, hvor de blev samlet og søsat. To blev brugt til at belejre til Eilat fra søsiden samtidigt med, at man angreb fra landsiden. Eilat kunne naturligvis ikke erobres uden at man samtidigt kunne spærre for dens adgang til havet. Tre galejer blev sendt mod syd, hvor de plyndrede både skibe og steder langs med kysten. Saladins bror el-Adil handlede imidlertid hurtigt og sendte, så snart han fik efterretning om, hvad der foregik, en flåde ud fra Egypten, der undsatte Eilat og indhentede plyndringsekspeditio-

nen. Da var den kun en dagsrejse fra Medina. Selvom ekspeditionen ikke førte til konkrete resultater, satte den dog spørgsmålstegn ved Saladins krav på titlen som Islams beskytter. Saladin var tilsyneladende fuldstændigt klar over det slag, Reynald her havde tilføjet ham. Han måtte statuere et eksempel. De tilfangede kristne krigere blev ført til forskellige byer over hele Islam, hvor de blev rituelt slagtet på Saladins ordrer. Men skaden var sket. Herefter betragtede Saladin uden tvivl Reynald som sin største og mest farlige fjende i kongeriget og to gange i 1183 og 1184 belejrede han Reynalds borg Kerak.

I 1184 angreb Saladin kongeriget Jerusalem, og Guy de Lusignan, der var gift med Baldwins søster Sibylla, og derfor stod til at blive konge ved Baldwins død, blev udnævnt til leder af hæren. Man fulgte ofte en defensiv taktik, der gik ud på ikke at indlade sig på direkte slag, men afvente Saladins tilbagetrækning, når krigssæsonen var overstået. Det gjorde man også i dette tilfælde på trods af, at Saladin anstrengte sig for at fremprovokere et slag. I stedet måtte Saladin opgive sit forehavende og trække sig tilbage. Det blev Guy stærkt kritiseret for, og kongen afsatte ham herefter. Hvorfor er ikke klart, men det var uden tvivl et

personligt angreb på Guy. Faktisk forsøgte Baldwin IV ligefrem at få ægteskabet mellem Guy og Sibylla ophævet. De var blevet gift i 1180 for at forhindre Raymond af Tripolis i at overtage magten i kongeriget. Selvom Guy ikke havde været en hel passende forbindelse, så var han det bedste bud, der var ved hånden på et tidspunkt, da Raymond rent faktisk var i færd ved at gennemføre et militærkup. I 1184 var Baldwin meget syg, og man sporer en vis indflydelse på beslutningen om at angribe Guy fra manden, der gennem hele sit liv havde ønsket at blive kongerigets hersker: Raymond af Tripolis. Raymond blev i hvert fald udnævnt som regent for den nyvalgte barnekonge Baldwin V, der var søn af Sibylla fra et tidligere ægteskab. Raymond fik endnu engang forhandlet en våbenhvile med Saladin, der skulle løbe til 1187, hvilket gav Saladin ro til at komme sig oven på det mislykkede angreb i 1184.

Baldwin V døde allerede i 1186, og Raymond søgte nu helt åbenlyst at blive konge, men han havde ikke regnet med den støtte Sibylla havde. Guy var dog stadig upopulær blandt mange og som et kompromis for at Sibylla kunne blive ved magten, måtte Sibylla og Guy lade sig skille, mod at Sibylla selv måtte vælge sin nye mand, der så skulle blive Jerusalems

nye konge. Da hun blev kronet og samtidigt spurgt, hvem hun valgte som Jerusalems Konge, valgte hun – Guy de Lusignan. Det var noget af et kup. Alt tyder på, at Guy og Sibylla stod sammen i tykt og tyndt. En engelsk historiker har kaldt forholdet for "the lovmatch of the century".

Raymond derimod nægtede at anerkende valget og trak sig tilbage til Tripolis, hvor han indgik en alliance med Saladin og indkaldte muslimske tropper til sit grevskab vendt mod Jerusalem. Han håbede simpelthen nu at blive konge med Saladins hjælp under indflydelse af en mærkelig forestilling om at Saladin ville lade ham beholde Jerusalem, hvilket er fuldstændigt ude af trit med Saladins ambition om at lede en *jihad* mod de kristne og sikre alle Islams tre hellige byer på muslimske hænder.

Situationen i korsfarerstaterne er i den ældre litteratur ofte blevet fremstillet som en kamp imellem to politiske fløje. På den ene side stod Raymond III af Tripolis, de indfødte baroner, og Johanniterne. På den anden stod Tempelherrerne og tilflyttere fra vesten, bl.a. Reynald de Châtillon og Guy de Lusignan. Hvor den første gruppe søgte fred og forståelse med deres naboer, var den anden gruppe aggressiv og militant kristen. Dette billede

ligger til grund for skildringen af begivenhederne først i Ridley Scotts dybt anakronistiske film *Kingdom of Heaven*, og aktuelt i den ellers – set med en middelalderhistorikers øjne – langt mere vellykkede *Arn II: Riget ved rejsens ende*, hvor nederlaget forklares som en følge af religiøst fanatiske og derfor uberegnelige ledeses tåbelige beslutninger. Dette billede kan ikke længere opretholdes – og i parentes bemærket kan tolkningen derfor heller ikke bruges som parallel til den moderne diskussion, som det bliver forsøgt gjort i begge film. Der var fløjdanelse, men slet ikke med så klare grænser, og grupperingerne samledes i højere grad om efterkommere og tilhængere af henholdsvis Baldwin IVs mødre og fædrene slægt, end om overordnede politiske erklæringer eller målsætninger om krig eller fred.

Reynald de Châtillon havde under alle disse omskiftelser formået at tilsidesætte sine personlige ambitioner og ellers tætte forhold til Guy og samarbejde med Raymond til fordel for kongeriget. Det magtede Raymond ikke da de politiske intriger nu gik ham imod. Hans handlinger kan kun betegnes som højforræderi mod kongeriget. Raymond viste sig yderligere som en inkompetent politiker, da han i korte perioder rent faktisk sad inde med

den magt, han så brændende stræbte efter, hvilket formodentligt er en af grundene til, at han havde så svært ved at vinde generel støtte til sin magtovertagelse.

Kort efter, at Guy var blevet konge for anden gang, overfaldt Reynald endnu engang en karavane og ligesom i 1182 nægtede han at give kompensation. Det kan virke underligt i lyset af det billede, som her er tegnet af Reynald som en dedikeret korsfarer og beskytter af kongeriget. Men ifølge muslimske kilder dækkede karavanen over en større troppetransport, og det er meget sandsynligt, at Reynald har betragtet det som et brud på våbenhvilen og angrebet således var et forsøg på i det mindste at gøre noget over for Saladins mobiliseringer. Historien om, at Saladins søster var med i karavanen er for længst blevet afvist på baggrund af de arabiske kilder. Saladin brugte imidlertid overfaldet som påskud for at angribe kongeriget, selvom det var ham, der havde brudt våbenhvilens aftaler. Og angrebet var helt sikkert kommet under alle omstændigheder, for Saladin var på det tidspunkt langt fremme med sine krigsforberedelser, og var ifølge kilderne tilsyneladende ikke interesseret i at forny freden. Der er heller ikke tvivl om, at de mange tidligere mislykkede forsøg og

eklatante nederlag til de kristne havde lagt et vist internt pres på Saladin for at ikke blot at angribe, men at sejre. Det lykkedes at besejre kongerigets hær i slaget ved Hattin i juli 1187, hvilket betød at han i oktober samme år kunne indtage Jerusalem. Reynald blev taget til fange ved Hattin og umiddelbart efter nød han den tvivlsomme ære, at blive halshugget af Saladin personligt.

Jerusalems fald var kommet et stort skridt nærmere, da Saladin besejrede kongerigets hær ved Hattin, og da han efterfølgende halshuggede et af kongerigets mest ivrige forsvarere og forkæmpere Reynald de Châtillon. De muslimske kilder vidner klart om, at Saladin betragtede Reynald som sin værste fjende i kongeriget. Saladins personlige henrettelse af Reynald var Guds retfærdige straf over Reynald gennem sit redskab, Saladin, og et klart propagandastunt i Saladins hænder. Identifikationen af Reynald som "elefanten", der angreb Islam, er ikke en betydning man tillægger en simpel røverbaron. I Lusignan-familiens omgangskreds blev han betragtet som en sand martyr for troen. Statsmanden og teologen Peter af Blois (ca. 1130-1203), der opfordrede Europas fyrster til at tage på korstog efter Jerusalems fald, skrev yderst positivt om ham, og sammenligne-

de også Reynald med en elefant, nemlig den kristne stridselefant, der omtales i Makkabæerbøgerne, og som bliver opflammet til krig ved synet af blod ligesom korsfarerne blev opildnet ved synet af det Hellige Kors og ved beretningerne om Jesu lidelser.

Reynalds liv faldt uden tvivl i to dele før og efter fangenskabets. I den senere del opførte han sig som trofast mod kongerigets sag som en sand Kristi stridselefant, hvilket klart blev anerkendt af hans muslimske fjender, men naturligvis i skikkelse af den elefant, der truede Islam. Var han en helt eller en skurk? Det afhænger vel af øjnene, der ser. Var Reynald et ualmindeligt dumt svin? Han var i hvert fald ualmindelig stærkt engageret i at bevare kongeriget Jerusalem. Om han var "et svin" tillader kilderne vel rent faktisk ikke at svare på. Dum var han i hvert fald ikke.

Udvalgt anvendt litteratur:

M. W. Baldwin, *Raymond III of Tripolis and the Fall of Jerusalem* (Amsterdam, 1969 [opr. Princeton University Press, 1936]).

Peter W. Edbury, "Propaganda and Faction in the Kingdom of Jerusalem: The Background to Hattin", i *Crusaders and Muslims in Twelfth-Century Syria*, red. Maya Shatzmiller, The Medieval Mediterranean. Peoples, Economies and Cul-

tures, 400-1453, 1 (Leiden, 1993), s. 173-89.

Bernard Hamilton, "Baldwin the Leper as War Leader", i *From Clermont to Jerusalem. The Crusades and Crusader Societies 1095-1500*, red. Alan V. Murray, International Medieval Research, 3 (Turnhout, 1998), s. 119-30.

Bernard Hamilton, "The Elephant of Christ: Reynald of Chatillon", *Studies in Church History*, 15 (1978), s. 97-108.

Bernard Hamilton, *The Leper King and his Heirs. Baldwin IV and the Crusader Kingdom of Jerusalem* (Cambridge, 2000).

Carole Hillenbrand, *The Crusades. Islamic Perspectives* (Edinburgh, 1999); Carole Hillenbrand, "Some Reflections on the Imprisonment of Reynald of Chatillon", i *Text, Documents and Artefacts. Islamic Studies in Honour of D. S. Richards*, red. C. F. Robinson (Leiden, 2003), s. 79-102.

Malcolm Cameron Lyons & D. E. P. Jackson, *Saladin. The Politics of Holy War*, University of Cambridge Oriental Publications, 30 (Cambridge, 1982).

Hans Eberhard Mayer, *The Crusades*, oversat af John Gillingham (Oxford, 1990).

Hans Eberhard Mayer, *Varia Antiochena. Studien zum Kreuzfahrerfürstentum Antiochia im 12. und frühen 13. Jahrhundert* (Hannover, 1993).

R. L. Nicholson, *Joscelyn III and the Fall of the Crusader States, 1134-1199* (Leiden, 1973).

Peder Pentz, "Et ualmindeligt dumt svin", *Sfinx*, 2005/3, s. 107-12.

Jonathan Phillips, *The Crusades, 1095-1197* (Pearson Education, 2002).

Stephen Runciman, *A History of the Crusades*, 3 bd. (Cambridge, 1951-54); R. C. Smail, "The Predicaments of Guy of Lusignan, 1183-87", i *Outremer. Studies in the history of the Crusading Kingdom of*

Jerusalem. Presented to Joshua Prawer, red. Benjamin Z. Kedar, Hans Eberhard Mayer & R. C. Smail (Jerusalem, 1982), s. 159-76.

DANSK-RUSSISK FORENING FYN

DET RETTE STED FOR RUSLANDSINTERESSEREDE DANSKERE OG
RUSSISKTALENDE TILFLYTTERE

I 1949 indtrådte Danmark i NATO. Indenfor rammerne af Den Kolde Krig, kom Sovjetunionen derved til at fremstå som hovedmodstanderen for den blok, som Danmark tilhørte.

I anledning af 60 året for det danske NATO-medlemskab gennemfører Dansk Russisk Forening Fyn i foråret 2009 en foredragsrække om Sovjetunionen. Gennem foredrag med vægt på hhv. udenrigspolitik, kulturhistorie og militærhistorie er det håbet at udbrede kendskabet til en række aspekter af Sovjetunionens historie – et felt der i alt for høj grad har ligget uberørt hen i den danske forskning i Den Kolde Krig.

Onsdag den 18/3:

Dannevirke Soldaterhjem, Sdr. Boulevard 15. Kl. 19:30, Pris 30/35 kr.

Sovjetisk malerkunst.

Hans Henrik Brockdorff, vi holde et kulturhistorisk foredrag om den sovjetiske malerkunst.

Onsdag den 22/4:

Dannevirke Soldaterhjem, Sdr. Boulevard 15. Kl. 19:00, Pris 30/35 kr.

Den Store Fædrelandske Krig.

Niels Bo Poulsen, der er chef for Center for Militærhistoriske Studier på Forsvarsakademiet, vil på baggrund af sin anmelderroste bog (Den store Fædrelandskrig) fortælle om anden verdenskrig, som den sovjetiske soldat oplevede den.

Nærmere information: <http://www.dkrus-fyn.dk> eller drffyn@gmail.com

Ikke publiceret indledning til middelalder-afsnit

- *Oprindeligt til Danmarks Krigshistorie 700 – 1814, bind 1*

Af lektor Kurt Villads Jensen, SDU

I 2007 blev jeg inviteret til at skrive middelalderafsnittet i en ny Danmarks krigshistorie, som udkom i november måned 2008. Til det afsnit skrev jeg en indledning, som endte med ikke at blive trykt, men som er et forsøg på at udtrykke nogle af mine tanker om det at skrive en dansk krigshistorie for middelalderen. Jeg er glad for, at Rubicon har valgt at bringe den her.

Det der adskiller mennesket fra alle andre dyr er, at det fører krig. Derfor kan man også diskutere længe, om mennesket som art egentlig burde hedde homo sapiens – det tænkende menneske. Homo necans er et andet forslag – det dræbende menneske; men andre dyr dræber også, når de er sultne. Homo hominem necans er også blevet foreslået – det menneske, der slår andre mennesker ihjel. Det er nemlig helt usædvanligt, at dyr dræber deres egne artsfæller. Men det mest dækkende navn ville nok være homo publice necans – mennesket, som systematisk dræber gennem en offentlig,

reguleret, ritualiseret handling. Gennem krig. Som har været en helt uadskillelig del af alle menneskelige samfund, så langt tilbage vi overhovedet har spor af menneskelignende væsener.

Det der adskiller mennesket fra andre dyr er også, at det har en historisk bevidsthed, og det er formodentlig helt afgørende for evnen til at føre krig. Uret skal gøres god igen. Krænkelser skal hævnnes. Den kollektive erindring om overgreb er lang og bliver holdt ved lige i sange og fortællinger om de andre, de fremmede, undertvingerne. Børn vokser op med bitterhed og had, som brænder sig ind i sjælen og pludselig kan føre til ufattelige grusomheder over for andre mennesker, som ville have stemplet udøveren som pervers psykopat i alle andre sammenhænge, men som er et adelsmærke for krigeren. For han kæmper for retfærdigheden imod det onde, og alle ved hvad retfærdigheden er. Det fortæller historien. Og den bliver jo så gentaget på den anden side, hvor man har en lige så stærk

fornemmelse af, hvem der er de gode og hvem der er de onde. Det er de samme, bare de modsatte. Der er ingen ende på hvem der begyndte, hvilken side der gjorde den første lille uret og satte krigens hjul i gang.

De fleste krige har skullet skabe fred, og freden kan kun sikres, hvis der er en vilje til at bruge våben. *Si vis pacem, para bellum*, skal de gamle romere have sagt – hvis du virkelig vil have fred, så bered dig på krig. At sikre freden har til alle tider betydet at opruste og gøre sig klar til kamp. Alle krige afspejler en drøm om at vende tilbage til en lykkelig periode i en historisk fortid, da der var fred. Den gyldne tid under kejser Augustus, da Janustemplets porte blev lukket som tegn på, at der var fred i hele det romerske imperium. Eller endnu mere den lykkelige tid i Paradis, før mennesket blev uddrevet og skulle arbejde i sit ansigts sved, og Kain dræbte sin bror Abel og indledte den evige krig mellem nomader og landbrugere. Ganske mange krige gennem tiden er blevet udråbt til at være den sidste, store krig, der skulle indføre det lykkelige 1000-årsrige og gøre en ende på al krig. Indtil nu kun med stærkt begrænset effekt.

I middelalderen var man ikke i tvivl om, at krig var et grundvilkår i den menneskelige tilværelse. Ved at spise af æblet i Paradisets have satte mennesket sig op mod Guds vilje og blev en synder, og så længe der vil være syndere, vil der være krig. Det faktum ændrede Jesu kødpåtagelse sådan set ikke på. Syndere kan håbe på tilgivelse og frelse gennem Jesu stedfortrædende sonedød på korset, men det betyder ikke, at syndere som sådan forsvinder og krigen dermed hører op. Nærmest tværtimod, mente de kristne teologer i middelalderen. Jesus havde selv sagt, at Han ikke er kommet for at bringe fred, men sværd. Med Jesus blev modsætningen mellem det gode og det onde tydeligere. For middelalderens mennesker gjaldt det derfor om at vælge side og sætte sig i det godes sted. Det afgørende var ikke spørgsmålet om at afskaffe krig, for det blev anset for helt utopisk, men at vælge den rigtige krig. At afgøre, om en krig var uretfærdig og af det onde, eller om den var en retfærdig krig og dermed god. Middelalderens teorier om krig blev udviklet gennem et systematisk og langvarigt teologisk og juridisk arbejde, som var langtidsholdbart. I store træk er moderne teorier om krig uforandret overleveret siden 1100-tallet, og det trækker alle på ældre diskussioner

tilbage til den tidligste kristne periode. I sin yderste konsekvens kan en krig være god og egentlig et udtryk for smuk næstekærlighed, hvis den føres for at hindre det onde og fremme det gode. En krig kan ikke være ond, hvis den føres for sandheden, mente man i middelalderen. I dag er sandheden erstattet af menneskerettigheder eller demokrati eller andet, men tankegangen er den samme. På den måde lever vi stadig i middelalderen.

Moderne danske historikere har ikke været ubetinget enige. De fleste har været lidt valne ved krigen, både ved dens ideologiske side og ved dens mere praktiske, blodige fremtrædelse. Derfor er krige i dansk middelalder i store træk blevet forklaret som drevet af noget helt andet end tanken om godt og ondt – befolkningsoverskud, ønsket om økonomisk vinding eller rent magtstræb, eller det helt uomgængelige forsvar af fædrelandet, når det var truet sydfra af ekspansive naboer.

Dansk historie kan ikke forstås uden nederlaget i 1864, da Danmark mistede omkring en femtedel af sit areal. Det skabte et nationalt traume og en heftig nationalisme, som opdyrkede billedet af det lille land, der altid var blevet truet at det

stærke Tyskland. Det er en ren fiktion. I århundrede var Danmark en meget stærk og aggressiv regional stormagt i Nordeuropa. Krigen i 1864 skabte også tanken om det lille land, der passer sig selv og ikke har store ambitioner. Ved jorden at blive, det passer os bedst, som det hedder i sangen, og i øvrigt har størstedelen af Danmarks befolkning altid været fredelige bønder. Krigen og krigens historie forsvandt på mærkelig måde ud af Danmarkshistorierne efter 1864. Det er slående, at Danmark er det vel eneste land i Europa, som ikke kan frembyde et eneste eksempel på en professionel behandling af krigens historie i middelalderen. Militærhistorie har været bandlyst fra universiteterne i sidste del af 1900-tallet og blev anset for håbløst gammeldags og uinteressant og noget, som kun pensionerede militærpersoner skulle beskæftige sig med på hobbyplan. Lidt på linje med DSB-ansatte, der lærte køreplanen udenad.

Krigen har ikke fået en særlig behandling i egne værker eller i en særlig forskningstradition, men den har jo alligevel været svær at undgå fuldstændig i de generelle Danmarkshistorier. Der ser den ud til at falde i to faser. Vikingetiden er blevet forstået som en ekspansiv periode,

hvor danskerne på grund af en overlegen skibsteknologi kunne underlægge sig store dele af England og bidrage til opbygningen af den engelske kultur med lovgivning og danske låneord. Samtidig blev vikingen mere og mere blev en fredelig handelsmand i løbet af 1900-tallet, mens krigeren forsvandt. Der findes specialiserede vikingetidsmuseer i Danmark, for eksempel i Ribe, hvor der ikke er udstillet et eneste våben.

Den anden fase er middelalderen, hvor danskerne nødtvunget måtte forsvare sig mod tyskerne. Østersøimperium nævnes i

forbifarten, men Skåne, Halland, Blekinge, Estland, de nordtyske byer og alle øerne – Fehmarn, Rygen, Gotland – bliver ikke skrevet med i den danske historie. At mange af disse krige blev ført som korstog, er først blevet bemærket i de allerseneste år. Og krigens praktiske side er ofte helt forsvundet.

Målet med mit afsnit i *Danmarks krigshistorie* er at skildre krigen som en naturlig og uadskillelig del af det danske samfund i vikingetid og middelalder. Krig som et hverdagsfænomen.

SÆRNUMMER

SÆRNUMMER

NÆSTE NUMMER AF RUBICON:

"Historikerens lille bibel"

Vil indeholde artikler om de forskellige historiske metoder og tilgange. Formålet er at give Jer studerende et lille håndholdt opslagsværk, hvori I kan få en smagsprøve på alt fra erindringshistorie til arkivhistorie. Og fra mikrohistorie til begrebshistorie.

UDKOMMER: MAJ 2009

Militæranlæg og store slag

– Fra Danevirke til Bråvallaslaget

Af lektor Kurt Villads Jensen, SDU

I begyndelsen af 700-tallet skete der en koncentration af magt hos færre herskere i Danmark. Årsagerne kan man kun gætte om, men følgen kan aflæses i landskabet i de omfattende befæstningsanlæg, hvoraf nogle forblev i brug i århundreder.

Det kendteste er Danevirke i Sønderjylland. De første egetræer til palisaderne blev fældet i 737, og volden blev omkring 10 kilometer lang og strækker sig fra bunden af Slesvig fjord i øst til de sumpede områder ved Holingsted i vest. Der gik omkring 30.000 egetræer til anlægget og 80.000 m² jord, og på nogle af de fugtige steder undervejs måtte volden piloteres på rafter og sten eller store sænkere i eg, fyldt med sand. Senere i 700-tallet blev palisadevolden erstattet af en solid mur på 3x3 meter af kampesten lagt i ler og beskyttet af en jordkappe. Der er tale om vældige anlægsarbejder i løbet af blot et par generationer.

Danevirke blev udbygget gennem hele middelalderen og var i brug så sent som i 1864, og volden har fået en fantastisk

symbolsk betydning som Danmarks grænseforsvar mod syd, mod tyskerne. Da den blev bygget, var der imidlertid flere fjender at vælge imellem. I løbet af 600-tallet havde slavisktalende folkeslag bredt sig fra Østeuropa langs Østersøkysten hele vejen til Sønderjylland og Holsten. Det var de vendere, som senere kommer til at optræde så hyppigt i de danske krige. Omkring 700 kan de have været en trussel mod danske herskere i Sønderjylland, som Danevirke måske skulle dæmme op for. Men fra midten af 700-tallet begyndte også frankeriget en voldsom militær ekspansion under det nye dynasti, karolingerne. Mod nord kæmpede frankerne mod sakserne og tvangskristnede dem systematisk og brutalt. Hvor de syddanske herskere har stået i det spil, er uklart og har sikkert også skiftet ganske hastigt. Danevirke kan have været tænkt som forsvar mod sakserne, hvis de blev for hårdt trængt af frankerne. Men den kan også have været vendt mod frankerne, hvis de fortsatte mod nord efter at have undervundet sakserne. Volden lukkede den gamle hærvej

fra Jylland og sydover, som et stykke blev ledt langs volden og kun igennem den på et enkelt, svært bevogtet sted. "Kong Godfred besluttede at befæste sit riges grænser mod Saksen med en vold. ... Den skulle kun være en enkelt port i den, som vogne og ryttere kunne komme igennem," skrev de samtidige frankiske årbøger.

Man kan tælle længe og overveje, hvor mange mand der skal til at bemande en vold på 10 km. Ganske mange, hvis det skal være en permanent mobiliseret garnison. Der har nok snarere været tale om, at lokalbefolkningen har skullet gøre militærtjeneste, når faren bød det. Eller omvendt formuleret, at soldaterne også har levet en dagligdag som almindelige bønder, så længe der var fred. Det må have krævet en ganske gennemført form for administration og kontrol, som tyder på en hersker med magt over et ganske stort område.

Det bekræftes af den samtidige kanal på Samsø, som skærer øen midt over på det smalleste sted. Kanalen er en halv kilometer lang og 11 meter bred og foret med egestammer på siderne for at hindre nedskridning. Stammerne kan dateres til 726. Kanalen har kunnet bruges til at trække

skibe over øen og dermed spare dem for at sejle hele vejen rundt om den. Samsøs beliggenhed er ideel for at kontrollere sejladsen langs Jyllands kyst og fra Jylland til øerne, og den giver kun mening, hvis der har været en hersker med store økonomiske ressourcer, som har rådet over en flåde.

Danevirke og Kanhavekanalen på Samsø er da også ofte blevet fremført som beviser på, at nu var Danmark blevet samlet under én hersker. Det stemmer imidlertid dårligt med, at Kanhavekanalen blev opgivet efter blot 50 års brug. Selv en vel etableret kongemagt ville også fremover have haft behov for at kontrollere de indre danske farvande. Der er snarere tale om, at kampene mellem forskellige lokale herskere har bølget frem og tilbage. I første halvdel af 700-tallet må det være lykkedes for en af dem at etablere et stærkt rige i Sønderjylland og kontrollere havet østfor – hvis der er tale om samme hersker og ikke to rivaler? I sidste halvdel af 700-tallet har ingen længere kunnet opretholde magten over havet, og Kanhavekanalen fik lov at mudre til.

At Danmark var splittet mellem flere herskere får man et glimt af gennem de mange stormandshaller, som er blevet

udgravet i de seneste generationer. Ved Gudme, ved Tissø, ved Lejre og flere andre steder har herskere haft deres hovedsæde i generationer og markeret det med en hal på op mod 50 meter i længden. Gedigent guld og forfinede kunstgenstande vidner om velstand, og genstande fra Romerriget og senere det Byzantinske kejserrige viser, at herskerne har haft internationalt format og indgået alliancer på højeste plan. En af deres vigtigste aktiver må have været krigere, som drog sydpå og tjente i fremmede hære. Hvordan de var organiserede hjemme, ved vi desværre forfærdelig lidt om.

Det angelsaksiske digt Beowulf stammer formodentlig fra 700-tallet, selv om handlingen er lagt tilbage i 500-tallet. Helten Beowulf kommer til Danmark for at hjælpe kong Hroddgar, der er plaget af uhyret Grendal, som om natten trænger ind i hallen og dræber en af Hroddgars mænd. Beowulf indvilliger i at sove i hallen, og under den natlige kamp får han revet armen af Grendal, som flygter tilbage for at dø i sin hule på bunden af en sø. Næste nat kommer Grendals mor for at tage hævn; Beowulf jager hende på flugt og forfølger hende og ender med at dræbe hende nede i hulen. Gennem det lange digt får man en fornemmelse af et kriger-

samfund med høje idealer om troskab over for sin herre og om loyalitet over for sine mænd. Inden Beowulf begiver sig i kamp, må Hroddgar love at tage sig af hans mænd, hvis han falder. Selve kampene foregår med sværd, der har navne og stor symbolsk betydning. Digtet gengiver en heroisk opfattelse af krig, som har været udbredt i 700-tallet og tidligere, men det er et ganske ufuldstændigt billede af, hvordan krigen faktisk foregik. Der er for mange sværd og for få spyd og økser, og krig reduceres til tvekamp med uhyrer, men i virkeligheden har den bestået i mobiliseringen af store tropper med mange mænd, som derefter har slået hinanden ihjel.

De store slag i Danmark i denne periode fortaber sig i myternes tåge, men en krigerisk og heroisk tid har selvfølgelig fortalt om dem og bevaret mindet om de store heltes bedrifter og død. Det største var slaget ved Bråvalla mellem den oldgamle danske kong Harald Hildetand og den svenske kong Hring. Det fandt måske sted i 600-tallet, måske i 700-tallet, måske i Skåne, måske ved Kalmar – det er alt sammen meget usikkert, for beretningerne om Bråvallaslaget begyndte først at blive skrevet ned i 1000-tallet. Omkring 1200 nedfældede Saxo lange lister over

de berømte krigere, der samlede sig under Haralds kommando: Rade Fynbo, Salgård og Roe med det lange skæg, Ølver den Brede, Gnepia den Gamle, Hake med den huggede kind, Visna, som havde en mands mod selv om hun var kvinde, Ubbe Friser, og Gandalf den Gamles sønner, som havde tjent Harald i mange år og hørte til hans nærmeste. Flåden fyldte havet, så man kunne gå fra skib til skib hele vejen fra Sjælland til Skåne. Efter syv dages sejlads nåede de Kalmar, overalt var havet fyldt med fulde sejl, så man ikke kunne se et eneste glimt af himlen.

"Derpå klang hornene, og slaget gik i gang med voldsom kraft. Det føltes, som om himmel og jord stod i ét, skove og marker gik til grunde, alt blev blandet, og som om det gamle kaos var vendt tilbage og det guddommelige og menneskelige blev blandet i en voldsom storm, og alt blev draget mod fortabelsen. Da spyddene blev kastet, lød der en skærende hvidnen, som fyldte alt med en fantastisk larm. Dampen fra sårene hyldede hurtigt himlen i tåger, dagslyset blev skjult af en haglstorm af spyd. Og de der brugte stenslynger gjorde et godt arbejde med at tynde ud i rækkerne. Da alt var fyret af, gik man på hinanden med sværd og jern-

beslåede køller. Og så begyndte blodet virkelig at flyde. Så begyndte sveden at løbe fra de trætte kroppe, og klangen af sværd kunne høres langt omkring." (Saxo 8.4.4)

Harald Hildetand havde stået under Odins beskyttelse hele livet, men var gammel og blind. Da han hørte at danskerne veg, spurgte han sin vognstyrer, hvordan svenskerne havde opstillet hæren. I en formation med spidser som en halvmåne, var svaret. Det forbløffede Harald, for det var den kampteknik, han selv havde lært af Odin. Harald viede nu alle de faldne sjæle til Odin, hvis blot danskerne fik sejr. Men vognstyreren – som vist er Odin selv – skubbede Harald ned af vognen og slog hovedet ind på ham med hans egen kølle. På Hrings side faldt 12.000 stormænd, på Haralds side næsten 30.000. Og så var de menige krigere ikke talt med.

Alle disse tal og navne og detaljer kan være ren opspind, men det er ingen grund til at tvivle på, at der en gang har været et voldsomt slag, som er blevet husket i generationer. Saxo skriver selv, at helten Starkad digtede den første sang om Brávalla slaget, som Saxo nu skrev ned. Den mundtlige overlevering har rakt

langt, men har også været fleksibel og kunne udskyde og inkorporere nye fortællinger undervejs. Tilbage i fortællingen er nogle af de elementer, som vi også kender fra Beowulf, og som kan være meget gamle: dyrkelsen af helten og den tapre ener, der mager fjender ned, mens de almindelige soldater dårligt nok nævnes. Men også at krigslykken er afhængig af gudernes gunst, og at selveste Odin lærte sine udvalgte konger, hvordan de skulle opstille en hær.

Bråvallaslaget må have været stort, når fortællingen om det kunne overleve i så mange århundreder. Samtidig beskrev det en krig mellem danskere og svenskere, hvad der i 1500- og 1600-tallet var så naturlig en ting, at Saxos og de andres beretninger blev taget for den rene skinbarlige sandhed. Bråvallaslaget blev så kendt, at det gled ind i almindelig dansk sprogbrug som betegnelsen for et stort og kaotisk og afgørende slag.

Klassiske Studier udbyder:

Latinske krøniker fra Middelalderen

v/ Lars Boje Mortensen

På kurset læses et udvalg af latinske historiske værker fra middelalderen. Tekstvalget vil blive tilpasset deltagernes interesser i middelalderhistorie og -litteratur. Vi sigter på at forbedre den latinske læsefærdighed og få smagsprøver på forskellige genrer og perioder inden for den rige middelalderlatinske krønikelitteratur. Kurset er åbent for historie- litteratur- og latinstuderende. Der kræves basiskundskaber i latin for at følge kurset.

Tirsdage 14-16 i mødelokalet Pseudo-limes på Bøgene 1. Sal.

Tilmelding direkte til Lars på labo@hist.sdu.dk

”Den onde nabo”

– Svenskekrigenes tidsalder 1563-1720

Af professor emeritus Knud J.V. Jespersen

Den gamle ordens sammenbrud

Citatet i titlen stammer fra en skrivelse, som Christian 4. i 1603 sendte til rigsrådet. Betegnelsen var møntet på Sverige, som kongen ønskede at erklære krig, hvilket han dog ikke i denne omgang opnåede rådets tilslutning til. Den fik han efter hårdt pres først otte år senere, hvilket udløste Kalmarkrigen 1611-13, blot et enkelt af de mange krigeriske opgør mellem Danmark og Sverige, der satte deres dybe præg på begge landes historie 1563-1720.

Christian 4.s skarpe ordvalg, som modsvarede af mange tilsvarende fra svensk side, var symptomatisk for den stemning af uforsonlig fjendtlighed, der herskede mellem de to nabolande gennem hele det lange 1600-tal, der i realiteten indledtes med Den nordiske Syvårskrig i 1563 og først afsluttedes med Frederiksborgfreden i 1720 efter Den store nordiske Krig. Denne situation adskiller sig stærkt fra tilstanden i de efterfølgende århundreder, hvor de to lande – når man ser bort fra en enkelt ubetydelig episode i 1788 og de lejlighedsvis bataljer ved landskampene i

fodbold – har levet fredeligt side om side. Og den ligger milevidt fra situationen i nyeste tid, hvor Sverige under 2. Verdenskrig beredvilligt tog imod de flygtende danske jøder og fra 1943 var vært for den danske eksilhær, Den danske Brigade. I dag står Øresundsbroen og den hastigt voksende dansk-svenske integration i Øresundsregionen som markante symboler på, at svenskekrigenes tidsalder nu hører en fjern fortid til. Ingen kan vel i dag forestille sig en væbnet konflikt mellem Danmark og Sverige. Det er derfor naturligt at spørge, hvad det var, der for tre-fire hundrede år siden bragte de to naboer til at bekrige hinanden på liv og død?

Det korte, men abstrakte svar er den voldsomme transformationsproces, der i tidlig nytid forvandlede Europa fra middelalderligt til moderne. Denne proces bragte den herskende feudale samfundsorden til fald og svækkede også de ordnende kræfter – med kejser og pave i spidsen – som havde holdt den på plads.

Ved overgangen mellem middelalder og nyere tid var de to vigtigste ordnende kræfter i østersøområdet Det hanseatiske

Forbund med Lübeck i spidsen og den mægtige tyske ridderorden i Livland. Økonomisk dominerede hanseaterne fuldstændig det tilbagestående skandinaviske område, som de betragtede nærmest som deres egen baghave. Og mod øst i Livland beherskede den tyske ridderorden lige så effektivt alle forbindelser til Østeuropa og det mægtige russiske område. Senmiddelalderens Skandinavien var derfor i høj grad en verden for sig isoleret fra resten af Europa.

Kalmarunionen mellem Danmark, Norge og Sverige, der blev grundlagt i 1397, var i høj grad Lübecks værk. Den mægtige handelsstad ønskede naturligvis ro i sit økonomiske bagland og pressede derfor på for oprettelse af denne typisk middelalderlige konstruktion, personalunionen mellem de tre nordiske lande under den danske kongeslægts formelle ledelse. Selv om der politisk set var tale om en temmelig skrøbelig konstruktion, leverede den trods alt den ønskede ro og stabilitet, så længe hansevældet var intakt. Unionskongerne var ikke blot konger af Guds, men i høj grad også af hanseaternes nåde.

Hansevældet begyndte imidlertid at vakle i takt med, at nederlandske og engelske handelsskibe omkring 1500 i stigende tal viste sig i Østersøen og i kraft af deres

mere avancerede skibsteknologi efterhånden brød Lübecks gamle handelsmonopol. Sørutene gennem Øresund og nord om Skagen blev efterhånden handelens nye hovedvej, mens den gamle handelsroute gennem Lübeck og de øvrige vendiske stæder omvendt sygnede hen. Dermed var Lübecks magt brudt, hvilket stod endeligt klart efter byens mislykkede indgreb i Grevens Fejde 1534-36. Kun et par årtier senere brød også den tyske ridderorden i Livland endeligt sammen. Begge disse sammenbrud efterlod et stort magtomrum i østersøregionen, som det herefter var op til de lokale magthavere at udfylde.

Symptomatisk nok formåede den danske konge ikke at opretholde Kalmarunionen, efter at Lübecks magtmonopol i østersøområdet svækkedes. Derefter levede unionen på lånt tid, og dens endelige sammenbrud kom i 1523, da den unge Gustav Vasa lod sig udråbe til svensk konge, brød med unionen og erklærede Sverige uafhængigt. Dette skridt blev indledningen til den langvarige konfrontation mellem Danmark og Sverige, der først afsluttedes i 1720.

Til grund for denne lå, at verden tog sig helt forskellig ud, afhængigt af om man anskuede situationen fra København eller fra Stockholm. Den danske regering be-

tragtede således nærmest den svenske undsigelse af unionen som et brud på den naturlige orden og det svenske Vasa-styre som illegitimt. De danske bestræbelser gik derfor fra første færd ud på at tvinge Sverige tilbage i folden og fjerne det i danske øjne ulovlige Vasa-styre.

Omvendt var Vasa-regimet i Stockholm pinligt klar over, at dets legitimitet var temmelig tvivlsom, idet det var kommet til magten ved usurpation. Samtidig havde den nye Vasa-stat et nærmest umætteligt behov for sikkerhed, og set fra Stockholm var den nærmeste og største trussel restunionen, dobbeltmonarkiet Danmark-Norge, der omgav Sverige på tre sider og afskar landets livsvigtige søværts forbindelser til resten af verden. I svensk optik var det derfor kun muligt at opnå den forøgede sikkerhed, som man så brændende ønskede sig, ved at svække Danmark. I svensk bevidsthed blev Danmark derfor hovedfjenden og den største hindring for den unge Vasa-stat. Det magttomrum, som hanseaternes og den tyske ridderordens sammenbrud havde efterladt sig, forvandlede med andre ord Danmark og Sverige fra unionspartnere til uforsonlige "naturlige" fjender.

Første fase: Kampen om førsterangen i Norden 1563-1630

Det første alvorlige krigeriske sammenstød kom i 1563, da de to lande under lederskab af to unge konger – Frederik 2. og Erik 14. – indledte en syv år lang krig mod hinanden. Formelt set var stridspunktet, at Frederik 2. insisterede på at føre tre kroner i sit våben, hvilket man fra svensk side opfattede som en krænkelse af landets suverænitet. Hvor ubetydelig denne heraldiske strid end kan synes, var den ikke desto mindre et symbolsk udtryk for det, som var det egentlige krigsmål fra dansk side, nemlig at retablere den gamle Kalmarunion, mens målet fra svensk side var at skaffe sig militær kontrol med det østlige Baltikum efter den tyske ordensstats sammenbrud. Efter nogle indledende offensive felttog, der ikke bragte nogen afgørelse, var de stridende parters militære kræfter i realiteten udtømt, og resten af krigen udartede derefter til en langvarig plyndrings- og udmattelseskrig, som især ramte civilbefolkningen. Freden blev sluttet i 1570 i Stettin, uden at der blev flyttet grænser, ligesom de grundlæggende stridsspørgsmål forblev uløste.

Præcis det samme blev resultatet af Kalmarkrigen 1611-13. Med modvillig accept fra rigsrådet lykkedes det i 1611 omsider Christian 4. at gennemtrumfe den krig

mod Sverige, som han så længe brændende havde ønsket sig.

Igen var det danske krigsmål at tvinge Sverige tilbage i unionen, og igen var målet fra svensk side at løsne den danske omklamring af landet, som man fandt så truende og snærende. Den indledende danske operationsplan gik ud på ved en storstilet knibtangsoperation at erobre hele Mellemsverige og derefter rette et afgørende stød mod Vasa-regimets hovedsæde Stockholm. Men igen viste det sig, at de militære ressourcer slet ikke rakte til indfrielse af de højtflyvende planer. Ganske vist lykkedes det danskerne i krigens indledende fase at erobre de to grænseforeninger Älvsborg og Kalmar – sidstnævnte kom til at lægge navn til krigens – men derefter udartede den til planløse plyndringstogter i grænseegnene, og om erobring af Stockholm eller reel svensk trussel mod Danmarks skånske provinser blev der aldrig tale. De udmattede kombattanter sluttede i 1613 fred i Knærød uden at en grænse blev flyttet. Blot måtte Sverige acceptere at betale en betydelig krigsskadeserstatning og overlade Älvsborg i dansk varetægt, indtil sidste rate af erstatningen var betalt – det såkaldte Älvsborgs løsen.

Kalmarkrigen skulle vise sig at blive Danmarks sidste forsøg på at tvinge Sverige

tilbage under dansk overhøjhed. Vasa-sverige havde mod de danske forhåbninger vist sig i stand til at modstå Danmark. Fra da af blev spørgsmålet om Sveriges beståen som selvstændig stat fjernet fra den politiske dagsorden. I stedet kom et andet problem i centrum, nemlig spørgsmålet om *dominium maris Baltici*, dvs. hvilken af de to nordiske magter, der skulle være ledende i østersøområdet, kampen om førsterangen i Norden.

Beherskelsen af østersøområdet var i hovedsagen betinget af tre faktorer, nemlig for det første kontrol med adgangsvejene til Østersøen, dvs. de danske stræder. For det andet den relative styrke af de orlogsflåder, der opererede i Østersøen, og for det tredje graden af kontrol med Østersøens kystområder. Følgelig var det på disse tre områder, at striden mellem de to lande i de følgende årtier udkæmpedes, og den skiftende relative vægt af de tre faktorer endte med i sidste ende at afgøre den langvarige strid i Sveriges favør.

Fra dansk side betragtede man kontrollen med stræderne og en stærk orlogsflåde i Østersøen som de bedste midler til at sikre dansk overherredømme, hvorfor dansk sikkerhedspolitik sigtede imod at tilgodese disse. Omvendt valgte den svenske regering under Gustav 2. Adolfs

dygtige ledelse at prioritere beherskelse af kystområderne på Østersøens øst- og sydkyst højt. Denne såkaldte "søkantsstrategi" trådte for alvor i karakter i 1620'erne; men allerede længe forinden havde svenske tropper gennemført en storstilet militær erobringskampagne i Finland og Østbaltikum, idet man havde draget fordel af den tyske ordensstats sammenbrud. Resultatet var, at Sverige i 1620'erne havde opnået faktisk kontrol over Østersøens sydkyst fra Den finske Bugt og helt frem til Polens grænse.

Denne systematiske svenske erobringsstrategi havde to afgørende konsekvenser for den dansk-svenske rivalisering om herredømmet. For det første var Sverige nu i sin fulde ret til at bestride det danske krav på *dominium maris Baltici* og i stedet insistere på et delt herredømme uanset den danske orlogsflådes styrke. For det andet – og måske nok så betydningsfuldt – medførte den permanente svenske tilstedeværelse på kontinentet en voksende internationalisering af den hidtil ellers så isolerede nordiske rivalisering. Efter 1625 flyttede hovedscenen for denne sig fra Den skandinaviske Halvø til Nordtyskland. Denne eskalation manifesterede sig for første gang, da Christian 4. i 1625 trådte aktivt ind i Trediveårskrigen. Kongens hovedmotiv for at inklade sig – og Dan-

mark – på dette skæbnesvangre engagement i det store europæiske opgør var utvivlsomt frygt for, at Sverige ellers ville komme ham i forkøbet og derved få held til at placere svenske tropper lige syd for den danske grænse. Kongens tyske felttog kan med andre ord bedst forstås som et modtræk mod Gustav 2. Adolfs systematiske søkantsstrategi. Den danske deltagelse i Trediveårskrigen endte imidlertid katastrofalt. Kongens nederlag ved Lutter am Barenberg i 1626 betød sammenbrud for Christian 4.s krigsførelse og medførte to års fjendtlig besættelse af Jylland. I 1629 måtte Danmark i Lübeck indgå en fred med de katolske sejrherre, hvilket mirakuløst nok ikke medførte egentlige landafståelser, men til gengæld var en ydmygelse af Christian 4. og satte en stopper for hans indflydelse i Tyskland.

Anden fase: Danmark med ryggen mod muren 1630-1660

Netop da Christian 4. slået og ydmyget var på vej ud af den europæiske scene, stod hans værste rival, svenskekongen Gustav 2. Adolf, parat til at træde ind og dermed føre sin søkantsstrategi et stort skridt videre. I sommeren 1630 gik han i spidsen for et stort svensk ekspeditionskorps i land i Pommern, hvilket ikke blot gjorde svensk militærs tilstedeværelse i

Nordtyskland til en ubehagelig realitet – Christian 4.s mareridt – men også banede vejen for Sveriges fremtidige status som nordeuropæisk stormagt og østersøområdets ubestridt førende magt. Den svenske militære fremgang i Tyskland, der yderligere satte Christian 4.s indsats i uheldigt relief, sikrede ikke alene Sverige en hovedrolle på den store europæiske scene i resten af Trediveårskrigen, men bevirkede også, at den svenske regering nu øjnede en realistisk mulighed for at føre søkantsstrategien til sit logiske slutpunkt, nemlig at opnå fuldstændig kontrol over østersøregionen ved at lemlæste Danmark eller måske ligefrem indlemme sin gamle fjende i et nyt Stor-sverige.

De følgende to krige – Torstenssonkrigen 1643-45 og Karl Gustav-krigene 1657-60 – var derfor alvorligt mente svenske forsøg på at slette Danmark fra det politiske landkort. Torstenssonkrigen var et uerklæret svensk overfald på Danmark begrundet i Christian 4.s selvpåtagne mæglerrolle mellem de stridende parter i Trediveårskrigen. Denne søgte han efter svensk opfattelse at udnytte til at stikke en kæp i hjulet for svenskerne og ved forhandlingsbordet berøve dem deres dyrt tilkæmpede territoriale gevinster i Tyskland. Den svenske opfattelse var ikke helt forkert, og formålet med lynkrigen var med en

knock-out at tvinge Christian 4. bort fra mæglerrollen. Det lykkedes fuldt ud – Danmark kom ikke siden til at spille nogen rolle i den fredsproces, der førte til Den westfalske Fred i 1648 – men derimod mislykkedes det i denne omgang afgørende at true selve Danmarks eksistens. Efter indledningsvis at have fejret triumfer ved hurtig erobring af Jylland kørte general Torstenssons felttog fast. Det danske søherredømme viste sig trods alt for stærkt til, at en invasion af de danske øer kunne gennemføres, og krigen udartede endnu engang til en længere udmattelseskrig. Forløbet havde imidlertid klart vist, at Danmark nu var den svage part, hvilket også viste sig ved fredsslutningen, der indebar en række mindre landafståelser fra Danmark til Sverige.

Trods de ydmygende fredsbetingelser blev Torstenssonkrigen således ikke den ultimative katastrofe, som der ellers var lagt op til. En sådan var til gengæld uhyggelig nær på at indtræffe i forbindelse med Karl Gustav-krigene 1657-60, der paradoksalt nok indledtes med en dansk krigserklæring. Det viste sig chokerende hurtigt, at den danske regering i fatal grad havde undervurderet sin modstanders styrke og Karl Gustavs beslutsomhed og handlekraft. Nok en gang faldt forsvaret af Jylland sammen som et korthus, og da

svenskerne oven i købet viste sig dristige nok til at udnytte den usædvanligt strenge vinter 1657/58 til at forcere de isbelagte danske bæltter til fods og i løbet af få uger nærmede sig København fra syd og vest, blev regeringen og resterne af det væbnede forsvar grebet af regulær panik. Resultatet var den hastigt indgåede panikfred i Roskilde i slutningen af februar 1658, der var en ublandet svensk triumf og betød en lemlæstelse af Danmark. Ved freden måtte Danmark afstå alle de danske provinser øst for Øresund samt store dele af Norge. Dermed var det underligt skæve Danmark, som vi kender i dag, hvor hovedstaden også er grænseby, opstået, og Danmark havde taget et dramatisk skridt på sin lange vej fra imperium til småstat.

Udfaldet af den anden Karl Gustav-krig, der indledtes allerede samme efterår med et uvarslet svensk overfald på Sjælland med den klare hensigt at erobre København og bringe den danske stat endelig til fald, demonstrerede imidlertid, at Sverige nu omsider havde nået grænsen for sin militære formåen. Efter den mislykkede svenske storm på København i februar 1659 vendte krigslykken. Bistået af tyske og hollandske allierede lykkedes det efterhånden danskerne at trænge svenskerne bort fra dansk territorium, og fre-

den i København i 1660 betød en delvis dansk oprejsning efter den totale ydmygelse ved Roskildefreden to år tidligere. Om større territoriale ændringer i forhold dertil blev der dog ikke tale, simpelthen fordi de mæglende sømagter, Holland og England, ikke ønskede det. For dem var det optimalt, at Øresunds kyster forblev på to rivaliserende magters hænder i stedet for at være et indre dansk farvand. Slutresultatet var, at Danmark havde tabt omkring en tredjedel af sit territorium og mistet kontrollen over den vigtigste adgangsvej til Østersøen, Øresund. Samtidig var landet økonomisk og sikkerhedspolitisk set nærmest blevet en vasal af de vestlige sømagter, Holland og England. Fra dette lavpunkt kunne det i virkeligheden kun gå fremad.

Tredje fase: Drømmen om revanche 1660-1720

Det gjorde det da også. For det første var der efter 1660 flere og flere tegn på, at Sverige omsider havde fået styret sin ekspansionstrang, og at de tidligere planer om total erobring af Danmark var blevet skrinlagt. Samtidig havde det nye ene-vældige styre i det nu reducerede Danmark held til at gennemføre en række gennemgribende reformer både på det statsfinansielle og militære område, som i

løbet af 1670'erne atter bragte landet på fode. Tabet af Skånelandene sad dog hele tiden som en nagende torn i kødet, og den danske regering vogtede ivrigt på enhver gunstig lejlighed til at vinde det tabte tilbage.

Muligheden derfor syntes ganske god i betragtning af de fortsat urolige storpolitiske forhold i Europa forårsaget af den franske solkonge, Ludvig 14.s ufortrødne ekspansionstrang og tørst efter fransk *gloire*. Dette betød, at stormagternes opmærksomhed i høj grad var rettet mod Frankrig, og den danske ledelse spejdede ivrigt efter en lejlighed til i ly deraf at tage revanche over for Sverige.

Denne lejlighed kom i 1675, da Sverige som følge af sit allianceforhold med Frankrig blev tvunget ind i krigen på kontinentet. Den danske regering greb den gunstige lejlighed til at indlede en ny krig mod Sverige. Den udviklede sig til et fire-årigt opgør, der indledtes i Nordtyskland og fortsatte med en storstilet dansk invasion i Skåne ledsaget af en omfattende søkrig. Det afgørende og yderst blodige slag ved Lund i 1676, hvor svenskerne vandt en knusende sejr på grund af inkompetent dansk føring, gjorde det dog klart, at en generobring af Skåne oversteg Danmarks militære formåen. Omvendt gjorde Niels Juels lige så overlegne sejr

over den svenske hovedflåde i slaget i Køge Bugt 1. juli 1677 det lige så klart, at den danske overlegenhed til søs var uantastelig, hvorfor enhver mulig svensk plan om et angreb på Sjælland var dømt til at mislykkes.

Krigen udartede derefter til de sædvanlige planløse plyndringstogter, der især gik ud over den hårdt prøvede skånske befolkning. Og i 1679 måtte de to nordiske konger efter den almægtige Ludvig 14.s diktat slutte en fred i Lund, der i realiteten stadfæstede *status quo ante bellum*.

Det sidste alvorlige forsøg på dansk generobring af de tabte landsdele blev Den store nordiske Krig 1709-20, der igen indledtes fra dansk side efter svenskekongen, Karl 12.s knusende nederlag til russerne ved Poltava og hans flugt til Tyrkiet samme år. Dette åbnede, set fra dansk side, en enestående chance for revanche og generobring af Skåne, og i oktober 1709 gik danske styrker endnu en gang i land ved det lille fiskeleje Råå syd for Helsingborg for at kaste svenskerne ud af Skåne. På invasionshærens bagagevogne havde den danske konge, Frederik 4., ladet påmale sentensen "aut nunc aut nunquam" – nu eller aldrig – som udtryk for, at dette var afgørelsens time.

Det blev aldrig. Endnu en gang viste de danske kræfter sig ikke at række til, og

den langvarige krig udviklede sig efterhånden til en ren udmattelseskrig. Fjendtlighederne sluttede først, da Sveriges sidste krigerkonge, Karl 12., blev dræbt i december 1718 under den svenske belejring af den norske grænsefæstning Frederikssten. Om han døde for en fjendtlig eller en svensk kugle, er den dag i dag uklart. Kongens død satte imidlertid for alvor gang i de fredsbestræbelser, som alle efterhånden ønskede, og i 1720 undertegnedes omsider Frederiksborgfreden, der satte endegyldigt punktum for den århundredlange dansk-svenske rivalisering.

Selv om freden ikke flyttede nogen grænse, og de skånske provinser dermed forblev svenske, var Danmarks situation alligevel gunstigere end ved krigens begyndelse. Den svenske militære tilstedeværelse i Nordtyskland var elimineret og Danmarks sydgrænse derfor sikrere end i umindelige tider. Dertil kom, at den svenske stormagt lå i ruiner, samtidig med at den svenske ledelse var splittet og kraftsløs. Krigen havde kort sagt reduceret Sverige til en magt i vægtklasse med Danmark og udgjorde derfor ikke mere en væsentlig sikkerhedspolitisk risiko. Tværtimod søgte de to nordiske lande i den følgende tid sammen for i fællesskab at gennemføre den nødvendige delikate

balancegang mellem den nye dominerende østersømagt, Peter den Stores Rusland og den store vestlige sømagt, Storbritannien, hvis interesser netop krydsedes i østersøregionen. Den store udfordring for de to nordiske spurve blev at begå sig i denne store tranedans uden at blive trådt under fode. Det lykkedes, indtil en ny verdenserobrer i skikkelse af Napoleon Bonaparte firs år senere endnu en gang væltede det europæiske balancesystem omkuld.

Hvorfor gik det, som det gik?

Når det samlede regnebræt for svenskekrigenes periode gøres op, fremstår Danmark klart som den egentlige taber, mens Sverige var vinder i den forstand, at det lykkedes at fastholde de erobrede skånske områder trods tabet af den midlertidige stormagtsstatus i sidste halvdel af 1600-tallet. Ved periodens begyndelse var Danmark klart Nordens førende stat, mens Sverige var den trængte juniorpartner. På et tidspunkt omkring 1600-tallets midte tegnede der sig imidlertid omridset af et stort svensk østersøimperium også omfattende det danske territorium; men det fortonede sig atter efterhånden som den svenske stormagt viste sig at være en kolos på lerbødder.

Det sluttelige resultat af krigene var, at de to nordiske magter i realiteten havde mistet kontrollen med deres egen skæbne og med den Østersø, hvorm striden især havde drejet sig. Ved på skift at have inviteret fremmede magter som Holland, England og Frankrig indenfor som allierede eller opmænd i deres interne konflikter havde Danmark og Sverige lagt Østersøen åben for disses interesser. Resultatet var, at de endte med at sætte dagsordenen i regionen og også tiltog sig afgørende indflydelse på den politiske geografi i Norden. Det kan således især tilskrives disses indflydelse, at Øresund for al fremtid forblev et grænsefarvand mellem Danmark og Sverige. Det mindskede jo den lokale kontrol med det vigtige stræde og tjente derfor deres handelsinteresser bedst.

Hvorfor, kan man med rette spørge, endte det så med, at det i udgangspunktet fattige og tilbagestående Sverige fremstod som relativ sejrherre, og ikke det rigere og mere ressourcestærke Danmark, som oven i købet kunne trække på de rige indtægter fra Øresundstolden? En del af svaret ligger givetvis i det netop nævnte forhold, at der var stærke stormagtsinteresser knyttet til Sveriges indlemmelse af Skånelandene. En anden del må søges i den netop nævnte øresundstold, der var

en torn i øjet på de store søfartsnationer, hvilket svækkede den internationale sympati for Danmark. Og da Christian 4. i 1630'erne greb til voldsomme forhøjelser af toldsatserne for at finansiere genoprustningen efter Kejserkrigen, vakte det international harme og isolerede Danmark sikkerhedspolitisk. Øresundstolden var i den forstand et tveægget sværd.

Der er imidlertid også andre forklaringer end de internationale konjunkturer, f.eks. det faktum at Sverige netop i denne periode blev regeret af en sand perlerække af krigerkonger, som hver især har indskrevet deres navn i krigshistorien – Gustav 2. Adolf som militær reformator, Karl 10. Gustav som en af krigshistoriens dristigste hærførere, Karl 11. som den, hvis personlige indsats vendte nederlag til sejr i slaget ved Lund i 1676, og Karl 12., der levede og døde som soldat – i forhold dertil fremstår de danske konger og deres generaler nærmest som militære amatører.

Dertil kom endelig, at udviklingen i Sverige og i Danmark i denne periode var stærkt asymmetrisk. Som nævnt var den svenske stat i udgangspunktet svag og fattig. Til gengæld var styrets behov for sikkerhed stort. Dette førte til, at den svenske regering allerede fra midten af 1500-tallet iværksatte en omfattende modernisering og administrativ effektivise-

ring, som i løbet af nogle årtier omskabte Sverige til en moderne militærstat, der var i stand til at mobilisere landets økonomiske og militære ressourcer til det yderste. I Danmark var billedet anderledes. Her flød indtægterne fra krongods og øresundstold rigeligt til langt ind i 1600-tallet, hvorfor der ikke var et tilsvarende behov for effektiviserende reformer, som også blokeredes af det voksende modsætningsforhold mellem konge og rigsråd. En moderniseringsproces i lighed med den svenske kom derfor først for alvor i gang i kriseårene efter Karl Gustav-krigene og enevældens indførelse, dvs. omkring hundrede år efter påbegyndelsen af den svenske.

I forløbets afgørende faser midt i 1600-tallet, da Danmarks skæbne hang i en tynd tråd, var det derfor et administrativt tilbagestående Danmark uden evne til at mobilisere og målrette de fornødne ressourcer, der stod over for en af tidens mest moderne og velfungerende militærstater. Det var en ulige kamp – nærmest sammenligneligt med, at polakkerne i 1939 søgte at imødegå de tyske panserkolonner og angreb med Stukas med

gammeldags rytteri. Det er således et af svenskekrigenes paradokser, at Sveriges succes langt hen ad vejen kan tilskrives det forhold, at den svenske stat i udgangspunktet var fattig, men moderniseringsparat, mens den svigtende danske krigslykke hang sammen med den mangel på omstillingsparathed, der følger af velstand. Da reformiveren omsider indfandt sig, var det for sent. Da var Skånelandene for stedse tabt. Først Øresundsbroen har atter bragt dem inden for synskredsen – vel at mærke i en helt anden kontekst og i et andet politisk klima end det, der førte til deres udskillelse i 1600-tallet.

Note.

I efteråret 2008 udkom på Gads Forlag et to-bindsværk om Danmarks Krigshistorie fra omkring 700 til 2007, redigeret af Ole Louis Frantzen og Knud J. V. Jespersen. Flere historikere fra SDU medvirker. Ovenstående artikel er en kort sammenfatning af sidstnævnte redaktørs omkring 150 sider store bidrag deri om svenskekrigenes tidsalder. Læsere, som måtte være interesserede i en mere detaljeret fremstilling end ovenstående, henvises dertil.

At skrive levende historie

- Et interview med forfatteren Tom Buk-Swienty der for nyligt udkom med bogen 'Slagtebænk Dybbøl'

Af stud.mag. Martin Klüwer Grøn og stud.mag. Nicolaj Vraa-Andersen

Rubicons journalistiske redaktion har taget en afstikker til de journalistiske gemakker. Vi har besøgt Tom Buk-Swienty til en samtale om skriveteknik, formidling og naturligvis hans nye bog 'Slagtebænk Dybbøl'.

Tom Buk-Swienty er lektor ved Center for Journalistik ved SDU, men har en baggrund som historiker. Historie og journalistik er ifølge Buk-Swienty ikke så forskellige fag. Begge beskæftiger sig med mennesker og hvad arbejdsmetoden angår, har de to fag også meget tilfældes. Kildekritik er et af de vigtigste redskaber for både historikere og journalister.

Det Buk-Swienty gerne vil med sine bøger, er at forene den fortællende journalistiske skriveteknik med den historiske forskning. Han pointerer, at den danske historieskrivning, som den tyske, har lidt under positivisme og marxisme. Denne påvirkning har resultatet i, at fortællingen i historien er død.

I stedet kan man hente inspiration i den angelsaksiske historietradition. Her er der tradition for at skrive i et mere fortællende

sprog. Buk-Swientys bud på, hvorfor den fortællende skriveteknik ikke har fundet vej ind i den danske historieskrivning, er hovedsageligt dovenskab. Der skal lægges en større indsats i en fremstilling hvis den udover at være videnskabelig også skal være interessant at læse. Og hvis historikere ønsker, at deres forskning skal nå længere end bare til den snævre kreds af faghistorikere, skal der gøres et arbejde med at levendegøre historien. God skriveteknik er et håndværk. Der er ingen nemme smutveje, og selv om det falder nogen mere naturligt end andre, er det altid et stort arbejde. Men det er meget nyttigt for historiestuderende at gøre sig bekendt med hvordan skreven historie formidles. Faren ved ikke at gøre dette er, at historikeren, også i fremtiden, ender i sit elfenbenstårn.

Det at fortælle historien må imidlertid ikke gå ud over det faktuelle. Kilderne skal stadig omgås med respekt. Men kilder giver som bekendt svar efter hvilke spørgsmål man stiller. Ved at være opfindsom med spørgsmålene kan man

finde nye og interessante vinkler på fortællingen. Også en kreativitet i kildesøgningen kan være med til at gøre det muligt at skrive en mere levende historie. F.eks. kan en vejrudsigt eller rejsebeskrivelse være med til at skabe en ramme for begivenhederne. Ved at skabe denne ramme oplever læseren næsten historien, frem for blot at læse om de forskellige begivenheder.

Som journalist søger Buk-Swienty at beskrive de store begivenheder gennem de små historier. Dette ses tydeligt i "Slagtebænk Dybbøl" hvor læseren oplever begivenhederne i selskab med enkelte aktører.

Buk-Swienty fortæller, at det han leder efter blandt kilderne, er kilder som kan bruges til at beskrive omgivelserne, eller som han selv kalder det, et kamera. Her ved er det ikke kun de rent faktuelle ting læseren får et indblik i, men også stemningen. I "Slagtebænk Dybbøl" er dette at vise hvad krigen egentlig var. Mange nutidige læsere har ikke nogen forudgående viden om hvor brutal krigen faktisk var, men ved at skabe en ramme om aktørerne i historien, får læseren et indblik i krigens rædsler. Buk-Swienty fortæller, at han flere gange, når han har talt med folk om emnet, har fået sunget starten af

Mallebrok er død i krigen. En sang som skaber en noget mere munter stemning, end den som herskede på Dybbøl banke i april 1864.

Endnu en måde hvorpå krigens rædsler vises er gennem sygejournaler. For de sårede sluttede disse rædsler ikke med selve slaget. Gennem preussiske sygejournaler kan enkelte af de sårede følges fra deres indlæggelse og frem til deres død.

En anden kilde, som bruges til at beskrive hændelserne, er beretninger fra krigskorrespondenter. Disse beskriver gennem deres arbejde rammerne for begivenhederne, idet deres arbejde netop er at beskrive begivenhederne så nøjagtigt som muligt.

Sårfeberen fra Dybbøl

Til trods for at der er skrevet ca. 3000 bøger omkring krigen kan det undre, at mange i nutiden har en relativ lille viden om krigen. Ifølge Buk-Swientys er der flere forklaringer på dette. For det første skabte krigen et nationalt traume. Et traume som har trukket spor langt op i tiden. For det andet har historieskrivningen om krigen været meget nationaliseret. Skildringerne af krigen har således ikke set begivenhederne fra begge sider, men holdt sig til at se det fra den ene

parts side. Den tredje årsag er, som tidligere nævnt at historikerne er blevet indhyllet i en marxistisk eller positivistisk historietradition, hvilket har medført, at historien har fremstået som statisk og kedelig for de fleste. Denne tredje årsag gør sig ikke kun gældende omkring krigen i 1864, men har været et generelt træk

indenfor den danske historievidenskab. Buk-Swienty peger dog på, at der er ved at ske en opvågning. Folk er begyndt at blive mere interesseret i deres egen historie, ikke kun deres familiehistorie, men også deres samfundshistorie. Dette peger på at dansk historieskrivning og militærhistorie går en lys fremtid i møde.

ARRANGEMENTER PÅ CENTER FOR MIDDELALDERSTUDIER 2009

Forskerkredsmøder:

Onsdag d. 4. marts kl. 14.15-17.00 i U 35 på Knoldene 1. sal:
Om "Mandevilles rejser"

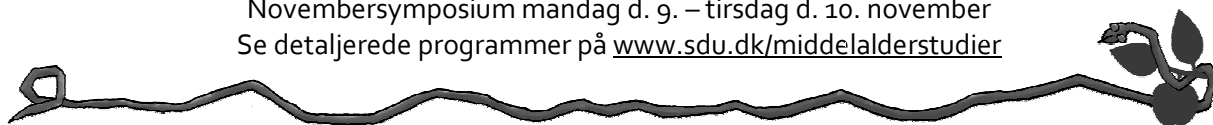
Onsdag d. 11. marts kl. 13.30-17.00 i U 42B på Knoldene:
Tegn på tosprogethed i runeindskrifter

Torsdag d. 23. april kl. 13.15-17.00 i U 1 på Stenten:
Alchymi and Popular Belief

Vikingsymposium fredag d. 15. maj

Dies Medievalis onsdag d. 3. juni

Novembersymposium mandag d. 9. – tirsdag d. 10. november
Se detaljerede programmer på www.sdu.dk/middelalderstudier

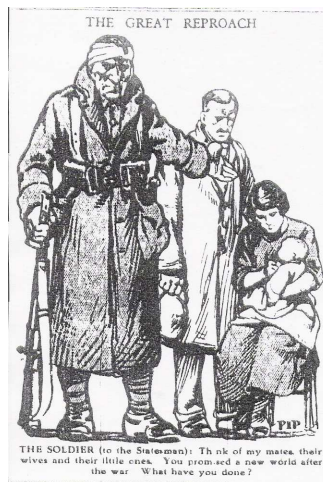
Verdenskrigens virkningshistorie

Af lektor Nils Arne Sørensen, SDU

Bøger om krig fylder godt op i boghandlernes afsnit om historie og dominerer også, når tv-stationer sætter fortiden på skærmen. Det er der mange gode grunde til. En af de vigtigste er, at krig ofte udfolder sig som store dramaer, der lægger op til at blive fortalt med engagement og passion – hvad enten det nu er som heltepos eller tragedie. Krig er godt fortællestof, slet og ret. En anden vigtig forklaring er, at krig – i hvert fald set fra generalernes perspektiv – kan aflæses og tolkes som fascinerende spil, hvor beslutningstagernes taktiske valg ofte har haft afgørende betydning for udfaldet. Sådanne forklaringer på krigens fascinationskraft er i vid udstrækning lige præcis også årsagen til, at mange professionelle historikere rynker på næsen af "krigshistorie".

Der er imidlertid også gode grunde til, at mange af os tager krig ganske alvorligt som et historisk forskningsfelt. En er, at krig var været et vilkår, der har formet millioner af menneskers liv gennem historien. Hvis man er interesseret i at skrive "demokratisk historie" nedefra, kan man ikke undslå sig krigen som historisk erfaring.

En anden - mere strukturhistorisk orienteret - er, at man ofte kan bruge krigssituationer som nøgle

THE SOLDIER (to the Statesman): Think of my mate, their wives and their little ones. You promised a new world after the war. What have you done?

til at forstå de samfund, som er i krig. Det skyldes dels at krige trods alle ødelæggelser ofte er overrepræsenteret i det

historiske kildemateriale. Men det skyldes også, at krige ofte bliver en test af de samfund, der udkæmper dem, og at man kan lære meget om disse samfund ved at undersøge, hvordan de reagerer på sådanne "stress situationer".

Endelig kan man pege på, at mange krige har kastet meget lange og meget virksomme skygger i deres eftertid. Det mest nærliggende lokale eksempel er krigen i 1864, hvor det katastrofale nederlag i vid udstrækning blev et afgørende referencpunkt i dansk politik og kultur de næste hundrede år, mens den økonomiske og sociale udvikling i halvtredsåret efter krigen også vanskeligt lader sig forstå uden at medtænke krigen som en præsent og virksom kontekst.

Det er et sådant *virkningshistorisk* perspektiv, jeg selv finder mest interessant. I det følgende vil jeg belyse centrale dele af virkningshistorien af den krig, jeg kender bedst, nemlig første verdenskrig i Europa.

Den store Krig

En nødvendig forudsætning for at kunne forstå en krigs virkningshistorie er selvfølgelig selve den krig, hvis virkninger man er interesseret i. Der er skrevet masser af tommetykke bøger om første verdenskrig – eller Den store Krig, som samtiden kaldte den. Her skal jeg gøre det kort.

I 1914 drog alle Europas stormagter i krig i forventningen om, at krigen ville blive kort. I kommer hjem før bladene falder, til Allehelgens Dag eller til jul, lovede magthaverne soldaterne. Men krigen blev meget længere og meget mere ressourcekrævende end de havde regnet med. I alt blev 60-65 millioner europæiske mænd mobiliseret til de massehære, der de næste fire år stod over for hinanden på vestfronten og på østfronten – samt på krigens mindre fronter på Balkan, i Italien og i Mellemøsten.

Bag fronterne – på det, som med et nyt ord blev kaldt hjemmefronten – blev alle ressourcer søgt mobiliseret til krigsførel-

sen. Rustningsproduktionen eksploderede – i høj grad med kvinder som den dominerende arbejdsstyrke på de mange fabrikker, hvor dagene var lange og arbejdet ofte farligt. Knappe ressourcer som de basale fødevarer blev rationeret. I landbruget manglede man både gødning, trækdyr og de mænd, der var i krig. Resultatet blev at landbokvinderne kom på endnu hårdere arbejde end de havde kendt før krigen.

Ved fronterne forsøgte generalerne at gennemtvinge en afgørelse på krigen gennem stadig mere omfattende offensiver. Da krigsteknologien med skyttegrave, maskingeværer og tungt artilleri favoriserede forsvarskrigen, slog de allerfleste sørgeligt fejl og efterlod astronomiske tabstal. Slaget ved Verdun i 1916 kostede godt 700.000 døde og sårede; i Somme-slaget samme år løb tallet op i nærheden af 1,1 mio.

I alt mistede mellem 9 og 10 mio. soldater livet i krigen. Hertil kom et ca. dobbelt så stort antal sårede, hvoraf flere millioner blev permanent invalideret. I Vesteuropa var de civile tab begrænsede, men i Tyskland og Østrig døde hundredtusinder af sult eller sultrelaterede mangelsygdomme. I Østeuropa, hvor krigen var meget mere bevægelig end i vest, blev millioner drevet på flugt og antallet af civile

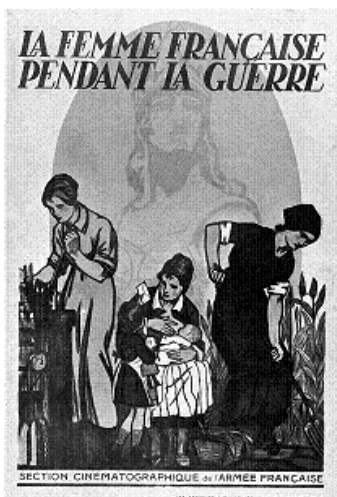
ofre var her meget højt. For befolkningerne i de krigsførende lande blev krigsårene således præget af slid, savn og lidelser i et ufatteligt omfang. Det forklarer de høje håb, som europæerne satte til freden.

November 1918

For 90 år siden stod Europa i både lettelses og jubelens tegn. Lettelse, fordi mere end fire års verdenskrig var forbi. Og jubel, fordi sejrherrene havde lovet, at krigens lidelser skulle føre til en bedre verden.

Løfterne handlede om national selvbestemmelse, frihed og demokrati. Hertil kom visioner om en evig verdensfred, hvor en international organisation skulle

sikre, at verdenskrigen blev "krigen der endte al krig". Oven i købet lovede USA's præsident Wilson, at freden ikke ville

blive sejrherrenes hævn over deres fjender; kun en retfærdig fredsftale sikrede en holdbar fred, var hans logik.

Der var ligeså store løfter om sociale reformer. "Hvad er vor opgave? At skabe et

land som helte kan være tjent med at leve i", som den britiske statsminister, Lloyd George, sagde det på et valgmøde få dage efter krigens afslutning.

Selv om jubelen var størst hos sejrherrene, var der også store fremtidsforventninger i de tabende lande. I Østrig-Ungarn, som allerede i november 1918 var ved at blive omdannet til nye nationalstater, og i Tyskland hvor nederlaget blev brugt til at gøre op med det autoritære kejserrige og gennemføre demokratiske revolutioner.

Derfor kan man med god ret se tiden omkring krigsafslutningen i 1918 som et utopisk øjeblik i Europas historie, som den amerikanske historiker Jay Winter har gjort det i bogen *Dreams of Peace and Freedom* fra 2006. Som et øjeblik, hvor chancen for en bedre verden var lige til at gribe. Men efterkrigsårene blev ingen gylden tidsalder. De blev i stedet til mellemkrigstid. Hvordan og hvorfor gik de store håb til grunde?

Freden der endte al fred?

Der var tårnhøje forventninger til de sejrende ledere, der i januar 1919 samledes i Paris for at planlægge freden. Men forventningerne brast hurtigt. Skuffelsen blev allerede samme år sat på skrift af den britiske økonom John Maynard Key-

nes, hvis stærkt kritiske bog om *Freden og dens økonomiske følger* blev en international bestseller. Keynes dannede skole, og det blev almindeligt at betragte freden som helt mislykket.

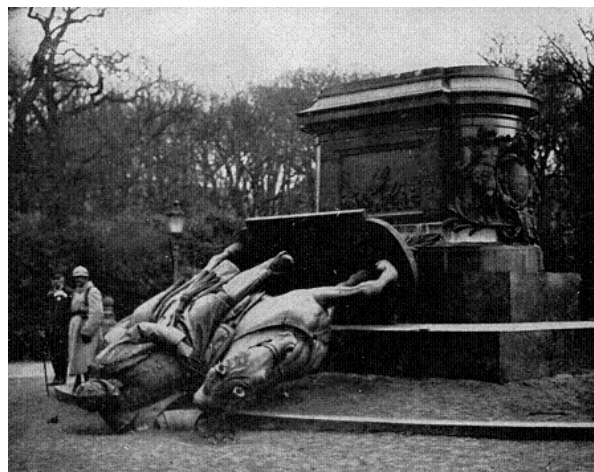
Da historikere mange år senere efter arkivstudier begyndte at skrive tykke bøger om freden, var deres dom mindre kritisk. De påpegede, at fredsmagerne stod over for en nærmest umulig opgave, da Central- og Østeuropa skulle gøres til nationalstater. Nationaliteter levede ikke i nette klumper, og faktisk betød 20.000 km nye grænser og ni nye stater, at antallet af europæere, der ikke boede i deres "egen" stat, blev mere end halveret.

Organisationen, der skulle sikre freden, Folkeforbundet, blev også oprettet. Når den aldrig magtede at løse den opgave, skyldtes det ikke, at forbundet var en fejlkonstruktion, men at USA valgte at stå udenfor og derved svækkede det afgørende fra første færd.

Tilsvarende gjaldt vurderingen af andre sider af frendsafslutningen. Fx den skyhøje krigsskadeserstatning, som Tyskland blev pålagt, og det faktum, at taberne ikke fik lov til at drage grænser efter nationalitetsprincippet. Det var ikke smukt eller i overensstemmelse med løfterne. Men det blev først og fremmest et problem, fordi de stormagter, der skulle have garanteret

beslutningerne efterfølgende ikke levede op til deres ansvar. Det var ikke ved forhandlingsbordene i Paris, at freden mislykkedes. Det var i regeringskontorer og parlamenter i Washington og London.

Det er en tolkning, der har meget for sig.

Men den har en meget iøjnefaldende svaghed. Den underspiller de store forventninger til freden, som sejrherrene selv havde skabt. Modsætningen mellem de høje idealer om en retfærdig fred og de fredstraktater, som taberne fik besked på at underskrive, var til at få øje på. Det lignede meget mere det gamle, lukkede diplomati præget af gusten statsræson end de nye idealer om det åbne samfund, som især Wilson havde talt om. Svælget mellem forventninger og realiteter gjorde freden forhadet i taberlande som Ungarn og Tyskland – og betød også, at fredsordningen havde mange kritikere andre steder. En konsekvens var, at nazisternes angreb på fredssystemet efter 1933 blev set med betydelig sympati også uden for

Tyskland. For nazisterne ville jo, i manges øjne, blot gøre Tyskland til en hel og fuld nationalstat uden mindretal uden for grænserne. På den måde gjorde freden vejen til den næste krig kort.

Et land for helte?

Tiden omkring krigsafslutningen stod i demokratiets tegn. I de nye stater blev der skrevet forfatninger, som var langt mere demokratiske end dem, Europa havde kendt tidligere. En central del af demokratiseringstendenserne var udvidelsen af valgretten. I alle de nye stater (bortset fra Jugoslavien) fik kvinder valgret, og gammelkendte indskrænkninger i valgretten faldt stort set bort. Valgretten blev også udvidet i sejrende lande som Italien og Storbritannien.

I de fleste europæiske lande kunne de hjemvendte soldater også glæde sig over den nye 8-timers arbejdsdag. Generelt stod arbejderbevægelser stærkere, fordi både arbejdsgivere og statsmagt så med større sympati på de socialdemokratiske ledere, som i stort set alle lande havde støttet krigsindsatsen. Angsten for det kommunistiske spøgelse, der truede med at brede sig fra Rusland til det øvrige Europa, gjorde også sit til, at arbejdsgivere fik lettere ved at indgå overenskomster med de moderate socialister.

Der blev også søsat sociale reformer. Fx forbedrede Lloyd Georges britiske regering grundskole og arbejdsløshedsforsikring og lancerede ambitiøse planer om offentligt boligbyggeri. Helteland var inden for rækkevidde.

Men bevægelsen gik snart den anden vej. Økonomisk tilbageslag og den store statsgæld, som krigen havde efterladt, betød, at Lloyd Georges helteland blev stillet i bero. I Frankrig var krigen i 1922 kommet så meget på afstand, at senatet nægtede at give valgret til kvinder (som førstekammeret ellers havde vedtaget i 1919). I Rusland afviklede bolsjevikkerne demokratiet før krigen var slut, og fra 1919 begyndte de nye demokratier at vakle andre steder. Først i Ungarn, hvor borgerkrig mellem *røde* og *hvide* førte til en autoritær stat, og i løbet af 1920erne og 30erne bukkede det ene efter det andet af de unge demokratier under. Det var ikke demokrati, men diktatur, der blev krigens arv.

Krigens sønner

Kommunismen blev ikke skabt af 1. verdenskrig. Men uden krigen er det helt utænkeligt, at det lille bolsjevikparti under ledelse af V.L. Lenin havde haft muligheden for at erobre magten i Rusland. Det var krigens afsavn og lidelser, der dan-

nede klangbunden for, at mange lyttede til deres paroler om fred, brød og jord til de fattige bønder. Den uhørte brutalitet, som bolsjevikkerne var villige til at anvende til først at erobre og dernæst at fastholde magten, er også svær at forklare uden at inddrage krigen som kontekst. Det kommunistiske diktatur forstås bedst som et barn af krigen.

Hvis vi vender blikket mod efterkrigstidens andre totalitære fænomener, fascismen og nazismen, er der ingen brug for mellemregninger. Både Italiens fascister og de tyske nazister så stolt sig selv som krigens sønner. For dem var krigsoplevelsen en stærk, positiv erfaring, der handlede om nationalt fællesskab, om meningsgivende hierarkier og om mandig handlekraft og vovemod.

Det var denne krigsoplevelse, som de efter krigen ville gøre til samfundslivets byggesten i form af førerdyrkelse, militaristisk partikultur og brug af vold i den politiske kamp. Det var en formel, der gjorde dem til skræmmende modstandere for demokrater i Italien og Tyskland. I begge lande var demokrater først og fremmest liberale og socialdemokrater, og det er forklaringen på, at stærke konservative kræfter hjalp Mussolini og Hitler til magten i forventning om, at de lod sig styre.

Det viste sig hurtigt – og især i Tyskland – at være en forkert kalkyle.

I både det fascistiske Italien og det nazistiske Tyskland blev dagligdagen fuld af referencer til krigen. Våbenhviledagen –

eller Sejrsdagen som den hed – var en af de vigtigste dage i den fascistiske kalender, hvor høj og lav blev trommet af huse til parader og mindehøjtideligheder. I det demokratiske Tyskland havde man mindet krigens faldne på *Volkstrauertag*, der blev markeret den 5. søndag før påske. Efter den nazistiske magtovertagelse blev dagen omdøbt til Heltedagen, og propagandaminister Goebbels proklamerede, at nu var det slut med at flage på halv stang den dag.

For fascister og nazister var krigsdyrkelsen ikke kun bagudrettet. Krigen ikke kun en erfaring. Den var også en forventning. Begge ville omgøre resultatet af 1. verdenskrig. Vejen var en ny krig. Den kom som bekendt i 1939, og det er ikke mindst denne tætte sammenhæng mellem de to verdenskrige, der er forklaringen på, at

historikere ofte taler om en moderne 30-års krig.

Hvornår sluttede 1. verdenskrig?

Når man bruger udtrykket "en moderne 30-års krig", har man naturligvis også sagt, at 1. verdenskrigs lange skygger rækker frem til 1945. Hovedargumentet for det synspunkt er normalt, at tyske magtambitioner er den dybeste forklaring på de begge verdenskrige. Tysklands utvetydige nederlag i 1945 er derfor afslutningen på de to krige. Det er den i dobbelt forstand, for den første verdenskrig tjente på vigtige områder som en vigtig historisk erfaring for de allierede sejrherre i den næste krig. Det var erfaringerne fra den første krig (og fred) der lå til grund for Franklin D. Roosevelt's og Winston Churchills krav om Tysklands betingelsesløse kapitulation, der blev fremsat i forbindelse med deres Casablanca-konference i januar 1943. På samme måde byggede beslutningen om at besætte de tabende aksemagter på de historiske erfaringer fra den første efter-

krigstid. Man ville ikke igen overlade det til de besejrede at stå for deres politiske og økonomiske genopbygning.

Man kan også se sammenhænge på andre felter. I 1944 fik franske kvinder endelig den valget, som de var stillet i udsigt 25 år tidligere, og i Storbritannien sørgede landets nye Labour-regering fra 1945 for, at befolkningen kom til at leve i "heltelandet" – den moderne velfærdsstat. Mens Folkeforbundets arvtager, FN, på mange måder levede en skyggetilværelse under den kolde krig, blev løftet om varig fred i Europa sikret gennem det europæiske samarbejde, som for alvor tog form fra 1950.

Vender vi blikket mod øst, var verdenskrigs skygger meget længere. De blegnede først med jerntæppets fald og den europæiske kommunismes sammenbrud. Derfor er det med god ret, at den første verdenskrig ses som 1900-tallets Store Katastrofe.

Et godt input i hverdagen!

- Program for Historisk Foredragsforening, foråret 2009

Kære medstuderende.

Vi har igen i foråret sammensat et bredt program med en lang række kompetente foredragsholdere.

Det er foredrag spredt over tid og emner.

Der er både militær og ægteskab, konger og almindelige mennesker.

Du kan holde dig opdateret via vores hjemmeside:

www.foredragsforening.dk

Eller på vores side Facebook-side.

Alle ønskes lykke til med forårssemestret.

Husk, at alle foredrag som sædvanlig er til venlige studenterpriser og vi holder til her:

**Historiens Hus /Stadsarkivet,
Klosterbakken 2,
5000 Odense C**

Hærens genopbygning og motorisering 1943-1950

V/ Cand. mag. Claus Bonnesen

19. marts 2009, kl. 19.30

Perioden 1943-1950 er en noget underbelyst periode i den ellers øvrige begrænsede nationale danske militærhistoriske forskning og formidling. Hvilket kan undre, da det uden sammenligning var den mest turbulente periode i den danske hærs nyere historie!

Mellem det tyske overfald på den danske hær den 29. august 1943

og Danmarks indtræden i NATO blev den danske hær for alvor motoriseret, en betydelig teknologisk tilpasning, der udfordrede hærens organisation, mandskab og lederskab.

Dette fandt sted samtidig med at hæren i 1945 stod overfor massive udfordringer: Der skulle ryddes op efter besættelsen, militære installationer og grænsen skulle bevogtes og de danske politikere havde i

frihedssommerens glædesrus lovet de engelske befriere at stille med 10.000 mand til besættelsen af Tyskland.

Denne opgave skulle løses i et samfund, der led under betydelige materielle mangler og økonomiske problemer i et politisk miljø, der stadig var præget af mellemkrigstidens forsvarspolitiske dagsordener.

Med udgangspunkt sit speciale og omfattende studier i de militære arkiver fortæller Bonnesen om denne spændende periode i dansk militærhistorie.

"Ikke et ord om kærlighed" Ægteskab og bio-politik

V/ Bente Rosenbeck, lektor, center for kønsforskning.

29. april 2009, kl. 19.30

Ægteskab er ramme om personlige relationer, men handler også om politik og magt. Mellem 1909 og 1929 gennemførtes en omfattende reform af ægteskabslovgivningen i de nordiske lande, 50 år før end i det øvrige Europa. Derfor er spørgsmålet om man kan tale om en specifik nordisk ægteskabsmodel. Den nye lovgivning var et resultat af et omfattende skandinaviskharmoniseringsarbej-

de, og indebar en reformering af såvel regler for indgående og opløsning af ægteskab som et retsligt forhold mellem parterne.

Ved siden af liberalisering af skilsmisse var også ligestilling mellem parterne

i fokus. Patriarkatet blev afskaffet for at styrke familien. De gifte kvinder opnåede selvstændighed, samtidig med at loven styrkede deres stilling som mødre og husmødre. Kernefamilien satte rammerne for ligestillingen. I loven blev der ikke sagt et ord om kærlighed, men mere om parternes rettigheder og forpligtelser mod hinanden og over for børnene. Reformen blev et centralt element i den skandinaviske velfærdsstat. Den nordiske ægteskabsmodel havde historiske rødder, men

var samtidig yderst moderne i sin tro på videnskaben, på den individuelle frihed og på statens ret til at intervenere i det mest private. Med Michel Foucault ord kan man

derfor tale om "befolkningens bio-politik"

Den politiløse tid under besættelsen

V/ Claus Bundgård Christensen, Lektor, Ph.d,
Roskilde Universitet (RUC)

7. maj 2009, kl. 19.30

Den politiløse tid er betegnelsen for perioden fra politiaktionen 19. september 1944, da politiet trådte ud af funktion til 13. maj 1945, da styrken igen

officielt genoptog arbejdet. I den politiløse tid var der intet dansk politi til at efterforske forbrydelser, og der skete en eksplosion i kriminaliteten. Der blev oprettet vagtværn, der skulle opretholde lov og orden, ligesom der blev indsat en dansk politistyrke under tysk kontrol kaldet Hipo. Desuden gennemførte tysk politi flere razziaer mod såkaldt "asociale og vane-forbrydere" for at begrænse kriminaliteten, men det ændrede ikke på, at det kriminelle miljø florerede. Borgernes reaktion på den stigende kriminalitet var ofte at ty til selvtægt, dvs. at de selv påtog sig at straffe mistænkte forbrydere. Sådanne selvtægtsanktioner var almindelige i den politiløse tid.

Den afmægtige

V/Ulrik Langen, historiker, Ph.d, SDU.

20. maj 2009, kl. 19.00

Christian 7. var endnu ikke fyldt 17 år, da han besteg tronen i 1766. Bag ham lå en opvækst præget af misbrug og overgreb. Foran ham lå et liv som enevældig konge over et sammensat rige. Hans største udfordring var dog at holde hovedet koldt

ved et hof præget af magtkampe, intriger og had. En række dramatiske begivenheder forandrede i løbet af få år den unge konges liv. Affæren

mellem dronning Caroline Mathilde og livlægen Struensee var blot én af dem.

Christian er for det meste blevet fremstillet som en pudsigt bifigur i Danmarkshistorien. Men hvor meget kender vi egentlig til kongens skæbne? I dette foredrag kommer vi tæt på den højt begavede og slagfærdige konge, hvis liv gik fra blændende fremtrædender og store forventninger til ensomhed og angst.

Die Russen eller Iwan: En jødisk bolsjevik?

- *Tyske soldaters selvopfattelse og syn på den russiske modstander under Ruslandsfelttoget 1941 – 45.*

Af stud.mag. Eg Groa

Hvordan så den almindelige værne-magtssoldat på sin russiske modstander under den anden verdenskrigs Ruslandsfelttog og hvordan opfattede han sin egen rolle i denne menneskeforagtens dødedans? Var det, som Nazi-Tysklands propaganda så Østfrontens umenneskelige kampe, den "ædle høje arier" der med sit blod skærmede den vesteuropæiske civilisation mod det "jødisk bolsjevistiske undermenneskes hærgende horder" eller var det et syn og en virkelighedsopfattelse mere præget af nøgtern iagttagelse og Realpolitik? Det var med baggrund i sådanne betragtninger at jeg i begyndelsen af 2007 begyndte, at gå på opdagelse i de historiske kilder til det emne, der skulle blive mit BA-projekt.

Men hvor fandtes en kilde, der uden alt for mange af eftertankens og erindringens efterrationaliseringer, kunne bringe mig tæt på den virkelighedsopfattelse, det syn på selvet og det oplevede, jeg søgte? Her kom jeg ad omveje ind på de store mængder feltpostbreve, der blev nedskrevet af tyske soldater på den anden verdenskrigs forskellige fronter, herunder

Østfronten. Ingen anden kilde kunne i samme grad gengive hvad der, netop i den stund brevet blev forfattet, var i brevskriverens hoved; dennes sorger og glæder, dennes menneskesyn. Det er måske nok det tætteste vi i dag kan komme på datidens oplevede virkelighed, set gennem soldatens øje. En stemme fra fortiden der er ved at dø ud og en stemme der for uendeligt manges vedkommende blev stum længe før den anden verdenskrig fandt sin afslutning i maj 1945.

Det er oplagt, at denne kilde ikke er en objektiv gengivelse af det oplevede. Den var påvirket af en mængde faktorer som censur, ønsket om ikke at bibringe de pårørende unødigt frygt osv. Disse kildekritiske forhold vil blive behandlet i det følgende. Dette til trods rummer netop denne kilde mange af de kvaliteter jeg søgte.

Alle der beskæftiger sig med historie har, om end vi forsøger at være videnskabelige og uvildige, en baggrund, der påvirker vor tilgang til kildematerialet og som influerer vore analyser og konklusioner, det være sig bevidst eller ubevidst. Det er

derfor overmåde fornøjeligt når man på sin vej fra et projekts spæde start til det færdige resultat må ændre sin egen opfattelse og forudfattede meninger. Det er den slags, der bidrager til udviklingen, såvel inden for forskningen, som af det enkelte menneske.

Jeg lagde ud, måske præget af traditionelle forestillinger om vor sydlige nabo-folks dunkle 12 år, med en forventning om at finde en tysk soldat, der langt hen ad vejen var stærkt influeret af den nazistiske propaganda, navnlig Operation Barbarossas stærke ideologiske træk taget i betragtning. Det skulle her vise sig, at jeg måtte ændre min opfattelse, efterhånden som jeg fik arbejdet mig igennem specielt den nyere forskning og dennes originalkilder.

Emnet viste sig at være enormt omfangsrigt og at det lykkedes, at få det struktureret og indsnævret det til noget der kunne holdes inden for et BA-projekts omfangsbestemmelser, vil jeg gerne benytte lejligheden til at takke min BA-vejleder, lektor, lic.phil. Erik Kulavig varmt for.

Den følgende artikel er en bearbejdet og redigeret version af mit BA-projekt. Visse afsnit er blevet ændret og tilpasset artikelformen. Kildehenvisninger gives i fodnote ved angivelse af forfatterens efternavn og sidetal. Bagerst forefindes en

komplet litteraturfortegnelse med værker-nes fulde data. Artiklen afspejler forskningsstadiet anno 2007, derfor er der ikke taget højde for eventuelle nye forskningsresultater fra indeværende år. Det er mit håb, at artiklen dels kan vække interesse for denne interessante del af den anden verdenskrigs historie, dels nuancere billedet af en af dennes aktører, her værnemagtens soldater. Endvidere og ikke mindst være en appetitvækker for den læser, der måske selv står foran at skulle give sig i kast med BA-skrivningen.

Selve projektet

Med baggrund i problemformuleringen *"Hvordan var selvopfattelsen og synet på modstanderen blandt tyske soldater under Ruslandsfelttoget 1941 – 45?"* var mit mål altså, at

undersøge hvordan almindelige tyske soldater under Ruslandsfelttoget så på modstanderen og sig selv, set gennem deres feltpostbreve.

Lidt om projektets hovedlinier. Fokus vil være på opfattelsen af modstanderen, herunder om propagandaens fjendebilleder er at genfinde hos soldaterne. I mindre grad berøres soldaternes selvopfattelse gennem undersøgelsen af forsøget på legitimering af egne handlinger og af den oplevede krigsdagligdag.

Projektet tager udgangspunkt i den udvalgte forskningslitteratur, der hovedsagligt er baseret på studier af feltpostbreve. Herudover inddrages og analyseres afskrifter af 15 feltpostbreve kort med henblik på en sammenligning med forskningens resultater. Basis i undersøgelsen vil ligge i forskningslitteraturen. Dette forhold rummer en oplagt svaghed: min undersøgelse vil delvis blive en undersøgelse på baggrund af andres resultater; dermed vil deres vinkling på emnet, deres fravalg og tilvalg også påvirke min undersøgelse. Dette søges opvejet ved egen analyse af originalkilder som perspektiveringsgrundlag til forskningens resultater.

I det følgende en kort skitse over projektets disposition. Først gives en kort indføring i de kildekritiske problematikker ved feltpost. Dernæst en kort forskningsoversigt og introduktion til projektets hovedværker. Herefter en gennemgang af selve Ruslandsfelttogets udviklingsforløb; for derigennem at give læseren en kontekst som brevene og disses forfattere kan indsættes i.

Derpå gennemgås den officielle propaganda og dennes fjendebilleder. Hensigten er her, at afdække den mentale og semantiske referenceramme, på baggrund af hvilken brevene blev forfattet. Dernæst gives, på baggrund af eksiste-

rende forsknings resultater, en analyse af værnemagtssoldaternes syn på den russiske fjende og deres opfattelse af egen rolle i kampen mod denne.

Herefter analyseres et udvalg af feltpostbreve, med henblik på en undersøgelse af hvorvidt de udvalgte breve faktisk bekræfter forskningens antagelser.

Følgende gives en opsummering på de fremkomne resultater. Afsluttende diskuteres og vurderes resultaterne og projektets pointer trækkes op mundende ud i en konklusion.

Kilden feltpost, nogle generelle overvejelser om feltpost som kilde

Årsagen til mit valg af denne genre som grundlag for undersøgelsen, er først og fremmest dens interessante egenskab som kilde til *almindelige* soldaters opfattelse af deres hverdag, krigen og dermed også fjenden. Der er tale om en *history from below* orienteret undersøgelse, med fokus på den lille mands krig. Denne vinkel er interessant, da det var disse soldater der fysisk udkæmpede krigen. Derfor er denne gruppe oplagt til en undersøgelse af propagandaens virkningsgrad, da de almindelige soldater var dem der stiftede det mest direkte bekendtskab med krigen og dens gru. Opfattelsen af egen rolle og af fjenden er derfor antage-

ligt desto tættere på. Disse oplevelser skulle bearbejdes. En måde at delagtiggøre omverdenen i det oplevede på, var skrivningen af feltpostbreve. Disse rummede ikke kun egenskaben at kunne bekræfte brevskriverens overlevelse, helbredstilstand mv. over for modtageren. Denne kommunikation kunne i lige så høj grad være en måde at bearbejde det oplevede på, samt et forsøg på at vedligeholde en nogenlunde intakt fælles virkelighedsramme med de nærmeste derhjemme. Derfor er feltpostbreve, som kilde betragtet, en yderst interessant mulighed for at få et indblik i en gruppe almindelige tyske soldaters tanke og begrebsverden.

Kilden Feltpost rummer, næsten selvsagt, kildekritiske problematikker. Disse er først og fremmest brevenes unikke og selektive karakter: Dette betyder at de, strengt statistisk set, ikke kan siges at repræsentere tyske soldaters holdninger og opfattelse af krigen, modstanderen mv. fuldt dækkende. Dette medfører, sammen med den usikre og uordnede indsamling og opbevaring, at brevene ikke kan gøres til genstand for en kvantitativ analyse i traditionel forstand.

På den anden side rummer brevenes umiddelbare og unikke karakter netop den force, at de er fri for de efterrationali-

seringer, som oftest, bevidst eller ubevidst, forefindes i erindringer og interview der er foretaget hos krigsdeltagerne mange år efter de faktiske hændelser. Endvidere giver brevene også faldne soldater en stemme.

En svaghed ved kilden feltpostbreve er naturligvis censuren. Al afsendt feltpost var underkastet censur. Grundet mængden af afsendt post, havde denne karakter af stikprøvekontrol. Men sanktionerne ved overtrædelse af de givne bestemmelser kunne være endog meget strenge; i yderste konsekvens standret og eksekution.

Dog er censuren en overskuelig faktor, denne opgaves sigte taget i betragtning, blot der tages højde for den. F. eks. var den enkelte soldat jo ikke tvunget til at skrive positive breve; denne blev ej heller begunstiget ved at skrive specielt negativt om fjenden, kun straffet for at skrive i positive vendinger om denne. Der må altså, på trods af ovenstående, kunne udledes en del, rimelig pålidelig, information om soldaternes syn på modstanderen ved at se på sprogbrug og begrebsverden i brevene. Herunder om propagandaens ditto genfindes netop der.

Feltpostbrevenes styrke som kildemateriale ligger helt klart når de anvendes i en kvalitativt orienteret undersøgelse. Her er

deres værdi som kilde til den enkelte soldats krigsoplevelse, i kraft af deres umiddelbare og private karakter, unik: Man kommer tæt på manden bag uniformen og dennes tanker om det oplevede. Er man ude efter den enkelte soldats opfattelse af fjenden og krigen er denne tilgang både relevant og nyttig.

Derfor er kildens tvivlsomme statistiske værdi mindre betydningsfuld i denne kontekst, blot der tages højde for den.

Den anvendte baggrundslitteratur

I det følgende gives et kort rids over tilgangene i BA-projektets vigtigste baggrundslitteratur og afsluttende berøres interessante træk i den vesttyske feltpostforsknings udvikling siden 1945.

Den tungest vejende faglitterære hovedkilde er K. Latzels *Deutsche Soldaten – nationalsozialistischer Krieg?*. Sigtet i dette værk er at undersøge hvordan de almindelige tyske soldater og underofficerer opfattede/oplevede krigen set gennem kilden feltpost og i hvilken grad de var påvirkede af propagandaen. Altså et fokus meget lig mit eget.

Grundlægende er Latzel meget bevist om kildematerialets ringe statistiske repræsentativitet grundet brevenes personlige og unikke karakter. Det virker umiddelbart som en selvmodsigelse: hvis kildemateri-

alet ikke kan svare på spørgsmålet er undersøgelsen jo meningsløs. Dette skisma er Latzel kommet uden om ved i stedet, at lægge fokus på brevenes egenskab som skriftlige kommunikationsmidler der illustrerer den mentale/socialle oplevelses- og referenceramme og dermed deres store udsagnskraft om soldaternes sprog og virkelighedsopfattelse i kraft af indholdsmæssig dybde og detaljerigdom. Derfor kan undersøgelsen give et meningsfyldt svar. Metodisk set anvendes sociologiske tilgange som kvantitative teknikker til at systematisere kildematerialet, hvorefter der anvendes semantiske og hermeneutiske metoder ved en kvalitativ fortolkning af den empiriske basis – feltpostbrevene: Fokus er på sproget, som det der fastholder forståelsen af det oplevede. Gennem analysen af brugen af ord, begreber og argumentationsformer søger Latzel at nå ind og afkode sproget, det samspil der derigennem opstår mellem brevsriver, modtager og den datidige historiske kontekst for derved at komme frem til typiske tankemønstre ved soldaternes opfattelse af krigsvirkeligheden. Disse sammenholdes derefter med den nazistiske ideologi fra propagandaen og der søges efter ligheder og divergenser, for derved at kunne fastslå ideologiens indvirkningsgrad, som

titlen siger: Tyske soldater – nationalsocialistisk krig?

I projektets anden faglitterære hovedkilde A. Proskouriakovs: *Feldpost aus Stalingrad* ses en undersøgelse tilpasset en mere striks sociologisk– kvantitativ metode, dog i kategorien History from below – med flere mikrohistoriske træk: Der tilstræbes ikke en bred statistisk oversigt over ”krigsoplevelsen”, derimod fokuseres på et udsnit af denne: nemlig den lille mands sansning/iagttagelse af krigen. Særligt fjendebilleder og det oplevedes påvirkning af disse. Altså hvordan så den almindelige soldat på krigen politiske mål og metoder og i hvilken grad påvirkes denne af propagandaen.

Målet er meget lig Latzels: at undersøge almindelige, dog her både tyske og russiske, soldaters iagttagelse/oplevelse af krigen i slaget ved Stalingrad, set gennem deres feltpost. Der søges bl.a. en definition af et *krigs – jeg* blandt soldaterne, herunder fremlæggelse af fællestræk hos de to parter på tværs af fronten. Ligeledes undersøges det om de officielle fjendebilleder/fordomme afspejles i brevene.

Disse to afhandlinger udgør sammen basis i baggrundslitteraturen for dette BA-projekt. Deres trods alt forskellige meto-

diske vægtninger af emnet giver et godt grundlag for min egen undersøgelse: Den mere kvalitative udnyttelse hos Latzel giver set sammen med Proskouriakovs mere kvantitative tilgang et mere metodisk helt baggrundsbillede.

Endvidere vil værker af bl.a. W. Wette, G. R. Ueberschär (Red.) og H. Magenheimer blive anvendt. Der inddrages ligeledes originalbilledmaterialet *Der Untermensch* og *Bolschewismus ohne Maske* til illustration af den antislaviske propagandas fjendebillede.

Den følgende gennemgang af brevenes sprog og indhold vil samtidigt give et indblik i forskningens samlede resultater på området. Undersøgelserne inden for feltet har ofte taget form af en kvantitativ systematisering af kilderne for opnåelse af en vis sammenlignelighed. Herefter er indholdet blev analyseret med en hermeneutisk, kvalitativ præget, tilgang som set i f.eks. Latzels forskning. Dette har muliggjort en nærmere analyse og afkodning af sprog og begrebsverdenen i brevene.

Det er her interessant at bemærke, at både Latzel og Proskouriakovs resultater står i skarp kontrast til 80ernes og de tidlige 90eres traditionelle opfattelse som repræsenteret af f.eks. P. Jahn og O. Bartov. Disse anser de tyske soldater og deres breve som værende meget påvirket

af ideologien. De belægger den antagelse hovedsagligt på kildematerialet fra Buchbender/Sterz(Ed.): *Das andere Gesicht des Krieges*. Denne brevsamling indeholder ganske korrekt adskillige breve med meget ideologisk indhold. Men de heri trykte breve (327 stk.) er udvalgt fra en meget omfattende kildesamling (50.000 stk.) ud fra kriteriet, at de skulle kunne sige noget om den tid hvori de blev forfattet og ikke, som det store flertal af brevene i kildesamlingen, kun have personligt indhold. Dette gør at de trykte breve må siges at bestå af et stærkt selektivt udvalg og derfor ikke kan bruges som belæg for tyske soldaters ideologiske påvirkningsgrad generelt; da størsteparten af den fulde kildesamlings breve, i lighed med Latzels resultater, jo netop har personligt indhold af ganske uideologisk karakter. Som det påpeges hos Latzel, er det ikke noget problem at finde breve med ideologisk vinkling, problemet er blot at afgøre hvor repræsentative disse er for soldaterne som helhed. Herved afslører Latzel i øvrigt sin egen meget stærke binding til de kvantitative metoder, skønt hans analyse af sprog mv. er mere kvalitativt inspireret.

Det må siges, at Latzels undersøgelser giver et noget mere nuanceret begrundet svar på spørgsmålet; derfor anvendes

Buchbender/Sterzs resultater generelt ikke i dette projekt.

Men udviklingen i forskningens syn på både feltposten og dens brevskrivere er interessant.

Den afspejler i høj grad sin egen samtid. Inden for den vesttyske forskning har udviklingen gået fra et syn på den almindelige tyske soldat som værende relativ uideologisk og næsten havende offerrollen i årene lige efter krigsafslutningen, over 1970ernes og især 1980ernes meget negative og skyldbevidste opfattelse som set hos f.eks. Buchbender/Sterz, til en mere nuanceret og ikke så skyldfokuseret opfattelse i det seneste tiår, som set hos Latzel og Proskouriakov. Disses forskning repræsenterer dog på visse punkter en tilbagevenden til nogle af trækkene fra tiden umiddelbart efter krigen.

At man i 1950ernes Vesttyskland, præget af genopbygning og fremspirende Wirtschaftswunder, havde behov for at tro, at størsteparten af de almindelige tyske soldater ikke var nazister er logisk. Fokus var på at komme videre og gerne blive en del af de vestlige demokratier. Med ungdomsoprøret og de venstreorienterede tendenser dette medførte, også indenfor forskningen, i sluttresserne og halvfjerdserne er det oplagt, at en ny generation af historikere stillede nye

spørgsmål og fandt nye svar. Her var behovet for at distancere sig fra forældregenerationens forbrydelser det centrale. At tiden læger alle sår, er i denne kontekst næppe en passende ytring, men den nyere tids forskning, især den foretaget af yngre forskere, navnlig fra sluthalvfemserne og frem, har ofte vist en mere distanceret og nuanceret opfattelse af krigen og dens aktører. Den har bidraget med et mere helt og frem for alt mindre skyldfokuseret billede af Værnemagtens soldater som de mennesker de også var på godt og ondt.

Brevenes historiske kontekst – Ruslandsfelttogets udvikling i korte træk

Ruslandsfelttoget indledtes den 22. juni 1941 med iværksættelsen af *Operation Barbarossa*. Det tyske angreb skete som et brud på den, i August 1939, indgåede ikkeangrebspagt mellem Tyskland og Sovjet. Hvorvidt det sovjetiske militær eller ledelsen var forberedt på dette kan diskuteres. Der er i dette spørgsmål to retninger inden for forskningen. Den traditionelle linie, som repræsenteres af bl.a. Overy, Wette og Ueberschär, anser den tyske offensiv som et overfald på et ret så uforberedt USSR. Hvorimod nyere forskning, som hos Magenheimer, viser at Sovjet faktisk planlagde et angreb vendt

mod Tyskland allerede inden krigsudbruddet og at de store troppekonzentrationer Værnemagten stødte på ved felttogets begyndelse var en sovjetisk angrebshær. Denne version kan formuleres som en krig med to angribere, Tyskland kom blot sin modstander få uger i forkøbet. Felttogets mål var i denne tolkning langt mere strategisk end ideologisk, man ønskede at have ryggen fri til det endelige opgør med Vestmagterne, Lebensraum og opgør med Bolsjevismen kom i anden række.

I de følgende måneder stormede de tyske styrker frem; modstanden var på dette tidspunkt begrænset og uorganiseret. Den tyske Blitzkrieg lod til at lykkes. Offensiven rettede sig mod to mål: I. erobringen af den industrielt og ledelsesmæssigt vigtige nordlige region – Moskva, Leningrad mv. og II. sikringen af de ukrainske landbrugsressurser og olieforekomsterne i Syd.

9. August påbegyndes 900 dages-belejringen af Leningrad og 19. september faldt Kiev. Den 2. oktober iværksatte Heeresgruppe Mitte *Operation Taifun* med Moskvas endelige erobring som mål. Med vinterens komme bragtes den tyske Blitzkrieg til stilstand og i december stilledes angrebet på Moskva i bero pga. vejret og en uventet hårdnakket russisk modoffen-

siv. Krigen i Nord havde nu antaget karakter af stillingskrig. I Syd indtoges Odessa den 16. Oktober. Den 5. april 1942 beordrede Hitler nu erobringen af de krimiske oliefelter som værende hovedmålet, medens Moskva og Leningrad nedprioriteredes. I juli indstilledes det russiske forsvar af Krim og det tyske avancement mod Stalingrad påbegyndtes. Angrebet indledtes med massive luftangreb på byen ultimo august. I september påbegyndtes kampen om Stalingrad. Den sovjetiske modoffensiv indledtes 19. november og 12. december iværksattes den tyske *Operation Wintergewitter* for, at undsætte den indesluttede 6. arme i byen. Hitler nedlagde forbud mod et udbrudsforsøg og undsætningstropperne bragtes til stilstand 48 km fra byen.

I begyndelsen af januar 1943 påbegyndtes det tyske tilbagetog fra Kaukasus. Samtidigt indledte Sovjet den endelige offensiv mod tyskerne i Stalingrad, der overgav sig 2. februar. Dette var det første afgørende nederlag for de tyske tropper.

5. juli påbegyndtes *Operation Zitadelle* for at bremse den sovjetiske fremmarch mod Vest. Selv med indsættelsen af over 2000 panserkøretøjer og 1800 fly lykkedes dette ikke: den 12. juli indledtes den russiske modoffensiv. Den tyske indsats på

Østfronten var nu reelt en defensiv operation. I november generobrede Sovjet Kiev og mod slutningen af december iværksattes offensiver på hele den ukrainske front.

4. januar 1944 nåede de første sovjetiske tropper Polen og Leningrad befriedes den 27.

I Syd påbegyndtes generobringen af Krim 8. april. Sevastopol generobredes 9. maj og de tyske styrker overgav sig den 12.

I juni indledtes den sovjetiske sommeroffensiv. Brest-Litowsk indtoges den 28. juli. Den sovjetiske Balkan offensiv påbegyndtes 19. august med angrebet på Rumænien, der skiftede side og erklærede krig mod Tyskland den 28.

Gennem efteråret 1944 trængtes de tyske tropper stadigt længere tilbage under hårde kampe. Ved årsskiftet 44- 45 var størsteparten af Østeuropa under den røde hærs kontrol. I begyndelsen af marts 1945 iværksattes krigens sidste tyske offensiv for at forsvare de livsvigtige ungarske oliefelter. Den 29. marts krydsede sovjetiske tropper den Østrigske grænse og Wien faldt den 13. April. Tre dage senere indledtes det afsluttende sovjetiske angreb på Berlin, der nåede byen den 21. Hitler begik selvmord den 30. og Berlin faldt den 2. maj; den 7. kapitulerede Tyskland til de allierede.

Den officielle propagandas fjendebillede

Når man vil undersøge propagandaens indvirkning på den almindelige soldats holdninger og sprog, må karakteren af propagandaen klarlægges. Derfor en kortfattet indføring i den nazistiske propagandas ideologiske grundlag mht. til Ruslandsfelttoget og de dertil relaterede fjendebilleder.

Propagandaen i forbindelse med Ruslandsfelttoget havde fra start en stærk ideologisk karakter, der klart adskilte det fra kampene på Vestfronten. Dette fremgik allerede af Hitlers tale den 30. marts 1941 til det kommende Østfelttogets officerer. Den ideologiske baggrund for Ruslandsfelttoget og forsøget på oprettelsen af et tysk Lebensraum i Øst var flerstrengt. Bag dette projekt lå både strategiske og rent imperialistiske eroblingsformål. Men de adskilte sig på væsentlige områder fra tidligere erobringstogter: nemlig det raceideologiske grundlag. Dette forudsatte en eksistenskamp mellem racerne. Ideen om den episke eksistenskamp mellem det germanske folk og de slaviske horder sås også i det nationalistisk – imperialistiske Ruslandsbillede fra kejsertiden. Men det Tredje Riges fjendebillede rummede dog en dybere dimension: tidli-

gere tiders tyske overlegenhedsfølelse blev nu biologisk forklaret. Der var en naturbunden orden hvorefter den germanske race var den slaviske overlegen. Dette forudsatte at slaverne, her russerne, var undermennesker, hvis karakteregenskaber ikke levnede dem muligheden for at skabe og opretholde et civiliseret samfund, de måtte derfor have et herrefolk, tyskerne, som herskerklasse.

Hertil kobledes et yderligere lag: eftersom den slaviske race ikke var i stand til at lede sit eget territorium, havde en fremmed magt, den jødiske bolsjevisme, taget magten i landet med revolutionen i 1917. Derved kombineredes de antikommunistiske ideer med antisemitiske. Dette legitimerede kampen i øst som en toleddet størrelse. Der skabtes et lighedstegn mellem jødedom og kommunisme. Begge skulle bekæmpes skånselsløst: overgangen mellem jøde, kommunist og russer var flydende. Som et led i dette diffuse fjendebillede skabtes derfor, til det antisemitiske, en antislavisk underdel, der berøvede russerne en hver form for folkeretslig status og derigennem legitimerede krigens overgreb, også på civilbefolkningen.

Denne kobling mellem det antikommunistiske og det antisemitiske/antislaviske åbnede muligheden for en dehumanise-

ring af fjenden. Den almindelige soldater-professionalismes lovkodeks var sat ud af kraft. Bolsjevistiske kommissærer, jøder mv. skulle udryddes skånselsløst. Hvem der var så uheldig at være omfattet af denne definition var ikke entydigt, noget der formodentligt var helt bevidst fra top- ledelsens side, da dette tjente som legiti- mation og eventuel *skyldfølelsesdæmper* hos de soldater, der skulle omsætte ra- ceideologien i praksis. Man kan derfor dele propagandaens fjendebillede i to dele:

I. Et defensivt: Den germanske races overlevelseskamp i forsvaret af civilisati- onen mod de slaviske horders primitivitet; altså Tyskland som Europas bolværk mod det asiatiske barbari.

II. Et offensivt: Den germanske races naturlovsbundne krav på Lebensraum i Øst, der gennem udryddelsen af dens dødsfjende, den jødiske bolsjevisme og udnyttelsen af de racemæssigt underleg- ne slaviske folk, bragtes til operativ udfø- relse i Østfrontens kampe 1941 – 1945.

Kort sagt: Den russiske modstander defi- neret som hhv. trussel og undermenneske, disse to definitioner i propagandaens sprog udelukkede ikke hinanden.

Dette illustreres glimrende med forside- billedet til det antisemitiske - antislaviske propagandaskrift

Der Untermensch, udgivet i Berlin 1942. Dette viser ansigtet af en russisk soldat i overstørrelse, i baggrunden uendelige rækker af russiske krigsfanger. Deres ansigtstræk er fremhævet, formodentligt med retouchering, således, at de fremstår primitive og overdrevent asiatiske.

Tværsøver det sorthvide billedes neder- ste del, er skrevet *Der Untermensch* i rødt. Billedet rummer begge fjendebille- der: Både den primitive slav der med sit ubarberede, brede dyriske ansigt truer civilisationen, og de uendelige rækker af magre, nærmest ikke menneskelignende væsener, der bør underkastes det ger- manske herrefolks vilje. Billedets simpli- citet er slående; men der er en dybere dimension: Det understøtter ikke blot det officielle fjendebillede; det dehumaniserer modstanderen.

De samme træk ses i en tidligere plakat: "*Bolschewismus ohne Maske*" fra den store antibolsjevistiske udstilling i Berlin 1937. Her er det de truende og under- trykkende elementer ved det slavisk- kommunistiske fjendebillede der er domi- nerende. En dyrisk fortegnet sovjetsoldat svinger en blodpletet pisk over faldne hvidklædte civilister; i baggrunden en brændende by.

Her kan den almindelige tysker se hvad der venter hvis ikke bolsjevismen ned-

kæmpes. Definitionen af bolsjevismen og de slaviske folk som en trussel mod vestlig civilisation er således til stede både før og efter krigens udbrud.

At fjenden på billedet fra 1942 er mere passiv, mindre truende, hænger naturligt sammen med krigsårenes behov for at vise fjenden som den svage/tabende part. Dette behov er ikke det samme i 1937, hvor målet er at samle folket bag Fører og ideologi mod den fælles fjende: den truende skygge fra Øst. Altså et glimrende eksempel på hvordan propagandaen gennem denne definition af fjenden, også illustrativt, åbnede for en mental flugtvej når udryddelseskrigens forbrydelser skulle retfærdiggøres: Den var ikke umenneskelig, for modstanderen var en trussel der ingen menneskelig status havde og derfor heller ikke menneskelige rettigheder. Heri består den virkeligt bestialske mentale effekt af propagandaen.

Nøglebegreber i fjendebilledet er således: kampen mod Jødisk bolsjevisme, russisk primitivitet - raceunderlegenhed, ønsket om Lebensraum, udryddelseskrig = naturbunden lovmæssighed - den overlegne race kræver sin ret, dehumanisering af den russiske fjende, troen på Føreren, fanatisk kampvilje, offerberedthed mv.

Set på baggrund af ovenstående er det interessant at undersøge hvorvidt disse

fjendebilleder så optræder i soldaternes holdninger, begrebsverden og sprog, sådan som det kommer til udtryk i brevene.

Værnemagtssoldaternes selvopfattelse og syn på fjenden

I det følgende redegøres for soldaternes syn på modstanderen og karakteren af eventuelle fjendebilleder, som disse fremstår set gennem forskningens undersøgelser af deres feltpostbreve. Endvidere berøres deres selvopfattelse gennem undersøgelsen af forsøgene på legitimering af egne handlinger og det oplevede. Det er i denne forbindelse interessant at søge efter fællestræk i holdninger og ordvalg. Det er ligeledes elementer som hvilke begivenheder brevene omtaler, er de refererende, tendentiøse, falder de i god tråd med den officielle propaganda mv., som udgør interessefeltet.

Først et blik på brevenes temaer. Er der emner der ofte dukker op i brevene og kan man på den baggrund sige noget om hvad der optog soldaterne ved fronten? Det er her vigtigt at holde sig for øje, at det soldaterne skrev hjem om ikke nødvendigvis er repræsentativt for, hvad der optog dem mest i deres dagligdag ved fronten. F. eks. kunne det soldaten skrev meget vel være påvirket af dels ønsket

om ikke at gøre de pårørende urolige, dels af bevidstheden om censurens stikprøvekontroller.

Man kan således ikke sige, at der ubetinget er en direkte sammenhæng mellem det skrevne (emnerne) og det, der betød mest for soldaterne. Men en vis samklang kan formodes.

I Latzels undersøgelser fremgår det, at emner som tjenesten ved fronten (beskrivende frontlivet – hændelser), længslen efter orlov, hjemve, forholdet til ægtefælden/den forlovede samt i mindre grad bekymring for de hjemmeblevne er centrale elementer i de undersøgte breve. Det er i forbindelse med beskrivelsen af frontlivet interessant, at det typisk er emner som soldatens faktiske arbejdsopgaver, forplejning og vejr der fylder mest. Lige som der i de, relativt ofte forekommende, beskrivelser af krigens udvikling og kamphandlinger er en barriere, der hedder egen deltagelse eller egne tab: Der beskrives blodige kamphandlinger, blot disse ikke kommer for tæt på brevskriveren selv. Dette bunder formodentligt i en form for psykologisk selvbeskyttelse, samt naturligvis i problemet med den manglende fælles referenceramme mellem brevskriver og modtager: at anskueliggøre Østfrontens utrolige foragt for menneskeliv ville næppe være muligt

overfor en person der endnu levede i den civile virkelighed hjemme i Tyskland.

Det samme gør sig gældende i forbindelse med emnerne udryddelseskrig, overgreb på modstanderen og jødeforfølgelser. Disse temaer optræder meget sjældent. Dette kan naturligvis også skyldes censuren.

Modstanderen nævnes relativt begrænset i brevene, men omtales oftest refererende og relativt neutralt.

Man kan altså sige at størsteparten af brevene generelt beskriver oplevelserne ved fronten, men gennem et filter, der distancerer brevskriveren fra det beskrevne – oplevede. En stor del af brevene rummer omfattende beskrivelser af det fremmede, de oplevede landes natur, landskaber, resurser og befolkning, på en måde krigen som en form for rejseoplevelse. Det giver naturligvis kun mening i første halvdel af krigen, hvor tysk sejr nærmest var en selvfølge. Udnyttelsen af de fremmede landes resurser, altså krigsbytte, omtales også.

Mange breve beskriver mere eller mindre eksplicit forfatterens tilstand, både fysisk og psykisk. Dette er dels en måde, hvorpå de pårørende kunne beroliges, altså feltpostbrevet som et livstegn. Men i lige så høj grad også som en måde at skrive sig ud af krigens påvirkninger på

selvet. En form for forsøg på skabelse af mening med egen tilstand, gennem gengivelsen af denne på skrift over for modtageren, for derigennem, at skabe en fælles referenceramme.

Her optræder brevet som forbindelsesled mellem den civile prækrigsvirkelighed og den oplevede nutid – krigs-jeget. Håbet om fremtiden er ikke fremtrædende. Fremtidshorizonten er for flertallet ikke længere end længslen efter næste orlov. Et emne der til gengæld er meget fremtrædende.

Et andet vigtigt emne i brevene er selve feltposten og dens betydning for den enkelte. Det ses med særlig tydelighed i brevene fra de indesluttede tropper under slaget om Stalingrad. Her var feltposten den sidste spinkle forbindelse med verden udenfor. Det er ligeledes interessant, at netop i feltpostbrevene fra disse indesluttede soldater fylder sejr- og fremtidsforventningerne meget mere end i post fra andre områder. Her kunne der være tale om en form for forsøg på at indgyde sig selv tro og håb gennem nedskrivningen af forventningen om snarlig sejr; på trods af at de ydre omstændigheder faktisk modsagde dette. Der er også her man støder på et andet bemærkelsesværdigt træk i visse af brevene, nemlig: troen på føreren og ledelsens ufejl-

barlighed og visdom. Denne er endog meget stærk, på trods af de fysiske rammers nedslående karakter. Det skyldes formodentligt en vis identificering med førerikonet, samt en nærmest religiøs accept og lydighed over for magteliten.

Dette til trods opfattede Soldaterne sig generelt ikke som de helte og ideologiske stridsmænd regimet havde ønsket, men snarere blot som udførende en nødvendig kamp mod det truende USSR; altså en delvis succes for propagandaen, men kun mht. skrækvisionen af de fremstormende horder fra Øst. Der var et vist sammenfald mellem den latente racisme hos soldaterne og styrets ideologi, dette ses også jævnligt i brevenes omtale af fremmede folk og lande.

Det er her propagandaen nok må siges at have virket. Det sammen gælder omtalen af partisaner, her nærmer tonen sig meget propagandaens.

Fremherskende træk i brevenes sprogbrug

Sprogbruget er af stor værdi som pejlemærke for holdninger, sindstilstand og sproglig begrebsramme. Det er ligeledes her eventuelle fjendebilleder er mulige at fastslå: Derfor er det et oplagt parameter for propagandaens gennemslagskraft: Genfindes vendinger – floskler fra propa-

gandaen i soldaternes breve?

Generelt er sprogbruget af lige så forskelligartet karakter som brevskriverne selv, det gælder f.eks. for både brevene undersøgt af Proskouriakov og Latzel. Dette afspejler naturligvis, at feltpostbrevene udtrykker netop den enkeltes specifikke måde at ytre sig skriftligt på i korrespondancen med modtageren af brevet. Dog er der flere fællestræk der går igen i brevene og det er disse der, for denne undersøgelse, er det interessante.

En betydelig del af brevene rummer et meget beskrivende sprogbrug. Ofte anvendes ikke så lidt plads på billedskabende beskrivelser af det oplevede, især af det fremmede, de okkuperede lande og folk.

Sprogbruget afspejler naturligvis også den sjælelige tilstand hos brevskriveren. Derfor kan der spores en ændring af sprogets billedverden efterhånden som brevskriveren påvirkes af krigens realiteter og udviklingen begynder at gå ned ad bakke for de tyske hærenheder. Dette ses selvfølgelig kun, hvor der foreligger hele brevserier fra samme hånd, dækkende flere af krigsårene.

For at undersøge opfattelsen af modstanderen, ses nu nærmere på, med hvilke ord denne omtales.

I Proskouriakovs undersøgelse fordeler

benævnelsen af fjenden i de undersøgte tyske feltpostbreve fra Stalingrad sig med absolut hovedvægt på vendingen: *russer* – *russerne*, kun i enkelte breve endvidere: *Ivan*, *fjenden/modstanderen*, *skældsord*, og *propaganda klicheer* (eks. *den jødisk – bolsjevistiske fjende*). Dette kan, set i lyset af ruslandsfelttogets ideologiske karakter, synes besynderligt.

I sammenhæng med benævnelsen *russer* som værende den hyppigst forekommende, bør den nazistiske sproglige referenceramme tages med i bedømmelsen. Denne benævnelse er ikke nødvendigvis neutral. Set i tidens racepolitiske kontekst kan der være tale om en negativ folkestereotyp.

Problemet med den udlægning er blot, at mange af brevene udover denne benævnelse, bestemt ikke virker specielt ideologisk eller raceteoretisk prægede, hvad indhold angår: f.eks. kommer der generelt forbavsende få af den nationalsocialistiske propagandas traditionelle hadetirader mod fjenden – den røde hær, bolsjevismen mv. til udtryk i brevene. Både sprogbruget og emnerne i brevene virker tilbageholdent og langt mere beskrivende end ideologisk tendentiøst, ligeledes forekommer skældsord mv. kun sjældent. Det skal dog siges, at sprogbruget set i forhold til første verdenskrigs feltpost, som

undersøgt hos Latzel; rummer en vis øget brug af negative adjektiver, med racistiske træk: *Sauvolk, Idioten* osv..

Men der forekommer også medlidende og positive ytringer om de fremmede folk, skønt disse i samme åndedrag også omtales med de typiske racestereotyper kendt fra propagandaen som "*schmierige Russenweiber*" eller med bemærkninger om "*der mongolische Gesichtsschnitt*" kendt fra propagandaen.

Legitimering af det oplevede

Forsøg på legitimering af egne handlinger og at give krigen mening ses f.eks. i omtalen af slaviske partisaner. Grundlæggende omtales denne side af krigen ikke nærmere, men enkelte steder kommer dog passager der afslører omfanget af dette skånselsløse element i krigsførelsen, "*..und lege Lieber 100 mehr als 1 zu wenig um*". Ytringer som denne viser en vis overensstemmelse mellem ideologien og soldaternes opfattelse og indstilling til denne side af krigen. Dog bør det tages i betragtning, at set i soldatens frontkontekst, var partisanangreb en meget håndgribelig trussel. Det blev for den enkelte soldat et spørgsmål om egen overlevelse. Derfor er det måske snarere et eksempel på krigshandlingernes indvirkning på soldaterne end propagandaens effektivitet.

Som det fremgår af ovenstående er det relativt tvetydigt at afkode sprogbuget i brevene. Bortset fra enkelte breve der rummer åbenlyse eksempler på propagandaklicheernes fjendebilleder og sprogbrug, virker det langt mere som om soldaterne har beskrevet det oplevede inden for en samtidig begrebsramme. Altså en form for delvis fælles begrebsramme mht. virkelighedsopfattelse og legitimation af krigen, der på visse områder falder i tråd med ideologien.

Man skal her være opmærksom på at nedsættende benævnelser, folkestereotyper om f. eks. slaver og jøder også forekom i f. eks. første verdenskrigs feltpostbreve. Det er blot den næsten udelukkende negative vinkel på fremmede folkeslag der er specifik for anden verdenskrigs tyske soldater.

Det synes rimeligt begrundet ud fra ovenstående, at hovedparten af de brevskrivende soldater ikke var gennemførte nazister. De betjente sig af dele af den samtidige sproglige og mentale referenceramme, et af de sidste elementer deres krigs-jeg stadig havde tilfældes med den civile verden derhjemme. Dette er dog en forenkling af forholdet værnemagtssoldater – nationalsocialisme.

Der er, som Latzel fremhæver, åbenlyse sammenfald mellem styrets ideologiske

diskurs og soldaternes opfattelser på isolerede områder som f. eks. førerideologien, styrets militaristiske træk, og synet på partisaner. Hvorimod andre elementer som eksempelvis de racebaserede folkefællesskabstanker kun i mere moderat grad slog igennem. Som det fremstår hos Latzel, skyldes den relativt neutrale omtale af modstanderen (f.eks. *der Russe*) formodentligt, at de russiske soldaters faktiske kampindsats skabte en vis form for respekt blandt de tyske soldater, der stod i skarp kontrast til propagandaens dehumanisering af fjenden.

Man kan derfor tale om et delvist sammenfald i sprogbrug og fremtidsmål mellem den officielle ideologi og soldaternes breve. Men dette til trods, er elementer fra propagandaens retorik som, kampen mod jødedom, bolsjevisme, ønsket om Lebensraum, fanatisk kampvilje og offerberedthed kun sjældent eksplicit sporbart i de undersøgte breve.

Feltpostbrevene i *Feldpostbriefe aus Stalingrad*

På baggrund af undersøgelsen af 15 udvalgte feltpostbreve fra slaget om Stalingrad, sammenlignes disse kilders omtale af fjenden med forskningens resultater. Grundet den tilfældige udvælgelse og det ringe antal tilstræbes på ingen måde en

kvantitativ undersøgelse. Derimod lægges fokus på indholdet og sproget i brevene, for derigennem at give læseren et indblik i den sprog- og begrebsramme brevene udgør. Der vil her særligt blive set efter fjendebilleder og propaganda-floskler.

Brevene blev gennemgået kronologisk i forhold til nedskrivningstidspunkt og der blev fremdraget særligt interessante træk, for derigennem at underbygge den nedenstående konklusion.

Forfatterne er, med enkelte undtagelser, tilhørende nederste militære rangtrin. De generelle kildekritiske overvejelser om kilden feltpost er omtalt tidligere og vil derfor ikke blive berørt i det følgende.

Stort set alle brevene indeholder referencer til dagligdagsemner som vejr, forplejning, orlov og bekræftelse af egen sundhed (feltpost som livstegn). Derfor nævnes disse emner ikke under gennemgangen af de enkelte breve.

Brev nr. 1.

1.11.1942. M. Breuer

Fjenden nævnes i dette brev kun i forbindelse med luseplagen: "*So hat man hier seinen Kampf gegen Russen und Läuse.*". Om der her er tale om en sammenligning af de to, altså reproduktion af en genkendelig propagandakliche, eller

blot en konstatering af de to ubehageligheder ved frontlivet, kan ikke stadfæstes. Sammenholdt med ytringer i senere breve og da sproget er dagligdags og ganske utendentøst virker det sidste mest oplagt.

Brev nr. 2.

5.11.1942. O. Flick

I brevet omtales fjenden i feltet mellem neutralt og overlegent: *"Der Russe hatte angegriffen, der Angriff wurde glänzend abgeschlagen."* og senere *"Der Russe hatte wieder einmal eine gehörige Schlappe erlitten."* Der kunne her være tale om gengivelse af elementer fra propagandaen. Men samtidigt virker brevet meget beskrivende og realistisk: *"...aus der Hölle von St."*

Og *"Unkraut vergeht ja nicht."* Grundlæggende et typisk brev.

Brev nr. 3.

11.11.1942. H. Michel

Brevet omtaler mødet med russerne på flere områder, både som fjende: *"... war Grossangriff, um den Russen vollends herauszuwerfen, aber der Russe ist zäh"* og som HiWis og civile: *"Zivilisten sieht man fast keine mehr"*. Tonen virker neutral og beskrivende og f.eks. anerkendende russernes sejhed.

Brev nr. 4.

14.11.1942. H. Brakelmann

Dette brev er interessant ud fra to årsager: det er kritisk over for krigen: *"Alles für Deutschland, nichts für uns"* og *"...Urlaub. Dann ist man mal 4 Wochen raus aus der Scheisse."* og positiv over for russerne som mennesker: *"Als Kutcher habe ich einen Russen. Ein guter Kerl..."*. Her optræder altså både krigstrætheden og fraværet af den raceteoretiske antipati mod russerne. Det er klart at russeren er en HiWi og ikke en fjende. Men havde propagandaen slået igennem havde soldaten alligevel næppe omtalt ham som *"Ein guter Kerl"*.

Brev nr. 5.

21.11.1942. Dr. E. Rocholl

Brevet gennemgår meget fyldigt den militære situation, Modstanderen omtales som russerne – fjenden. Tonen er neutralt beskrivende. Forfatteren har dog heller ikke selv været involveret i de refererede kamphandlinger.

Brev nr. 6.

28.11.1942. K. E. Frank

Brevet omtaler her de hårde kampe efter den russiske modoffensivs påbegyndelse. Fjenden optræder her som farlig og grusom: *"Der Russe erschlägt und erstickt alle Gefangenen... es waren grausame Tage und Nächte"*. Brevets alvorlige tone præges af realisme og virker ikke som repetition af propagandafloskler. Den

røde hærs grusomheder over for tilfangetagne tyske soldater var en realitet som propagandaen ikke behøvede andet end at underbygge.

Brev nr. 7.

5.12.1942. P. G. Müller

Dette brev er meget interessant da det beskriver omgivelserne og ikke mindst modstanderens civilbefolkning. Dennes gæstfrihed beskrives som bevægende og i medlidende positive vendinger: *"Es ist bewegend, wie die Leute von ihrem We-nigen, das sie haben, uns gaben, weil sie sahen, daß wir Hunger hatten. Orientalische Gastfreundschaft!"*. Den efterfølgende årsagsforklaring er, efter min mening, ikke en eksponent for den nazistiske raceteori, men et typisk eksempel på soldaternes indpasning af det oplevede i den samtidige begrebsramme, der søges en raceteoretisk begrundelse for den oplevede venlighed. Fjenden nævnes kun implicit i forbindelse med beskrivelsen af en fuldtræffer på bunkeren. Men her er det ikke vrede mod fjenden, men taknemmelighed over eget held der præger beskrivelsen. Tonen er neutral og forbavsende positiv over for civilbefolkningen.

Brev nr. 8.

11.12.1942. H. Balgennorth

Tonen i dette brev er præget af den militære situation (indeslutningen): *"Der*

Russe macht uns zuviel Kopfschmerzen" men optimismen fejler dog ikke noget: *"Noch ein Paar Tage dann ist er vernichtet"*. Dette kunne være tegn på en vis gennemslagskraft i propagandaens *Durchhaltewillen*. Realiteterne har for denne soldat endnu ikke nedbrudt forestillingen om den usårlige værnemagt.

Brev nr. 9.

13.12.1942. K. E. Frank

Brevet er præget af den tilspidsede militære situation: *".. der Russe rennt an allen Fronten an."* Sproget og fjendebestemmelserne er neutralt, men situationens alvor spores.

Brevet afsluttes med et digt omhandlende gud og dødens nærhed; altså en tilkendegivelse af religiøse tanker. Det var troen på gud og ikke føreren soldaten vente sig mod for at søge trøst.

Brev nr. 10.

15.12.1942. G. Merbold

Brevet er interessant, da det omtaler forfatterens (sanitetsunderofficer) behandling af både egne og fjendens sårede: *"Wir machen alles, behandeln jeden. Deutsche, Rumänen, Russen, ...verbrennte, verbrühte kleine Jungens, die mit Handgranaten gespielt haben"* og senere: *"Als Gegenleistung müssen die Russen dann Kleba (Brot) bringen..."*. Denne beskrivelse er bemærkelsesvær-

dig. Det er ikke ligefrem den udryddelseskrig vi kender fra mange andre beskrivelser. Om der er tale om et skønmaleri af hensyn til de pårørende eller om det er en illustration af en medmenneskeligt handlende del af værnemagten må stå hen i det uvisse. Der kan være tale om det simple faktum at fødevaremanglen krævede denne lægelige byttehandel, dog vil jeg mene at dette kan udelukkes, i det, at det påkrævede blot var blevet frataget civile eller fanger uden modydelse hvis situationen havde krævet det.

Brev nr. 11.

Juledag 1942. M. Breuer

Brevet omtaler neutralt fjenden, sågar anerkendende: *"Der Russe war an diesem Abend anständig, kein Flieger hatte sich blicken lassen."* Altså endnu et brev hvor modstanderen er en faktor, men ikke propagandaens udyr.

Brev nr. 12.

13.1.1943. Grün

Brevet er præget af den alvorlige situation, men også af kampvilje, for sejren skal sikres da russisk fangenskab ikke er en mulighed: *"...davon hat man schon so viel von ihrer Grausamkeit erlebt..."* og lige så vigtigt: *"...in diesem Kriege müssen wir ja die Sieger sein, weil sonst ja alle Not und die Opfer der vielen Kameraden umsonst gewesen wären!"*. Her er

altså tale om *Durchhaltewillen*, men ikke dikteret af ideologien men af krigen og situationens egen logik.

Brev nr. 13.

13.1.1943. R. Schorn

Brevet afspejler situationens alvor med russernes stadige angreb og den udsigtsløse indeslutning i kedlen. Modstanderen omtales sagligt som russerne og bærer ingen præg af propagandaens retorik, tvært om mangler den ideologiske kampgejst og offervilje: kun en tanke besjæler soldaterne: at komme levende ud af kedlen. Alligevel har brevet også funktion som et eventuelt afskedsbrev: *"..damit Du im Falle eines Falles nicht zu sehr überrascht bist"*.

Brev nr. 14.

16.1.1943. E. Krawielitzki

Brevet omtaler fjenden som russerne der: *"...mit gewaltiger Übermacht gegen uns anläuft"*. Denne sidste del kunne være en påvirkning fra propaganda retorikken, der netop brugte denne formulering når et tysk tilbagetog eller nederlag skulle forklares. Dog virker brevet langt fra ideologisk, alene grundet realismen: *"Unsere Männer sind nun bald am Ende ihrer Kraft"*. Endvidere er fokuset på egen overlevelse og håbet om genforening med ægtefælden jo ikke lige frem eksponenter for det nazistiske militære ideal.

Igen er det altså den samtidige konteksts påvirkning af den sproglige referenceramme, der her kommer til udtryk.

Brev nr. 15.

19.1.1943. O. Kirschner

Brevet er realistisk: *"Jeden Augenblick können wir in den Händen der Russen sein."*, men har stadig håbet om hjælp i sidste minut. Dog kommer angsten for fangenskab tydeligt til udtryk: *"...in russische Gefangenschaft würde ich mich nicht begeben."* Brevet agerer også en slags testamente og afskedsbrev: *"Auf Wiedersehen hier oder woanders"*. Brevet afspejler også en urokkelig vilje til at kæmpe videre. Sproget er alvorligt, eftertænksomt - omsorgsfuldt og ikke ideologisk præget.

Brevenes indhold

Når man ser på indholdet i de 15 breve som et hele, er det den hverdagsagtige karakter af sprog og indhold der først falder i øjnene. Forhold som vejr, omgivelserne, forplejning, dagligdags arbejdsopgaver, orlov og ikke mindst feltposten selv er ofte opdukkende emner. At brevene tjener som livstegn og forbindelsesled til den hjemlige civile verden er tydeligt, herunder forsøget på, at stadfæste den gensidige hengivenhed over for de pårørende, på trods af den fysiske afstand til hjemmet.

Situationens alvor for den indesluttede 6. arme, afspejles tydeligt i de af brevene som også har funktion som afskedsbrev – testamente. Her er det opsigtsvækkende at soldaterne dette til trods, stadig håber på redning og vil kæmpe videre. Men motivationen til den fortsatte kamp er ikke propagandaens helteoffer, men derimod den menneskelige overlevelsesvilje, målet er at komme levende ud af kedlen. Selv for de af soldaterne der implicit omtaler muligheden for at gemme den sidste kugle til sig selv, begrundet ikke dette ideologisk, men af frygt for at havne i den røde hærs fangenskab. Beskrivelserne af krigshandlingerne er ret detaljerede og ofte billedskabende. Omtalen af modstanderen er enten *russer* eller *fjenden*. Brevene virker her neutrale i deres sprog. Dette er interessant, situationens alvor taget i betragtning: et vist mål af hadske udfald mod fjenden, efterhånden som denne fik overtaget, ville have været menneskeligt. Men skældsord og Propagandaens fjendebilleder forefindes stort set ikke; med mindre definitionen russer er at tolke som negativ folkestereotyp. Dette virker ikke sandsynligt, set i forhold til brevenes tone og indhold. At brevene beskæftiger sig ofte med ganske dagligdags ting kan meget vel skyldes, at disse kunne formidles til de pårørende, grundet

den fælles referenceramme.

Selve tonen i brevene er ofte en blanding af tristhed over krigens udsigtsløse karakter og mangel på mening, samt af længslen efter de pårørende. Følelsen af dødens nærhed optræder også, om end i mindre omfang.

Man kan på baggrund af ovenstående konkludere, at de her undersøgte breve er indholdsmæssigt fuldt på linie med resultaterne i den anvendte forskningslitteratur. Der lader derfor til at være en konsistens i brevenes temaer og sprog der begrundet antagelsen om en relativ ringe indvirkning af den nazistiske propaganda og ideologi på alle andre områder end sproget og de tidligere nævnte identifikationsobjekter som militarisme og førerikonet; områder hvor de her undersøgte breve i øvrigt adskiller sig fra mængden, ved også der at have et meget ringe sprogligt fællesskab.

Dette er interessant når man betænker disse breves kontekst. De indesluttede soldater ved Stalingrad var udsat for et meget højt fysisk og psykisk pres. Dette kan være en mulig årsag til det ikke-ideologiske sprog. De var simpel hen kommet ud på den anden side, hvor kun en faktor havde relevans: egen overlevelse. Denne tese kan dog kun anskueliggøres og ikke bevises på baggrund af det fore-

liggende kildemateriale.

Diskussion og konklusion

Set på baggrund af det undersøgte materiale må det siges, at undersøgelsen har kastet lys over de tyske soldaters selvopfattelse og syn på fjenden. Det må indrømmes at dette billede er og bliver en stikprøve, set i forhold til Østfronten som helhed. Men den giver et indblik i de undersøgte brevskriveres tanker, håb, fremstilling af den oplevede krigsvirkelighed – herunder fjenden, samt deres sprogbrug og grad af korrespondens med den officielle propaganda. Om brevenes holdninger kan projekteres ud på værnemagts soldater som helhed vil være et spørgsmål der kan diskuteres; dog vil jeg, i lighed med både Latzel og Proskouriakov fremhæve at den åbenlyse konsistens i temaer og holdninger gør at brevene giver et kvalificeret bud på den oplevede krigsvirkelighed, som soldaterne formidlede den.

Derfor vil jeg mene at brevene, blot deres karakter tages med i betragtning, er en uvurderlig kilde til en historie, hvis aktører, for langt størsteparten, ikke længere kan formidle deres fortælling. Netop i kraft af dens tilstand som unikt stillbillede af det oplevede, som brevskriveren formidlede det, rummer feltpostbrevene, midt i

deres relativt svage repræsentative ud-sagnskraft, en stemme der ikke kan genfindes på anden måde. Og det en stemme der nok er noget af det tætteste vi kan komme på datidens krigsvirkelighed som de implicerede mennesker oplevede den og gengav den med det skrevne ord.

Derfor kan det konkluderes, at den foreliggende undersøgelse har afklaret store dele af de, i problemstillingen, stillede spørgsmål. At synet på modstanderen viste sig at være moderat, set i forhold til både den nazistiske propagandas fjendebillede og Østfrontens brutalitet, er en overraskelse. Ligeledes er det bemærkelsesværdigt at centrale dele af ideologien, Lebensraum, antisemitisme mv., fylder så lidt, som det faktisk er tilfældet. Den, på visse områder ideologisk påvirkede virkelighedsopfattelse, som f.eks. militarisme og nedvurdering af det fremmede, samt det sproglige referencefællesskab mellem brevskriverne og den ideologiske kontekst er umiddelbart der hvor et vist sammenfald er mest sporbart. Soldaterne udtrykte sig altså inden for den sproglige og mentale kontekst de var en del af – det Tredje Riges. Dette gjorde dem dog set isoleret gennem de, i brevene, ytre holdninger ikke til nazister.

Ovenstående kan sammenfattes til, at ja: ideologisk betingede fjendebilleder var

eksisterende, men i begrænset omfang. Mere som referenceramme - legitimeringsobjekt for det oplevede, og dermed den personlige rolle i kampen mod modstanderen (*der Russe*), end som et decideret ideologisk betinget hadeobjekt (*Bolschewisten*), som denne optrådte i styrets propaganda.

Altså et sprogligt, og på visse områder, mentalt fællesskab mellem nazismen og størsteparten af værnemagtsoldaternes virkelighedsopfattelse og referenceramme. Men for langt de flestes vedkommende, ikke konsekvent i ideologisk eller politisk overensstemmelse med nazismen. Området er langt fra udforsket til bunds og kun yderligere undersøgelser kan afdække flere facetter af dette meget komplicerede og interessante område af den anden verdenskrigs historie og bringe en dybere forståelse af vor egen fortid. Det er mit håb, at jeg med mit ringe bidrag kan anspore andre til at give sig i kast med dette spændende område af europæisk historie.

Litteraturliste:

Forskningsværker:

Latzel, K.: Deutsche Soldaten – nationalsozialistischer Krieg?Kriegserlebnis – Kriegserfahrung 1939 – 1945. Paderborn. 2000.

Proskouriakov, A.: Feldpost aus Stalin-

grad, Kriegswahrnehmungen und soziales Bewusstsein deutscher und russischer Soldaten. Berlin. 2004.

Wette, W. : Die Wehrmacht. Feindbilder, Vernichtungskrieg, Legenden. Frankfurt. 2005.

Wette, W. & Ueberschär, G. R. (Red.): Stalingrad – Mythos und Wirklichkeit einer Schlacht. Frankfurt. 4. udg. 2004.

Wette, W. & Ueberschär, G. R. (Red.): „Unternehmen Barbarossa“ Der deutsche Überfall auf die Sowjetunion 1941. Paderborn. 1984.

Magenheimer, H.: Militärstrategie Deutschlands 1940-45. Dießen. 3. udg. 2002.

Overy, R.: Ruslands Krieg. 1941-1945. Rowohlt, Reinbek, 2. oplag. 2003. 544 s. Her er anvendt den tyske oversættelse, da denne er revideret på et senere tidspunkt end den originale engelske version.

Originalkildesamlinger:

Ebert, J. : Feldpostbriefe aus Stalingrad. November 1942 bis Januar 1943. Wallstein. 2003.

Buchbender, O. & Sterz, R.: Das andere Gesicht des Krieges – Deutsche Feldpostbriefe 1939-1945. Nördlingen. 1983.

Paret, P. mfl.: Persuasive images - Posters of war and revolution. Princeton. 1992

Essays:

Jahn, P.: „Russenfurcht“ und Antibolschewismus; Zur Entstehung und Wirkung von Feindbildern. i: Jahn, P. & Rürup, R. (Hrsg.): Erobern und Vernichten – Der Krieg gegen die Sowjetunion 1941-1945. Berlin. 1991.

Bartov, O.: Brutalität und Mentalität: Zum Verhalten deutscher Soldaten an der „Ostfront“. i: Jahn, P. & Rürup, R. (Hrsg.): Erobern und Vernichten – Der Krieg gegen die Sowjetunion 1941-1945. Berlin. 1991.

HUSK!

Det er dit studie og DU kan være med til at forme det:

- Meld dig ind i Rubicon
- Mød op til Fagrådsmøderne
- Støt op om Delirium
- Deltag i studiegrupperne
- Læs referaterne fra Studienævnet

Vis dig på universitetet og støt op om infomøder osv.

En feltpræst blogger

- En dansk præst i Afghanistan

Af Kristian Massey Møller, feltpræst i Afghanistan 2008/2009

Baggrund

Jeg er af Rubicons redaktion blevet opfordret til at skrive om min baggrund. Især vel i forhold til de 3 artikler fra Afghanistan, som er skrevet i egenskab af at være feltpræst frem fra august 2008 til februar 2009. Artiklerne stammer fra min blog på Kristelig Dagblad, og baggrundstoffet er en slags forklaring på mit virke som feltpræst.

Jeg har selv været soldat. For mange år siden. Før Reagan blev præsident i USA. Dengang shahen af Iran blev fejlet væk af et præstestyre. Jeg meldte mig som konstabel i 1976. Var 16 og blev kampvognsskytte. Jeg var i Forsvaret i 4 år. En tid hvor vi havde fokus på en mulig polsk og østtysk landgang. En tid hvor østblokken i vores øjne havde en krigsmaskine med voldsom slagkraft. Også en tid med sammenhold på kampvognen. Vi var fire mand, der skulle fungere sammen. Både på arbejde og på ugelange øvelser. Det krævede, at man kunne tage og give. Man skulle være lidt robust for at kunne klare omgangsformen. Men kunne man

det, var man også en del af noget. Man var med i tykt og tyndt.

Det er en særegen psykologi mænd udvikler, når de skal finde sig i at være sammen på 4 kvadratmeter i en kampvogn. Jeg og de tre andre skulle finde ind til et vi, hvor der er os og dem. Det kan kaldes: *Vi giver fanden i regler, og vi er noget særlig, så derfor skal I passe på.* Hvilket skal ses i lyset af, at enhver kampvognsmand ved, at den tryghed man umiddelbart har nede i "æskeden", kun er en stakket frist, hvis man bliver ramt. I min tid talte vi ikke indbyrdes om denne situation, men vi øvede og øvede os, så klarmeldingen til skud kom ned under 4 sekunder. Det var den nødvendige reaktionstid i forhold til fjenden.

Med denne baggrund nærmer jeg mig mig kampvognssoldaterne her i Afghanistan. Det kan måske farve min tilgang. Det er i hvert fald som at vende tilbage. Jeg havde været væk i knap godt 25 år, da en feltpræst spurgte mig, om det ikke var noget. Og jo! Naturligvis, og jeg undrer

mig i dag over, at jeg ikke selv har skænket det en tanke. Det var som at komme hjem efter en lille afstikker. Jeg følte, jeg blot havde forladt Forsvaret dagen før. En sælsom oplevelse. Noget med at krydse sit spor, som forfatteren Aksel Sandemose satte sig for med "En flygtning...". Noget med et ungdoms lag, der bliver vækket til live, og pludselig kan vurderes i lyset af min erfaring.

Da jeg forlod Forsvaret, gik jeg på HF. Sådan uden andet mål end at blive kloge. Det var en intens periode, og jeg blev klar over, at jeg ville studere. Noget der dengang ikke lå i min baggrund som minkfarmersøn. Jeg kom på Århus Universitet. Tog studieturen på historie, og fik som den første historiker dispensation til at skrive en selvbiografi som speciale: KRISTIAN hedder det, og er skrevet hos dr.phil. Leo Tandrup. Da jeg var færdig blev jeg højskolelærer. Et virke jeg aldrig har fortrudt. Det var ganske enkelt "fedt" at stå overfor unge og frit øse af både min viden og min erfaring. Jeg har med stor glæde undervist hold på hold i litteratur, filosofi, politik, historie og kunsthistorie. Og har i dag en omfattende foredragsvirksomhed i disse felter.

Ved siden af pirkede en forfatterstemme. Jeg fik udgivet selvbiografien, og så gik

der ellers lang tid, før jeg fik hul på et egentligt forfatterskab. I dag er jeg oppe på 10 romaner. Mest om eksistenser på kanten af samfundet. Det har været en sej proces. Forsøget på at vinde sproget har ikke været ligetil. Først med Cellofan fra 2004 og siden Den syriske garage fra 2006, synes jeg, det rykkede. Den syriske garage handler om en syrisk flygtning i Danmark og blev godt modtaget. Sideløbende med forfatterskabet har jeg arbejdet. Først som sagt som højskolelærer, siden som skoleleder. Men noget ruskede. Som højskolelærer fik jeg lejlighed til at prædike og det satte skub i en drøm om at blive præst. Jeg fik merit, og startede i 2002 med at studere teologi.

Det gør jeg formelt stadig. Men er i realiteten stoppet. Jeg søgte nemlig i 2004 den ledige stilling som valgmenighedspræst i Stevns Valgmenighed. Jeg fik den, og da en valgmenighed har fri råderum indenfor Folkekirkens rammer til at vælge præst, skulle jeg bare godkendes af kirkeministeriet og ordineres efter en bispeeksamen. Den stod biskop Jan Lindhardt for, og han ordinerede mig siden i Roskilde Domkirke. Således er jeg landet i et virke, som for mig ligger i forlængelse af højskolelærerens formidling af og med ord. Ordet, som i Grundtvigsk

forstand skal være levende, for at kunne opvække og oplyse. Men nu med evangeliet som inspirationskilde. Det har jeg ikke fortrudt. Heller ikke at hvervet som "feltpræst" blev koblet på. Det fungerer hånd i hånd. En feltpræst virker nemlig ude i mission i et halvt år, men kommer fra og vender tilbage til sin menighed.

Min vinkel som skribent ligger i forlængelse af præstens, højskolelærens og forfatterens. Den består i at overveje og klargøre soldaternes vilkår. Ja, at fortælle dem ind i danskerne.

Udvalgte blogs fra kristeligt dagblad:

<http://massey.kristenblog.dk/>

Hvorfor er jeg i Armadillo?

Skrevet den 25. sep. 2008.

Fra feltpræsten i Afghanistan: Jeg virker til dagligt i Stevns Valgmenighed – en god grundtvigsk af slagsen, og har revet et halvt år ud for at tage til Afghanistan. I disse dage går høsten i gang i det smalle bælte af majsmarker, som ligger langs Helmand-floden. Derefter kan der sås opium. Jeg kan se arbejdet fra et vagttårn i lejren Armadillo, hvor jeg i øjeblikket virker. Fra højderne på kanten af ørkenen. Det er sælsomt. En frodig dal. Mennesker på arbejde. Et jævnt og virksomt liv. Måske også trods alt muntert på trods af

mange års krig. Sammen med min kollega ankom jeg i august til Helmand-provinsen, hvor danske soldater opererer. Her har været varmt. Op til 50-60 grader. Men det går mod vinter nu, og temperaturen vil langsomt og støt falde til minus 15 om natten.

Og hvad laver jeg så? Missionerer jeg? Nej, nok mindst af alt. Slet ikke ude mellem afghanerne. Forsvaret kalder nok den danske tilstedeværelse en mission, men min opgave er lidt mere dansk. På den måde, at bekendelsen af troen er omgærdet med en sund blufærdighed, der på grundtvigiansk vis lader selve trosbekendelsen være nok i sig selv. Med andre ord er jeg ikke en Jeremy Irons, der spiller jesuitterpræst i den flotte film *The Mission* fra 1986. Her omvender han indtagende og følsomt en landsby af indianere, og går dertil med korset frem mod de spanske erobrere. I min optik har jeg aflagt mit præsteløfte og det er det. Først og fremmest er jeg dansk og døbt, og jeg opfatter døbte danskere som fuldt ud kapable ud i troen. Men hvorfor er jeg så her i Armadillo?

Det er ikke påtrængende mission, der er brug for. Erfaringen er, at soldaterne har brug for en feltpræst. En der er tilstede og tilgængelig. En der i ordets forstand er nærværende. Også en der repræsenterer

kristendommen. Både personligt og institutionelt. Feltpræsten skal nok holde gudstjenester, men er også en skulder. Menneske til menneske skal feltpræsten prøve at samtale og lytte og indgyde tro, håb og kærlighed. Det er den ydmyge erfaring fra mine forgængere, og om man kan leve op til det, er en anden sag. Erfaringen tager i al fald afsæt i, at soldaterne lever i en fortættet virkelighed, hvor de helt enkelt er lig deres virke. Er indpodet i deres opgave.

Det er imponerende og fortjener respekt. De er under konstant pres. I vedvarende fare og frygt. Og netop i den situation bliver selve det personlige møde mellem feltpræsten og soldaten afgørende. Ordene der udveksles i vagttårnet. De ord som i stort og småt bærer på en erkendelse. De ord som har med livets inderste mening at gøre. Både i tro og tvivl: hvordan går det dem derhjemme og hvordan klarer jeg det her. Noget der også kan udtrykkes ordløst i det blotte samvær. Og i det håndtryk vi udveksler, når soldaterne spændte og med fokus går ud af porten på patrulje. Det betyder noget. Det er noget. Et noget der ikke behøver stadfæstende teologi. Det stod allerede klart, da jeg modtog den første patrulje. Ansigterne sagde alt. De var lettede.

Feltpræstens gave er, at soldaterne i allerhøjeste grad gerne vil møde en. Som sådan er menigheden givet i et gensidigt givende forhold. I den enkeltes møde med det feltpræsten repræsenterer. Og i, at feltpræsten intet er uden soldaten imødekommenhed. På den måde kan man med rette sige, at soldaten i sin ekstreme virkelighed bærer på spørgsmål, der kan kræve en bøn og noget evangelium. Bare ikke nødvendigvis kun udtrykt i gudstjenesten, men overalt i det små.

Det udtrykkes i denne joke: "Du kan jo sidde yderst præst, for du har Gud med dig". Den har dyb mening, og giver også mødet mellem feltpræsten og soldaten en ekstra dimension. Ved at sætte sit liv på spil fra dag 1 og 180 dage frem, bliver soldaten sårbar. Spørgsmål om liv og død trænger sig på. Og da gør det ikke noget, at feltpræsten i overført betydning sidder yderst. I den forstand, at feltpræsten kommer til at repræsentere en beskyttelse. Også selvom det i praksis er feltpræsten, der er beskyttet af soldaterne.

Den fortabte søn under Karlsvognen i Afghanistan

Skrevet den 27. sep. 2008.

Fra feltpræsten i Afghanistan: Jeg opholdte mig i sidste uge hos soldaterne i den lille lejr Sandford. En aften holdt jeg

først foredrag og så gudstjeneste. Det var mørkt. Stjernerne brød ikke igennem endnu. Generatoren larmede og leverede et minimum af strøm. Soldaterne sad rundt om bordet, og kun min pandelampe oplyste scenen. Foredraget handlede om det at være dansk. Fra Dannebrog's fald fra himlen til vort demokrati.

De spidsede ører, da jeg sagde, at vi danskere er verdensmestre i at finde ud af det, og at det kitter vort demokrati. Noget som i min optik er bundet til nederlaget ved Dybbøl og tabet af Sønderjylland. Vi samlede os endeligt som folk. Som bønder og arbejdere på tværs af klasse-skæl. I foreningernes tegn rejste vore forfædre Danmark i Dalgas' berømte sætning om, at "hvad udadtil tabes skal indadtil vindes". Og fra foreningernes Danmark opstod den ærkedanske sætning: "Det finder vi ud af". Det startede en god diskussion, for hvad er det, vi finder ud af med hinanden. Soldaterne anede, hvad det var. Unge som de er, har de allerede nu erfaret, at de ganske enkelt ikke kan operere, hvis ikke de "finder ud af det". Man kan endda lægge tryk på finder og opdage, at det udover at være udtryk for henholdende besindelse, også dækker over at vi skal finde ude af det.

Derefter gik vi over i gudstjenesten. Jeg havde valgt teksten frit. Det faldt på "Den

fortabte søn". Med den vinkel, at vi alle har et hjem, vi må rejse fra. Men at vi også vender hjem igen. Både set menneske til menneske, men også set mellem menneske og Gud. Vi kommer hjem. Det er sagen. Uanset hvad vi har bedrevet og hvor vi har været. Uanset, hvad eller hvem vi har vendt os om fra. Det står helt klart, når man har set Niels Larsen Stevns' altertavle om sønnen der vender hjem. Scenen sættes foran en kornmark. Sønnen slæber sig af sted. Luder nærmest. Er ved at falde forover. Men faren går sønnen i møde. Har armene rakt frem. Er klar til at omfavne sin søn. Det er et stærkt alterbillede fra 1920, som hænger i Bredstrup kirke ved Fredericia.

Vi skabte sammen et rum. Havde en fælles viden om, hvad hjem i ordet forstand er. Af både eftertanke og hjemlængsel. Det sitrede. Vi har jo alle herude taget afsked. Jeg med min kone og børn. Med min mor og far som efterhånden er kommet godt til års. Selvfølgelig med et gensyn i luften, men også med en gensidig viden om, at afskeden i sig selv også indeholder den smertelige logik, at vi af mange årsager måske kunne risikere ikke at ses igen. Fortabtheden er i denne forbindelse alles følelse. Vi har alle følt os fortabt. Og vi har alle uanset den individuelle erfaring med vores hjem en for-

nemmelse af hvad hjem er eller burde være. Det er det sted, vi bliver os selv. Det er det sted, vi på trods af alt bliver antaget. Også i forhold til det hjem Gud er.

Efter at have delt dette fælles rum stillede alle som en op til nadver i en række. Fik en kiks og dyppede den i vinen: Vi skal spare på den herude. Og hvad kan jeg så sige af store ord. Jo, det var en nær gudstjeneste, som sluttede under en fjern funkende stjernehimmel, hvor Karlsvog- nen lå meget lavt mod nord. Vi havde ikke bare hinanden selskab. Vi mødtes og skabte noget sammen. Vi vidste, at vi måtte og skulle finde ud af det. Og vidste, at historien om Den fortabte søn er vores alles historie.

Briefingrummets erfaring og nærvær

Skrevet den 9. oktober 2008.

Fra feltpræsten i Afghanistan: Hver gang soldaterne kommer ind fra opgaver som en patrulje eller en operation samles de til briefing. Altså til en opfølgende gennemgang af mål og midler og hændelser. Først samles grupperne og briefer. Så samles delingen, og gruppeførerne opridser deres gruppes "oplevelse" af opgavens forløb. Delingsføreren samler op, og endelig kommenterer kompagnichefen med en overordnet konklusion. Forløbet

indeholder også et forsøg på at indkredse en fælles oplevelse, samt at drage en fælles lære. Med andre ord søger soldaterne under briefinggen at anskue deres opgave ud fra, hvad den kan bidrage med af ny erfaring.

Processen er uhyre spændende. Jeg har sjældent mødt en så klarsynet håndtering af et fælles anliggende. Af en fælles interesse. Soldaterne er skarpe og skrappe. De skærer ind til benet. Og naturligvis: Det handler om liv eller død. Men alligevel. De korrigerer hinanden. Korrekser en vildledende tanke. Ikke mindst det, for soldaterne kommer også i situationer, hvor de befinder sig i orkanens øje. De bindes af en konkret fare, og så kan de miste sansen for tid og sted. Sådan er det bare. Dog ikke i den nære omgivelse. Der hvor man sikrer kammeraten. Det er betegnende, at soldaterne hele tiden har øje for hinanden i gruppen.

Det er en vigtig proces. En erfaringsbase- ret tilgang vinder over forestillinger og ideer. Og det føles og mærkes som tilstedeværelse. At tage ved lære af mødet med virkeligheden skaber med andre ord opmærksomhed og nærvær. Noget som briefingrummet i bogstaveligste forstand emmer af. Alene fordi 40 soldater sveder og slapper af efter strabadserne. Nok skal ideen i sving før og efter opgaven i form

af taktik og strategi. Men den kan ikke kvæle virkeligheden og dens elev erfaringen. Forsøger ideen det, ødelægger den sine allerbedste venner. Den får ikke retning uden virkeligheden og erfaringen.

De danske soldater er gode til at bruge erfaringen og at være nærværende. Noget som også socialt får vidtrækkende konsekvenser. I form af en indfølt omsorg for hinanden på tværs af forskelle. Naturligvis bruges til tider grovkornet humor, men den kammer sjældent over. Tværtom skal den til for også at kunne holde hinanden ud i strakt arm. Blikket for hinanden er i al fald til stede. Og det så kraftfuldt, at jeg må spørge mig selv, hvad soldaterne ellers har med i bagagen? F.eks. i forhold til mig, som er tæt på de 50?

Svaret er ikke entydigt sandt, men lad mig alligevel kaste det ud. Jeg tror, at min skolegang var præget af en hvepse- og hundseverden, hvor det gjaldt om ikke at få aben. I bogstaveligste forstand legede vi tig på den måde, at man kunne få "hekselus" ved at røre en bestemt. Som regel en i forvejen udsat. Det var sørgeligt. Mange blev mildt sagt kastet ud i en livslang undervurdering af sig selv, og fik tilmed den erfaring, at man ikke kunne stole på nogen. Derimod tror jeg, at de sidste 30 års børn i al fald har en force:

De har en større tillid til hinanden. Er mere frimodige og bramfrie.

Kan man tro det? Går det ikke ret imod forestillingen om, at det er godt at gå hjemme? Nej, for jeg anfægter ikke hjemmet. Men jeg tror, vi ældre må forstå ungdommen ud fra, at vi rent faktisk selv tidligt har placeret dem i vuggestuen og videre i børnehave og skole. Og vi må forstå, at vi i det også tidligt har kastet dem ind i en verden, hvor de skulle klare sig. Dog ikke alene klare sig. For de har uomgængeligt fået noget med. De har lært at gruppen skal udvise respekt for hver enkelt. De har lært at de ikke må udstøde en, selvom det alligevel kan ske. De har lært, de kan have tillid til voksne. Og de lært, at de bliver hørt, og at de er noget.

Det mener jeg, er en del af forklaringen på de unge soldaters omsorg for hinanden. Det, og så det faktum, at hjemmet i det store og hele har haft de samme værdier. Soldaternes opvækst kommer dem til gode herude. De har noget med sig. Noget der i netop disse omgivelser åbenbarer sig som noget frugtbart. Altså i militære rammer. I opgaver.

Abrahams brønd

Skrevet den 13. oktober 2008.

Fra feltpræsten i Afghanistan: Jeg har blogget om højskole og gudstjeneste i den lille lejr Sandford, som ligger på kanten af Helmand-flodens frodige jorde. Den flod som løber ned gennem Helmand-provinsen. Åndelig føde er vigtig. Ånden skal vedligeholdes. Ellers intet fællesskab. Ikke desto mindre er vand og føde forudsætningen for åndskraften. En by var førhen centreret om torvet med brønden og lageret med vinterføde lå på loftet eller i kælderen. Og en moderne virksomhed med respekt for sig selv sørger for koldt vand og ernæringsrigtige frokoster.

De danske soldater i Sandford er ingen undtagelse. Når den livsvigtige forsyningskolonne ankommer, bliver vandet som det første læsset af. Soldaterne danner en lang kæde, og så går vand i seks styks-pakninger fra hånd til hånd. Og vips! På et øjeblik er vandet stablet i et lagringsrum i den traditionelle afghanske bondegård, som er kernen i Sandford. To køleskabe sørger for at vandet køle vandet. Reglen er: En flaske ud, en flaske ind. Køleskabene kører dog kun, hvis generatoren bliver passet. Den skal med jævne mellemrum have diesel.

I Sandford er der en brønd. Den kunne såmænd være helt fra Abrahams tid. Er gravet og hugget. Har en diameter på 1,5 meter og borer sig så langt ned, at man ikke kan se vandspejlet. Men tag ikke fejl. Der er vand nok i Helmand-provinsen. Langs floden springer det ligefrem som kilder. Og ørkenens oaser er centreret om netop en brønd. Disse grønne enklaver er et stærkt syn. Især træerne. På vej til Sandford passerede vi et enligt stående ældgammelt knortet træ. Et træ som det Abraham døsede under i Mamrelund. Det stod nede i et hul, og der var lavet en jordvold omkring den for i regntiden at holde på vandet. Det må have ufattelige lange rødder for at klare tørken. 20-30 meter måske.

Vandet i Sandford er ikke drikkelig. I al fald ikke for os, hvis vi vil undgå diarre og værre sygdomme. Der er nemlig blodorme i vandet, og dem går der gruelige historier om. Men et par klorblokke i tanken løser det problem. Og så kan man bade og vaske tøj i det. Inden man vasker i hånden, fylder man to store baljer med vand. Sæbe i den ene, og så ellers derudad. Skal man bade, må man finde sig i duften af klorvand.

At drikkevandet er alfa og omega, finder soldaterne hurtig ud af, når de går patrulje langs Helmand-floden. Luftfugtighe-

den er høj. Sveden hagler. Faren for dehydrering er stor. Især fra april til oktober, hvor temperaturerne kan snige sig op på 70 grader. Nogle taber sig da også 4-5 kilo. Derfor fylder soldaterne deres camelbags op med 2,5 liter vand, og har yderligere nogle flaskeliter i lommerne. Alligevel er de trætte, når de kommer ind. De skal drikke, spise og sove. Skal bygge kroppen op igen. For at genvinde åndskraften og ikke mindst kampkraften. Bepisningen er lidt speciel. Den foregår ikke som i de store lejre i cafeterier. Men den er nem. Den står på amerikanske, norske eller engelske feltrationer. De engelske skal varmes op i poser i grydevand. De norske er tørrede retter, som man hælder varmt vand i, og 10 minutter senere kan man så spise labskovs. De

amerikanske kræver ikke varmt vand. Man stikker posen i en kemisk pose, hvori man hælder lidt vand, og så syder og bobler det. Resultatet er i al fald, at man får sin føde. Og man kommer ikke til at sulte. Lagringsrummet er stablet helt op til loftet.

Her kan den stå svalt, for byggematerialerne kan både holde på varmen til vinternatten og samtidig også holde den ude. I øvrigt spændende byggeri. Den kvadratiske mur og beboelsen er bygget af samme materiale: Rig lerjord og skårne majsstrå. Og det er hårdt, når det tørrer, men skal klines for revner, når solen efter vinterens regntid igen bager.

Med vand naturligtvis. Vand blandet op med den lerholdige støvjord. Vand fra Abrahams brønd. Vand som skaber liv.

Til september udkommer Rubicon med et nummer om:

???

Har du en god idé til et muligt emne som mini-tema, der kan være en del af velkomstnummeret til de nye studerende. Foruden et sådant tema, vil bladet indeholde diverse studierelevante artikler.

Glæd Jer!

I praktik som forsker

Af stud.mag. Mette Bundgaard Knudsen

I dagens Danmark er det mere og mere brugt, at de studerende på universitetet enten tager et semester til udlandet, eller som i mit eget tilfælde bruger et semester på et praktikophold. Et praktikophold kan være en rigtig god ide af flere årsager. Det kan både give den studerende en mulighed for at opleve hvad ens studie kan bruges til, og det kan ligeledes være et kærkomment afbræk i ens studie og således betyde, at man som studerende vender tilbage til sit studie med fornyede kræfter.

Dette var nogle af de overvejelser jeg havde gjort mig omkring det at bruge et af mine områdefag til et praktikophold og dermed bruge et semester på noget andet end studiet, samtidig med at det jeg lavede var studierelevant. Min tid som studerende er snart slut, og jeg følte at der skulle nye udfordringer til for at give mig energien til at fuldføre de sidste to semestre. Jeg valgte dog at kombinere mit praktikophold med almindelig undervisning. Jeg har allerede en gang, på grund af barsel, været væk fra mit studie, og jeg havde ikke lyst til at komme væk fra studierne igen.

En praktik er typisk i en almindelig virksomhed et sted i Danmark, men eftersom at jeg bliver et-faglig kandidat i historie, når jeg er færdig, så jeg større mulighed i en forskningsorienteret praktik end i en erhvervsorienteret. For mig virkede det mere logisk at søge et praktikophold et sted hvor jeg ville kunne prøve kræfter med noget som forhåbentligt vil ligne et fremtidigt job. Derfor ville det i mine øjne være langt mere interessant med et praktikophold et sted, hvor jeg ville få muligheden for at opleve de ting og udfordringer et fremtidigt job vil indebære.

Ligesom man kan vælge, at tage i praktik i det private erhvervsliv, kan man vælge en praktikplads i det offentlige. Som historiestuderende er en forskningsinstitution eller et museum et oplagt valg. I og med at min interesse indenfor historien klart ligger indenfor det middelalderlige område, var det mest nærliggende for mig at søge praktikplads et sted med middelalderen i fokus. Derfor valgte jeg Center for Middelalderstudier på Syddansk Universitet i Odense.

Center for Middelalderstudier blev oprettet i 1976, samme år i november måned

blev det første symposium afholdt. Dette symposium er efterfølgende blevet en fast tradition for centeret. Et af centerets formål er eksplicit at opmuntre til studier i middelalderens historie og samtidig opfordre til at se på andet end den nationale historie.

Hvordan arbejder man som forsker? Hvad indebærer dette arbejde? Hvor meget af ens arbejde vil bestå af at skrive, og i hvor høj grad er ens arbejde præget af ting, der ikke som sådan har noget med ens skrivearbejde at gøre? Det var med disse spørgsmål i tankerne, at jeg den 7. januar 2008 påbegyndte min 5 måneders praktik på Center for Middelalderstudier.

Arbejdsopgaverne

Praktikopholdet har bestået af flere forskellige arbejdsopgaver og blandt de første var udarbejdelsen af plakaten til Dies Medievalis 2008. Den primære arbejdsopgave gennem hele opholdet hos centeret har dog været oprettelsen af den nye hjemmeside for centeret:

<http://www.sdu.dk/middelalderstudier>.

Centerets gamle hjemmeside skulle nedlægges og alt indholdet overflyttes til en ny side i programmet SiteCore, hvor alle hjemmesider vedrørende Syddansk Universitet ligger. Blandt nye sider på

centerets hjemmeside er en side der redegør for de forskellige udgivelser centeret på en eller anden måde har bistået med. Udgivelserne kan være fra forskere tilknyttet centeret, eller centerets egen udgivelser den *Blå Serie* og det kan være udgivelser i forbindelse med det årlige novembersymposium.

Ligeledes er der på hjemmesiden oprettet såkaldte hotspots på forsiden. Disse hotspots er små ikoner med tilhørende tekst, der henviser til et særligt spændende emne. På centeret er disse emner Anne Riisings netudgivelse af Peder Madsens prædikensamling, forskerkreds-møderne, forskningen omkring Knud den Hellige og novembersymposiet der henvises til. Af andre ting, der er oprettet på siden, er blandt andet de små billeder der er ved hver enkelt side. De er skannet fra bøger med billeder fra middelalderen, dette fordi det var mere passende til en side om middelalderen og forskning i denne end de standardbilleder SDU ligger inde med. Samtidig er det flotte billeder, der alle på en eller anden måde har en sammenhæng med den side de ligger på.

En anden af de arbejdsopgaver der har været i forbindelse med hjemmesiden, har været at vise hvem Center for Middelalderstudier her i Odense samarbejder med. Dette gælder både for universiteter

her i landet, men ligeledes i udlandet. Ved at stå for oprettelsen af disse sider har jeg fået kontakt med forskere på andre universiteter i Danmark. Ligeledes har jeg her igennem kunnet se, hvor betydningsfuldt netværk og samarbejde er for Centerets virke.

Centeret samarbejder med en del universiteter både i udlandet og herhjemme. Disse "samarbejdspartnere" har hver fået deres egen side under Centerets side, dette som en underafdeling af den side der hedder forskningsnetværk. Således kan man hurtigt navigere mellem centerets egen side og de andre sider, og dermed hurtigt få informationer omkring arrangementer og forskningsprojekter og andre tiltag.

Som en del af min praktik har jeg deltaget i bestyrelsesmøderne afholdt på Centeret. Disse møder her været særdeles informative både omkring den interne struktur i Centeret og dets arbejde, men ligeledes har jeg fået en indsigt i hvad der, om man vil, rør sig indenfor middelalderforskningen. Dette både ved at høre om de bogudgivelser der er på trapperne, men ligeledes ved at høre om hvad centerets forskere er beskæftiget med og hvad gæsteforskerne/ de Ph.d. studerende der lige nu er tilknyttet centeret beskæftiger sig med. Centeret har en del

gæstestuderende hvert år. Det er både forskere og Ph.d. studerende der kommer hertil fra udlandet for at få andre tilgange til deres forskning. Og for de Ph.d. studerende, der som et led i deres forskningsuddannelse skal tage på forskningsophold på andre universiteter. For forskeren kan det, at tage på forskningsophold give en mulighed for en anderledes fordybning i hans forskning.

Arrangementerne

Dies Medievalis, en enkelt dags orientering om middelalderens stade i Danmark, har som alt andet ved dette praktikophold været yderst lærerigt, både i forhold til det formidlingsmæssige, men ligeledes i forhold til hvad der kræves for at få en sådan dag stablet på benene. Ugen før dagens afholdelse stod Middelaldercenteret med det problem, at tre af oplægsholderne havde meldt afbud, derefter knoklede vi for at finde erstatningsforskere til at holde oplæg. Det lykkedes heldigvis, og dagen kunne således afholdes som planlagt. Der var 11 oplægsholdere der hver holdt et oplæg på cirka 20 minutter, hvorefter der var en kort diskussion omkring emnet.

Det første foredrag blev afholdt af Kaare Lund Rasmussen, en af de nye oplægsholdere og hans oplæg var særdeles inte-

ressant om den viden man kan få fra knogler til støtte for den almene forskning omkring middelalderens mennesker og levevis. Han viste blandt andet, hvorledes blyindholdet i en knogle kunne vise om den døde var en mulig munk eller anden lærd. Et højt indhold af bly i knogler, er et indicium på at personen har brugt blyforbindelser, f.eks. i forbindelse med skrivning med bly eller blanding af bly til medicin, eller om blyet i knoglen var givet som medicin, hvor ved bly forbindelsen lå tættere på vævet (og derved i jorden) og muligvis havde været den egentlige dødsårsdag.

Herefter var der flere oplæg omkring kirkebyggerier og strukturer, hvorved man kunne se, at der rundt omkring i Danmark var forskel på om tårnet var vigtigt for kirkegængerne/ bygherrerne, eller om alteret eller skibet blev anset som det vigtigste kirkerum. Ligesom vi fik et indblik i, hvorledes studier i kirkebyggerierne foregår nu, blandt andet som ødekirker, hvor man studier kirkernes placering og dermed udgravninger af tidligere kirker, eller kirker der er lukkede, blandt andet på grund af fare for nedstyrtning.

Ligeledes fik vi en beretning fra Ane Bysted om Ringsted og deres forsøg på at få oprettet en permanent udstilling omkring Valdemar den Store og hans perio-

de i den danske middelalder. Dette var dog ikke den letteste opgave, da flere af de mulige effekter fra Valdemars tid, enten blev brugt i andre samlinger, eller kun kunne lånes i en ganske kort periode til en udstilling i Ringsted, samtidig manglede projektet støtte fra kommunalbestyrelsen. Ane vil dog fortsat arbejde på at få oprettet en permanent udstilling.

En anden oplevelse ved mit praktikophold, der i særdeleshed har vist mig vigtigheden af netværk, samarbejde og formidling har været turen til Aberdeen. På denne konference med titlen *Scandinavian Provincial Laws – between local customs and European traditions*, var jeg med til at høre de forskellige oplæg fra forskerne og mødte derigennem flere der på en eller anden måde har været mig behjælpelig med mit speciale. Ligeledes har turen til Aberdeen været utroligt givende på baggrund af konferencen. Skandinavisk lov i middelalderen er et utroligt spændende emne og oplæggene i Aberdeen viste at der i høj grad er fokus på dette forskningsfelt. Det var forholdsvis korte oplæg, omkring 30 min. og efter hvert af dem var der en spændende diskussion, der viste hvor meget viden der var samlet på et sted. Flere af forskerne der var med på denne konference, var

retshistorikere, og det var tydeligt at det var deres spidskompetence.

I løbet af konferencen deltog jeg ligeledes i det interne møde for NCMS Team II, Religion, hvor man er i gang med planlægningen af en ny bog. Det er et stort koordineringsarbejde at få samlet bidrag og indlæg fra forfattere fra flere forskellige lande, og det er et krævende arbejde for de enkelte redaktører.

I Aberdeen var der både plads til det faglige og til fornøjelser. Vores hotel lå i fin gå afstand til det der kaldes "Old Aberdeen", hvor universitetet og Old Town House lå. Old Town House var der konferencen blev afholdt. Byen er inddelt i en gammel og en ny del, til trods for at begge bydele er fra middelalderen. Gåturen fra hotel til konferencen gav en fin mulighed for at kigge på en bygningsstruktur, som er en del anderledes end den danske. Stort set alle bygningerne i Aberdeen er opført i granit, der gav en spændende rå struktur i byens udseende. Som før nævnt blev selve konferencen afholdt i Old Town House, der førhen blandt andet har været brugt som administrationsbygning for byen og senere som skole. Et yderst spændende sted til en konference om middelalderen. Oplæggene på konferencen startede med Per Andersens og omhandlede sandhedsbe-

grebet samt udviklingen af brugen af juryen eller sandhedsvidner i de gamle danske middelalderlige love. De andre bidrag på konferencen havde lignende titler, Anne Irene Riisøy talte om et nyt forskningsprojekt hun er i gang med, omhandlende fredsløse omkring Nordsøen omkring 1000 – 1250. Et oplæg der var meget åbent, fordi hun gerne ville bruge konferencen til ny inspiration og kommentarer.

Den første aften var der konferencemiddag på universitetet med skotsk middag efterfulgt af whisky smagning med 7 forskellige slags fine whisky. Det var interessant at høre om de forskellige mærkers historie. Dagen efter fortsatte med forskellige oplæg så som Helle Vogts, og omhandlede "øje for øje, tand for tand" synet i middelalderens lovgivning. Dagen og dermed selve konferencen blev afsluttet med middag på en af byens finere restauranter. Arrangørerne havde været særdeles heldige med både konferencen og de forskellige oplægsholdere, men så sandelig også med det sociale og ikke mindst de historiske aspekter. Det har været yderst interessant at komme bagom en sådan konference og se hvorledes forskere kan gøre sig nye erfaringer og bruge et fint og veludviklet netværk til at drøfte nye projekter og ideer, eller blot

få anderledes vinkler på de projekter de allerede arbejder med. Det var ganske tydeligt at se, at fordelingen af flere forskellige nationaliteter gav et bredere rum for diskussion i og med, at de forskellige universiteter har hver deres fokus og forskningstradition.

For mit vedkommende blev praktikopholdet afsluttet med et symposium afholdt af Center for Vikingetids og middelalderstudier ved Århus universitet. Rammen for symposiet var kommunikation i vikingetiden og indeholdt mange spændende oplæg omkring forskellige kommunikationsformer. Karen Bek-Pedersen talte i sit oplæg omkring den norrøne symbolverden og om hvorledes den viste hvor forskelligt kønnes kommunikationsformer var. Kvinderne var de fremsynede og passive, mens mændene var aktive og handlingsorienterede. Opstillingen af de to former for kommunikation blev vist gennem Sigurd Jarls Ravnebanner og der blev givet forskellige udlægninger på dette bannens betydning, dette vist gennem forskellige kilder. Dette oplæg blev efterfulgt af et yderst spændende oplæg fra Stednavneforsker Peder Gammeltoft, der holdt et oplæg om stednavnes opgaver. De bliver anset som lokalitets beskriverende og individuelt udpegende. Han brugte Århus som eksempel, og forkla-

rede at Århus oprindeligt havde betydet åens udmunding, men at "hus" var en fejlfortolkning af "øs" – altså udmunding. Søren M. Sindbæk var den sidste oplægsholder, og holdt et meget spændende oplæg omkring netværk som relationer mellem mennesker og viste netværksdannelser ved hjælp af fund fra bebyggelser. Han viste f.eks. at tenvægte var fundet i en bestemt udformning på bestemte bebyggelser, og at disse bebyggelser derfor måtte have haft en vis form for kommunikation med hinanden. Det var et meget spændende og meget anderledes oplæg der viste hvor vigtigt tværfaglighed er for forskningen.

Opsummering

Gennem de sidste 5 måneder har jeg været i praktik på Center for Middelalderstudier på Syddansk Universitet i Odense. Jeg har i dette praktikophold oplevet en meget anderledes hverdag, end den man normalt oplever som studerende, ligesom arbejdsopgaverne har været anderledes. Jeg har haft arbejdsopgaver af administrativ karakter, såsom kontering af bilag og oprettelse af centeret hjemmeside <http://www.sdu.dk/middelalderstudier>.

Arbejdet med hjemmesiden, som har fyldt en hel del af praktikopholdet, og har været en alsidigt og spændende. Blandt an-

det er der blevet fundet billeder til de forskellige undersider, billederne blev fundet i bøger med middelalderens billeder. Ligeledes har jeg prøvet at lave en plakat fra bunden af – denne plakat er blevet brugt i forbindelse med Dies Medievalis og har fået stor ros. Af andre spændende opgaver har jeg på hjemmesidens forside lavet de små hotspots. Disse er en blanding af tekst og billede.

Alle disse administrative opgaver har vist mig, hvor meget der kræves for at administrationen af et Center som dette kan fungere ordentligt. Særligt Dies Medievalis har vist mig, hvor meget administrationsarbejde det er nødvendigt før dagen oprinder. Det kræver en masse planlægning og mange små ting skal falde i hak og derved give deltagerne en god oplevelse.

I løbet af disse 5 måneders praktik har jeg deltaget i en del arrangementer, på

Syddansk universitet, men også på andre universiteter i Danmark og i udlandet. Disse arrangementer har vist mig, hvor stor en del af en forskers arbejde der er netværk og netværksskabelse. Ved både at møde til og deltage i arrangementer, samt at være en del af et fagligt netværk såsom NCMS giver forskerne både tid og rum til at diskutere nye tanker og få dem drøftet med forskere der arbejder med de samme kilder, emner og tidsperiode. Netværket kan give nye ideer og anderledes vinkler på et emne, som man måske ikke ville have fået selv. Det at skabe mig et netværk kan forberede mig, en snart nyuddannet middelalderhistoriker, til et fremtidigt job og ikke mindst give mig gode kontakter inden for universitets- og historieverdenen.

Gamle Rubicon'er i Fagrådslokalet

Studerende er velkomne til at kigge i de gamle numre af Rubicon, der står i Fagrådslokalet.

Heri kan I hente inspiration, blive underholdt af artikler og i det hele taget stifte bekendtskab med hvad der tidligere har været bragt på banen af emner.

Skulle du ønske at tage nogle af de ældre numre (dvs. fra før 2005) med hjem, skal du aftale det med Rubicons redaktion.

God læselyst!

Debat: Militærhistorie på SDU?

Af stud.mag. Christian Smith og stud.mag. Nicolaj Vraa-Andersen

“...*War is a matter of vital importance to the State; the province of life and death; the road to survival or ruin. It is mandatory that it be thoroughly studied...*”¹⁴

På baggrund af ovenstående citat kan man som studerende undre sig over, at militærhistorie tilsyneladende ikke har en større rolle på SDU. Som studerende skal man virkelig lede efter militærhistorie i de udbudte fag. På denne baggrund har vi sat os for at kikke på de udbudte fag fra de sidste 10 semestre på Historiestudiet¹⁵, for se om det bare er de studerende, som har overset den, eller om den måske gemmer sig i en støvet arkivkasse.

Hvad er militærhistorie egentlig? Militærhistorie er traditionelt blevet defineret som studiet af militær magtanvendelse og dens indflydelse på den civile samfundsudvikling.¹⁶

Primære fokuspunkter for en militærhistorisk undersøgelse er militære styrkers

udvikling, krigshistorie (herunder enkelte beskrivelser af slag, træfninger, konflikter og lignende) og konsekvenserne af en militær konflikt – både på et regionalt plan men også internationalt.

Ved at kikke på de udbudte fag over de sidste 10 semestre kan man komme frem til at militærhistorien ikke er helt glemt, men dog trængt i baggrunden.

Dette ses på, at der kun har været tre ”rigtige” militærhistoriske fag på Historiestudiet. Det første var tilbage i forårssemestret 2004: ”Krig og fred i 1000 år (ca. 700 til 1700)” ved Kurt V. Jensen og Janus M. Jensen. Det næste var i efterårssemestret 2005: ”Fra korstog til religionskrig. Religionskrig i Vesteuropa fra år 1000 til 1600” ved Janus M. Jensen. Det sidste fag med militærhistoriske indslag er Kay Lundgreen-Nielsens ”Den spanske borgerkrig, 1931-39. Årsager og forløb, herunder stormagternes holdning” i kommende forårssemester 2009.

Hertil kommer otte fag, som har delvist militærhistorisk indhold, dog uden at det bliver ren militærhistorie.¹⁷ Yderligere har

¹⁴ Sun Tzu: *The art of war*. 1. udgave. London, 1969.

¹⁵ Artiklen bygger på de udbudte fag fra ES 2004 til og med FS 2009.

¹⁶ Knud J. V. Jespersen og Ole L. Frantzen: *Danmarks Krigshistorie*. Bd. 1. København, 2008. s. 10-11.

¹⁷ Fagene er: FS+ES 2004 ”Sovjetunionens historie” ved Erik Kulavig, ES 2006 ”Sovjetunionens historie” ved Erik Kulavig, FS 2007 ”Polen under tysk besættelse” ved Therkel

to fag i samme periode haft en svag antydning af militærhistorie¹⁸.

Som det fremgår af note tre og fire, har militærhistorie de seneste par år haft en fremgang, men der er stadig kun en begrænset mulighed for de studerende til at beskæftige sig med militærhistorie. I en del af fagene er det ikke kun militærhistorie, man har beskæftiget sig med, men den har udgjort en del af kurset.

Hvorfor er der ikke flere kurser som har et militærhistorisk udgangspunkt? Ved at anlægge et militærhistorisk synspunkt kan der dannes et mere komplet overblik over begivenheders sammenhæng. Det politiske, sociale, ect. OG militære udelukker ikke hinanden, men er et supplement til hinanden. Tilsammen kan der gives flere og dybere forklaringer på en bestemt konflikts udvikling og konsekvenser. Ser vi på et konkret eksempel: Anden Verdenskrig og direkte konsekvenser – man mister det fulde billede af begivenhederne i denne konflikt, hvis man kun koncentrerer sig om de politiske eller so-

cialle aspekter. Konflikten kan ikke belyses via andre parametre end det militærhistoriske, da militærhistoriske begivenheder bliver taget for givet, mens politiske og sociale begivenheder ikke tages som selvfølge og er til stor diskussion. På lignende måde kan der jo argumenteres om Første Verdenskrig og andre større og mindre militære konflikter i verdenshistorien.

Som det ses ud af ovenstående er militærhistorie ikke et særligt fremmed element i den historiske analysemåde af historien. Dette ses også på, at Historiestudiet på SDU har kompetente forskere/undervisere ansat, som beskæftiger sig med militærhistorie, blandt anden er tre ud af de seks forfattere på den nye bog "Danmarks Krigshistorie"¹⁹ fra SDU. Så hvorfor ikke bruge disse kompetente kræfter til at indføre noget mere militærhistorie i undervisningen? Hvad er det der gør, at militærhistorie ikke er *in* på Historiestudiet? Kan der gøres noget ved dette faktum?

Er militærhistorie i virkeligheden noget som kun Forsvaret kan tillade at beskæftige sig med i Danmark? Kunne studerende på SDU ikke også få chancen?

Stræde, ES 2007 "Korstog i højmiddelalderens skandinaviske samfund, ca. 1050-1250" ved Janus M. Jensen, FS 2008 "Retfærdig krig" ved Stig Børsen Hansen, ES 2008 "Danmark under den kolde krig" ved Thomas W. Friis, ES 2008 "Internationale forhold" ved Kay Lundgreen-Nielsen og FS 2009 "Tysk/danske relationer efter 1945" ved Thomas W. Friis.

¹⁸ Fagene er: ES 2005 "Debatten om årsagerne til den 2. verdenskrigs udbrud" ved Kay Lundgreen-Nielsen og ES 2006 "Korstogene i senmiddelalderen" ved Janus M. Jensen

¹⁹ Knud J. V. Jespersen og Ole L. Fratzen: *Danmarks Krigshistorie*. København, 2008. Det skal dog bemærkes at K. J. V. Jespersen er gået på pension, men stadig er tilknyttet SDU.

Orienteringsmøde for overbygningsstuderende

- *Godt initiativ fra Historiestudiets side*

Af stud. mag. Anne Hansen

Da foråret 2009's læseplaner blev tilgængelige på historiestudiets hjemmeside gik jeg og funderede over hvilke kandidatfag jeg om nogen ville følge. Derfor blev jeg glædeligt overrasket da der kom en mail om, at der ville blive afholdt orienteringsmøde om næste semestrets kandidatfag. Jeg mødte spændt op for at høre hvad underviserne havde at sige omkring deres fag. Efter en kort introduktion af Studieleder Per Grau Møller kom de forskellige undervisere på banen og fortalte netop om deres fag. Desværre viste det sig at to af underviserne var optaget til anden side, men der ville være mulighed for at komme og høre om deres fag den efterfølgende tirsdag.

Til dette gode tiltag var der desværre ikke mødt særlig mange studerende op, mere eksakt var der fire om fredagen og en den efterfølgende tirsdag. Jeg ved dog ikke hvor mange kandidatstuderende der er tilknyttet historiestudiet eller har mulighed for at følge fagene på historiestudiet, men flere end fire vil jeg dog tro at vi er. Der kan nu være mange grunde til at der ikke

kom så mange, men jeg tror at en af de vigtigste var at indkaldelsen til orienteringsmøde kom med meget kort varsel, hvilket muligvis har gjort at mange har haft svært ved at ændre deres aftaler.

Selvom orienteringsmødet i det store og hele ikke ændrede min beslutning om hvilke fag jeg ville vælge, synes jeg at det var interessant at høre hvilke tanker underviserne havde gjort sig omkring deres fag og ikke mindst det at have mulighed for at stille uddybende spørgsmål var godt.

Derfor kan jeg kun opfordre til at der igen bliver afholdt et orienteringsmøde når fagene til efterårssemestret 2009 er klar til at blive udbudt, samt opfordre de studerende til at møde op. Dog kunne mødet måske afholdes før der åbnes for tilmelding til fagene og indkaldelsen sendes ud mere end en uge før mødet afholdes, så der er større mulighed for at kunne ændre ens aftaler.

På flugt i eget land

- Overlevelsens måder og problemer for jøder i det tysk-besatte Polen 1939-45

Af stud.mag. Merethe Aagaard Jensen

Det er en omskrevet version af det foredrag, som jeg holdt ved eksamen den 27. januar 2009.

Allerede fra de første uger af september 1939 stod de tyske magthavere bag en udbredt terror mod civilbefolkningen i den del af Polen, der var tysk-besat. Soldater fra den tyske "Wehrmacht" og "Einsatzgruppen" nedskød tusindvis af polakker. Det var bl.a. polske krigsfanger og personer, som tilhørte den polske elite dvs. adlen, præster, akademikere og embedsmænd. Derudover så nedbrændte tyske soldater hele landsbyer, som gengældelse for modstand (eller den formodede modstand) mod den tyske besættelsesmagt. I de nordlige og vestlige regioner af Polen, der blev indlemmet i Tyskland, fandt en såkaldt germanisering sted. Derved blev adskillige hundredetusinde personer af polsk og jødisk herkomst deporteret til Generalguvernementet, der blev oprettet i oktober 1939. Razziaer, tvangsrekuterings og kollektive strafforanstaltninger f.eks. via nedskydning af gidsler og faren for at blive deporteret til en af de nazistiske KZ-lejre var dagligdag

i det tysk-besatte Polen. Derudover så blev omkring 3 millioner polakker tvunget til tvangsarbejde i Tyskland, hvor de levede under kummerlige forhold. Den tyske besættelsesmagt udplyndrede også de polske ressourcer. Det skete bl.a. ved, at en stor del af den polske landbrugsproduktion blev bragt til Tyskland eller givet til de tyske soldater, hvilket medførte en stor mangel på fødevarer i Polen. Med andre ord, så begyndte de nazistiske magthavere allerede den totale krig, dvs. en krig, hvor der ikke blev taget hensyn til de internationale konventioner for krigsførelse, under besættelsen af Polen.

Ved afslutningen af den tyske besættelse havde Polen mistet ca. 6 millioner statsborgere ud af en befolkning på 35 millioner. Dermed er Polen det land, der mistede den største del af sin befolkning under Anden Verdenskrig. I den forbindelse skal det bemærkes, at Jan T. Gross mener, at tabstallet nærmere er 5 millioner, mens de fleste andre historikere skriver 6 millioner.

Ud af de polske ofre var mindst 2,7 millioner jøder. Det vil sige, at 90 procent af

de polske jøder mistede livet under holocaust. Det er skæbnens ironi, at mange polske jøder i 1939 var overbeviste om, at den tyske besættelse nok ikke ville blive så slem. Det skyldtes, at de anså Tyskland som værende en civiliseret kultur, som de satte stor pris på. Derudover så var mange polske jøder overbeviste om, at rygterne om de nazistiske jødeforfølgelser i Tyskland var overdrevne. Overgrebene på de polske jøder var fra begyndelsen af den tyske besættelse af en helt anden brutalitet end i de vesteuropæiske lande. Både "Einsatzgruppen" og soldater fra den tyske "Wehrmacht" var med til at plyndre jødisk ejendom, jage jøder over den tysk-sovjetiske demarkationslinie, nedskydning af jøder, og de afbrændte også i flere tilfælde jøder levende i synagoer. I løbet af 1940 blev de polske jøder tvunget til at bosætte sig i de overfyldte og aflukkede ghettoer, hvor sult, sygdom og død stod på dagsordenen.

Den tyske besættelse af Polen havde dermed en afgørende betydning for videreudviklingen af den nationalsocialistiske "jødepolitik" i retning af en udryddelse af de europæiske jøder.

I december 1941 påbegyndtes gasningen af de polske jøder i udryddelseslejren Chelmno, hvortil jøderne fra ghettoen i

Lodz blev transporteret. Fra 1942 blev der gasset jøder i udryddelseslejrene Auschwitz-Birkenau, Treblinka, Belzec, Sobibor og Majdanek.

Men hvordan gik det egentlig de polske jøder, som på forskellig vis overlevede holocaust? Det vil jeg i min artikel forsøge at belyse ved at diskutere overlevelsens måder og problemer for jøder i det tysk-besatte Polen 1939-45. Jeg har valgt at fokusere på de personer, som overlevede holocaust efter et ophold i en ghetto og med hjælp fra ikke-jødiske landsmænd. Årsagen til denne indgangsvinkel er, at diskussionen om de nazistiske jødeforfølgelser ofte bliver reduceret til kun at handle om de jøder, som mistede livet under holocaust eller som overlevede opholdet i de nazistiske KZ-lejre. Efter min opfattelse er ofrene for de nazistiske jødeforfølgelser også de personer, som pga. deres herkomst blev tvunget til at bo i en ghetto og leve i skjul eller under en falsk identitet i adskillige år. En polak er i artiklen en person, som ikke er af jødisk herkomst. Når talen falder på en jøde, så menes der, at vedkommende før den tyske besættelse var en polsk statsborger af jødisk herkomst. Jeg er i den forbindelse opmærksom på, at det er problematiske definitioner, jeg gør brug af. En del af de forfulgte jøder definerede

sig nemlig først og fremmest som værende personer af polsk nationalitet, og de tillagde ikke deres jødiske herkomst nogen betydning. Når jeg har valgt at bruge de nævnte definitioner, så hænger det sammen med, at det var omverdenens definition og ikke de forfulgtes egen selvforståelse, der var afgørende for, om han eller hun blev ofre for jødeforfølgelser eller ej.

For at belyse overlevelsens måder og problemer har jeg udvalgt erindringer, der er skrevet af Marcel Reich-Ranicki, Felicja Nowak og Nechama Tec. Det skyldes, at de overlevede de nazistiske jødeforfølgelser efter et ophold i en ghetto og med hjælp fra ikke-jødiske landsmænd. Felicja Nowak og Nechama Tec havde frem til 1939 boet hele deres liv i Polen, hvorimod Marcel Reich-Ranicki var blandt de 17.000 polske jøder, som i oktober 1938 blev udvist fra Tyskland og efterfølgende deporteret til Polen. Derudover så er artiklen hovedsageligt baseret på "Holocaust Testimonies" af Lawrence L. Langer, "Holocaust and Memory" af Barbara Engelking samt "Fear" af Jan T. Gross. Disse videnskabelige værker er baseret på interviews med overlevende fra holocaust eller officielle dokumenter.

I Vad Vashem har over 6.000 personer fra Polen fået hædersbevisningen "Righteous among the Nations". Den bliver givet til mennesker, som risikerede deres liv for at redde jøder fra at blive slået ihjel under holocaust. Det skal naturligvis ses i lyset af, at der i Polen var dødsstraf for at hjælpe jøder. Da Polen er det land, der har flest statsborgere med titlen, så formidles der et indtryk af, at de polske og jødiske borgere stod sammen under de nazistiske forfølgelser, som begge grupper i forskellig grad blev udsat for. I "The Origins of the Final Solution", hvor Christopher Browning med hjælp fra hovedsageligt tyske kilder skildrer den nazistiske "jødepolitik" i bl.a. Polen, formidles ligeledes det indtryk, at jødeforfølgelserne i Polen mellem 1939-45 udelukkende var et tysk anliggende. I de overlevendes erindringer får man derimod et indblik i, at det i høj grad også var de polske landsmænd, som jøderne følte sig forfuldt af. Det skyldes, at de også var herrer over jødernes liv og død. I de polske regioner, der mellem den 17. september 1939 og frem til sommeren 1941 havde været besat af Den Røde Hær, fandt der efter det tyske angreb på Sovjetunionen en bølge af pogromer sted. De varede i tre uger, og det var den polske lokalbefolkning, der stod bag. Et eksempel er pogromen i

Jedwabne, hvor omkring 350 jøder blev dræbt. En del af dem blev brandt levende i en lade. Den udbredte forestilling om, at jøderne stod bag kommunismen, var måske en af årsagerne til det had, der blev rettet mod dem efter den brutale sovjetiske besættelse.

I andre regioner deltog dele af den polske befolkning aktivt i jødeforfølgelserne i en mindre målestok. Det var et udbredt fænomen, at de lokale under de såkaldte "jødeaktioner" hjalp tyskerne med at finde de jøder, som havde gemt sig for at redde livet. Efterfølgende gik de lokale i gang med at udplyndre jødernes boliger samt ligene af de jøder, som var blevet skudt under aktionen. Efter den tyske besættelse af Warszawa var jøderne så ofte udsat for overfald fra deres polske medborgeres side, at de til at begynde med faktisk følte sig mere sikre i den aflukkede ghetto. Især de ortodokse jøder var pga. deres traditionelle jødiske klædedragt, kaftanen, lange skæg og lokker i stort omfang ofre for de tyske soldaters og polske landsmænds hetz, der ikke kendte nogen grænser. Denne hetz blev rettet imod alle polske jøder, da de fra slutningen af 1939 blev tvunget til at bære en davidstjerne.

Ifølge Christopher Browning, så var det polske "Volksdeutsche", dvs. personer, som tilhørte det tyske mindretal, der stod bag overfaldene på jøderne. Det har jeg kun fundet belæg for i ganske få tilfælde. Der var under alle omstændigheder også polske "Volksdeutsche", som hjalp jøder, så godt de kunne. Et eksempel er den person, som overtog den kemifabrik, der før tyskernes besættelse havde tilhørt Nechama Tecs far. Han gav Nechama Tecs familie lov til at bo og arbejde på fabrikken, hvilket reddede dem fra at blive deporteret. Derudover så opbevarede han familiens værdigenstande, som han efterfølgende returnerede, da de fik brug for dem. Det var ikke nogen selvfølge.

De polske jøder fandt hurtigt ud af, at den tyske besættelsesmagt kun stod for forfølgelser og terror. Derfor ventede de ikke noget godt fra den kant. Derimod havde jøderne en forventning om en vis sympati og empati fra deres polske medborgeres side. Da det ofte viste sig ikke at være tilfældet, så var det en meget smertefuld erfaring, da de derved blev udelukket fra det polske fællesskab, som de troede, at de var en del af. Ifølge Barbara Engelking, så var den polske befolknings ligegyldighed overfor jødernes skæbne et af deres største problemer, da det var en af

grundene til den manglende vilje til at hjælpe dem. Denne indstilling skal dog ses i lyset af, at mange polske medborgere var optaget af deres egne problemer under den tyske besættelse, hvorved de havde begrænsede muligheder for at hjælpe. Derudover, så må man heller ikke glemme, som allerede nævnt, at der i Polen var dødsstraf for at hjælpe jøder. Lige gyldigheden fortsatte dog efter 1945, hvor jødernes skæbne under Anden Verdenskrig kun fik en marginal plads i den polske historieskrivning.

De polske jøder udgjorde før holocaust en yderst heterogen gruppe, der talte alt fra ortodokse jøder til personer, som havde konverteret til kristendommen. Det forhold ændrede sig under de nazistiske jødeforfølgelser, da de mellem 50.000 og 60.000 personer, som overlevede i Polen, næsten alle var assimilerede jøder. Derfor er det også de assimilerede jøder, som efter 1945 har nedskrevet deres erindringer eller givet interviews, hvori de fortæller om deres personlige erfaringer under den tyske besættelse. De ortodokse jøder, som overlevede holocaust, var næsten alle i KZ-lejr. Dog skal det bemærkes, at omkring 300.000 polske jøder overlevede i Sovjetunionen. Det var en gruppe, der bestod af både assimilerede

og ortodokse jøder. Cirka halvdelen af dem boede eller var flygtet til den sovjetisk-besatte del af Polen, hvorfra de i 1940-41 blev deporteret til Sibirien eller Kasakhstan. Årsagen til, at det hovedsageligt var de assimilerede jøder, som overlevede i Polen, er tæt forbundet med den kendsgerning, at de i langt højere grad end de ortodokse jøder var i besiddelse af netop det, som var nødvendigt for at overleve i en ghetto og ikke mindst udenfor ghettoen. Især de jøder (ofte ortodokse), som blev tvunget til at flytte fra landet til ghettoerne i de større byer, befandt sig i en yderst vanskelig og livstruende situation. En af grundene var, at de var fattige og derfor ikke havde nogen penge eller værdigenstande, som de kunne sælge og købe de livsnødvendige ekstra madvarer for. Derudover, så havde de sjældent familie eller venner, som de kunne bo hos i ghettoen. Derfor endte de som hjemløse tiggere, hvilket gjorde det nærmest umuligt at overleve. Til sammenligning havde eksempelvis "Judenrats" ansatte, læger, tandlæger og smuglere, dvs. de personer, som under stor risiko smuglede f.eks. fødevarer ind i ghettoerne, væsentlig bedre levevilkår, da de tjente penge. For pengene kunne de købe ekstra madvarer på det sorte marked, og de kunne købe sig til at få andre

til at udføre det usle tvangsarbejde, som jøderne blev sat til af tyskerne.

Eksempelvis Marcel Reich-Ranicki levede et mere privilegeret liv i ghettoen end de fleste, da han arbejdede for det forhadte "Judenrat" i Warszawa. Her oversatte han skrivelser til de tyske instanser fra polsk til tysk. Via dette arbejde kunne han under opløsningen af ghettoen redde sin kæreste Tosia fra at blive deporteret til udryddelseslejren Treblinka ved at gifte sig med hende.

Alder og helbred var også faktorer, der spillede en afgørende rolle for, hvor lang tid man overlevede. De fleste sygdomme i ghettoen endte nemlig med døden pga. mangel på medicin. Derudover, så var det de syge, tiggerne, børnene og de ældre, som først blev deporteret til udryddelseslejrene. Med andre ord, så var overlevelseschancerne i ghettoerne kendetegnet ved en stor social ulighed.

For at overleve de nazistiske jødeforfølgelser i Polen så var det nødvendigt at flygte fra ghettoen før dens endelige opløsning. Det var en risikabel affære, da ghettoerne var stærkt bevoftet.

Udenfor murene var overlevelseschancerne også forskellige. Hvis det lykkedes en ortodoks jøde at flygte fra ghettoen, så havde vedkommende kun en meget lille chance for at overleve. Det skyldes bl.a.,

at personer, hvis modersmål var jiddisch, ofte lavede særlige grammatiske fejl, når de talte polsk, hvilket afslørede deres jødiske herkomst. Da polakkerne derfor var bedre end tyskerne til at se og høre, hvem der var jøder, så frygtede jøderne udenfor ghettoen først og fremmest at blive overfaldet, udplyndret eller udleveret til de tyske myndigheder af deres polske landsmænd. Det blev en stor del af de jøder, som var flygtet fra ghettoerne, nemlig udsat for. Derudover, så havde ortodokse jøder ofte ingen kontakter udenfor ghettoen, der kunne hjælpe dem, hvilket også var en nødvendighed.

Hvis det lykkedes en kvinde at flygte fra ghettoen, så havde hun større chancer for at overleve end en mand. Det skyldes, at hvis hun kunne perfekt polsk, havde et såkaldt "arisk" udseende, kendskab til katolske bønner og traditioner samt falske identitetspapirer, så var der ikke nogle ydre tegn på, at vedkommende faktisk var jøde. Det var eksempelvis tilfældet for Nechama Tec og hendes søster, som frit kunne bevæge sig rundt i byen Kielce. Derimod blev deres forældre nødt til hele tiden at opholde sig indendørs, da moren havde et for "jødisk" udseende, og fordi begge forældre talte polsk med en jiddisch accent. Jødiske mænd havde altid

det problem, at deres jødiske herkomst let kunne afsløres, fordi de i modsætning til de ikke-jødiske mænd var omskårede.

For at kunne overleve i skjul eller under en falsk identitet udenfor ghettoen, så var det nødvendigt at have visse finansielle midler til rådighed, fordi de polske familier, som var villige til at hjælpe jøder, oftest krævede betaling for det. Det, at have jøder boende, var faktisk en måde at tjene til dagen og vejen på. Nechama Tec skildrer dette i sine erindringer, hvori hun fortæller, at de skulle betale for deres forskellige værtsfamiliers leveomkostninger. En jøde uden penge var derfor nærmest dødsdømt. Der var dog undtagelser, som Jozef og Jadwiga Zalewski, der med stor næstekærlighed og uden økonomisk vinding reddede Felicja Nowaks liv.

Jødernes totale afhængighed af hjælp fra det omgivende polske samfund og deres manglende muligheder for at forsvare sig imod uretfærdigheder gjorde dem til lette ofre. De blev derfor ofte meget dårligt behandlet af de personer, som var villige til at hjælpe dem. Ifølge Nechama Tec, så blev hendes familie afpresset af en af deres værtsfamilier. Det bragte dem i en livsfarlig situation. Uden betaling ville værtsfamilien smide dem ud, og uden

penge ville det være umuligt at finde et nyt tilflugtssted. Familien blev efterfølgende reddet af de penge, som Nechama Tec tjente på det sorte marked via salg af det brød, som hendes mor bagte. Marcel Reich-Ranicki beskriver, hvorledes han sultede, fordi han kun fik et måltid mad bestående af en tynd suppe om dagen af sin værtsfamilie. De penge, som værtsfamilien tjente ved at sælge de cigaretter, som Marcel Reich-Ranicki og hans hustru havde lavet, gik derimod til vodka. Mens Felicja Nowak blev voldtaget af den mand, som efter hendes flugt fra ghettoen i Bialystok havde hjulpet hende med at finde et skjulested.

Det var vigtigt at have et godt psykisk helbred for at kunne overleve den seksårige periode, hvor jøderne levede i en konstant angst for at blive ofre for den hensynsløse og uberegnelige nazistiske "jødepolitik" og for deres polske landsmænds handlinger. Denne angst steg i takt med, at de forhåndenværende finansielle midler begyndte at slippe op efter de mange år på flugt. Derudover, så var det et liv uden fremtidsudsigter og forbundet med stor sorg over tabet af familiemedlemmer og venner, hvilket man udenfor ghettoen blev nødt til at skjule for omverdenen. Følelsesudbrud, når talen

faldt på jødernes situation, kunne afsløre ens jødiske herkomst. Der var i Polen en talemåde, der sagde, at man kunne kende jøderne på deres triste øjne. Det siger noget om, hvor farligt det var for dem at vise deres følelser.

Blandt historikere er der en tendens til at afslutte historien om forfølgelsen af de polske jøder med afslutningen af den tyske besættelse. Igen giver erindringer fra de overlevende et indblik i, at det ikke var tilfældet. Nechama Tec skriver, at hun og familien, efter at de var blevet befriet af sovjetiske tropper i Kielce i januar 1945, stadig frygtede for deres liv. Det var velbegrunderet, da der i juli 1946 fandt en pogrom sted i Kielce. Herved blev over 40 jøder slået ihjel, og omkring 80 jøder blev såret. Det var en yderst brutal pogrom, da de fleste af ofrene blev stenet ihjel af byens indbyggere. Årsagen til det voldelige overfald på jøderne i byen var, at der gik rygter om, at jøderne stod bag et ritualmord på en polsk dreng, som var forsvundet. Efterfølgende blev drengen fundet i god behold. Han var taget hen til nabobyen for at besøge en ven og for at plukke kirsebær. Udover pogromer, som i f.eks. Kielce og Krakow, så blev mellem 500 og 1.500 jøder slået ihjel i tiden lige efter den tyske besættelse. Eksempelvis

blev jøder, som rejste med toget, ved visse stationer beordret ned på perronen, hvor de blev stenet ihjel. Den yderst brutale fremfærd var, ifølge Jan T. Gross, en konsekvens af, at dele af den polske befolkning i forbindelse med de nazistiske jødeforfølgelser overtog jødernes ejendele og deres sociale position, og dem var man ikke villig til at give de overlevende jøder tilbage. Det er dog næppe hele forklaringen, da også helt unge drenge, f.eks. spejdere, deltog i myrderierne, og de har givetvis ikke haft nogen interesse i jødernes ejendele eller deres sociale position. Derfor er der nok nærmere tale om, at det polske samfund, som følge af den nazistiske besættelsespolitik i Polen, var blevet yderst afstumpet og fokuseret på dets egne tab og lidelser.

Efter at være blevet befriet af russiske soldater, så bad Marcel Reich-Ranicki og hans hustru Tosias værtsfamilie dem om at forlade dem hurtigst muligt, da de var bange for, hvorledes deres naboer ville reagere, hvis de fandt ud af, at de havde hjulpet jøder. Det var ikke noget enestående tilfælde, at de overlevende fik den besked, og det var heller ikke uden grund, at de fik den. Der er adskillige eksempler på, at nogle af jødernes red-

ningsmænd blev overfaldet og fik deres huse brændt ned eller udplyndret. Det var også årsagen til, at de personer fra Polen, som blev udmærket med titlen "Righteous among the Nations", i mange år ikke ville have deres navn offentliggjort.

Da Nechama Tec og hendes nærmeste familie ankom til deres hjemby Lublin i begyndelsen af 1945, så blev de truet på livet til at forlade byen. Igen måtte Nechama Tec antage sin falske identitet og efterfølgende flygte fra Polen. Det samme gjorde størstedelen af de tilbageværende polske jøder, da det var for risikabelt at blive i Polen. Ironisk nok flygtede Nechama Tec ligesom mange andre polske jøder først til Tyskland, hvor det var væsentligt mere sikkert at opholde sig.

Et er fysisk at have overlevet holocaust. Nogen andet er, at skulle leve videre med erindringer om forfølgelserne, tabet af store dele af familien og venner og tabet af det, som man troede var ens hjemland. Det er en livslang psykisk belastning, der ofte er forbundet med en stor overlevelsesskyld, hvilket Lawrence L. Langer uddyber i sin analyse.

Jeg mener, at det ud fra min artikel er muligt at slutte, at holocaustforskeren Raul Hilberg havde ret i sin antagelse om, at det er nødvendigt at inddrage den nazistiske besættelsespolitik og den ikke-jødiske befolknings holdning til jøderne for at kunne forstå, hvorfor holocaust fandt sted.

Litteraturliste og kilder

Jochen Böhrer, "Tragische Verstrickung" oder Auftakt zum Vernichtungskrieg? Die Wehrmacht in Polen 1939. I: Genesis des Genozids. Polen 1939-1941, Hg. Klaus-Michael Mallmann und Bogdan Musial (Darmstadt 2004). s. 37-56.

Christopher Browning, The origins of the final solution. The evolution of Nazi Jewish policy, September 1939- March 1942 .With contributions by Jürgen Matthäus (London 2004).

Norman Davies, God's Playground. A History of Poland. Bd. II (Oxford 1986).

Barbara Engelking, Holocaust and Memory. The Experience of the Holocaust and Its Consequences. An Investigation Based on Personal Narrative. Edited by Gunnar S. Paulsson. Translated by Emma Harris (London and New York 2001).

Jan T. Gross, *Fear. Anti-Semitism in Poland after Auschwitz. An Essay in Historical Interpretation* (Princeton and Oxford 2006).

„Raul Hilberg und Walter Manoschek im Gespräch“. Foredraget var del af konferencen „The Legacy of Simon Wiesenthal for Holocaust Studies“ afholdt fra den 7. til den 8. juni 2006 i „Internationales Forschungszentrum Kulturwissenschaften“ i Wien.

Beate Kosmala, *Polen. Lange Schatten der Erinnerung. Der Zweite Weltkrieg im kollektiven Gedächtnis. I: Mythen der Nationen. 1945- Arena der Erinnerungen, Bd. II*, Hg. Monika Flacke (Berlin 2004). s. 509-540.

Lawrence L. Langer, *Holocaust Testimonies. The Ruins of Memory* (Yale 1991).

Bogdan Musial, *Das Schlachtfeld zweier totalitärer Systeme. Polen unter deutscher und sowjetischer Herrschaft 1939-1941. I: Genesis des Genozids. Polen 1939-1941*, Hg. Klaus-Michael Mallmann und Bogdan Musial (Darmstadt 2004).

Felicja Nowak, *Min stjerne. Erindringer*. Oversat af Runa Kildegaard Klukowska (København 1997).

Marcel Reich-Ranicki, *Mein Leben* (Stuttgart 1999).

Nechama Tec, *Dry Tears. The Story of a Lost Childhood* (Oxford 1984).

Ris og ros? Gode idéer?

Giv gerne din mening til kende for redaktionen.

Og fortæl os gerne, hvis du har gode idéer eller ønsker til specifikke emner.

Send en mail til en af redaktørerne.

Vi glæder os til at høre fra dig!

Levende historie på museum

Af: *stud.mag. Lennart Holst*

Formålet med denne artikel er at gøre brugerne af levendegjort historie bevidste om, hvad man som besøgende skal holde sig for øje når man bevæger sig rundt ude på museerne. Det er et empirisk forsøg på at identificere nogle af de mulige faldgrupper, der kan være i forbindelse med levendegørelse af historien. Det er min forhåbning, at når artiklen er læst færdig, vil den have givet et nyttigt indblik i levendegørelsens natur. Et indblik, der kan bruges næste gang læseren befinder sig midt levendegjort historie og gør sig overvejelser om hvad der måske kan ligge bag museets valg af emner og fremstillingsformer.

Den levende historie

Interessen for historie har oplevet en renaissance de sidste 20 år og den lader til at være stadigt stigende. Faglige- og fiktionshistoriebøger sælger, som aldrig før. Historien er i stor stil blevet taget op af private og interessegrupper og dette har resulteret i opblomstringen af de såkaldte historical reenactment foreninger. Disse foreninger forsøger efter eget udsagn at udleve dele af fortiden, ved at genskabe

den så korrekt og levende som muligt.¹ Ideen om at genskabe fortiden gennem en levendegørelse af den, gør sig gældende for flere perioder af historien.

Den stigende tendens blandt museer til at inkorporere det der, med et mere moderne begreb

kaldes levendegørelse, er denne artikels fokus.

Museernes nye emner og fokus er dog kun en del af den store udvikling eller, måske mere præcist, den store omvæltning, der har været de seneste mange år indenfor formidlingsteori. Den klassiske formidling i museumshaller og -gange, med plancher fyldt med koncentreret og detaljeret viden om emner og museets forventning om en betydelig forhåndsviden hos publikum, har vist sig som uholdbar i forhold til det brede og moderne museumspublikum.² Samtidig med at museet tidligere havde en forventning om at publikum havde den grundlæg-

¹ Et eksempel på en reenactment forening som har til huse i Danmark er Civil War Reenactors of Denmark, som kan studeres nærmere på denne hjemmeside

<http://www.nordstaterne.dk/Reenactment/reenactment.html> d. 12. maj 2007

²Indledningerne i *Museums and their visitors*(Greenhill 1994)

gende viden om museets emne, så anså man samtidig publikum som tomme kar, der var klar til at blive fyldt. På trods af den generelt øgede konkurrence fra diverse forlystelsesparker, samt den lette adgang til at opnå den samme viden udenom museerne, har museer flere fordele.³ For det første har forlystelsesparker oftest intet større intellektuelt stimulerende indhold, der er blot tale om sjov for sjov skyld.⁴ Samtidig har museer langt større muligheder for at være responsive overfor sine besøgende, end en undervisningsbog kan, dvs. de kan gøre formidlingen af deres viden sjovere og mere spændende for modtageren.

Levendegørelse – museets vækkelse eller død

Det essentielle spørgsmål jeg stiller mig selv i denne analyse er, om man ved brugen af levendegørelse derfor uundgåeligt er nødt til at gå på kompromis med fagligheden og historien. Museer, der har fået succes med netop anderledes tilgange til historieformidling end de traditionelle, er nemlig ofte blevet kritiseret for at være gået på kompromis med histo-

rien. De beskyldes for at tivolisere og for at blive mere forlystelsesparker end centre for bevarelse og formidling af historien. En tendens hvor hensynet til at få flere gæster er vigtigere og kommer før det at formidle den rigtige og ægte historie.⁵

Middelalderen er især en af de historiske perioder, der lader til at være mest interesse for at levendegøre. Koblingen mellem levendegørelse og middelalderen er faktisk så dominerende, at det i dag, er blevet en integreret del af børnelitteraturens sprogbrug.⁶ Et af de mest markante eksempler på middelalderens popularitet er Middelalderugen i Visby på Gotland, et årligt arrangement der, som navnet indikerer, foregår over en uge. Middelalderugen, tager udgangspunkt i og har som omdrejningspunkt, det for øen skelsættende år 1361 og har i dag hundrede af tusinder besøgende og et omfang, der dækker store dele af øen.

Middelalderugen minder i karakter mest af alt om en festival og er ikke et museum i en traditionel forstand. Middelalderugen er, i modsætning til almindelige museer, ikke som udgangspunkt et sted for eks-

³Ibid s 171

⁴ Om situationen mellem oplevelsesmuseer og forlystelsesparker er der skrevet meget, bl.a. i Dansk Tidsskrift for Museumsformidling, hvor dele af denne diskussion tages op flere gange bl.a. i no.23 fra 2003.

⁵ Bernard Eric Jensens bog Historien – livsverden og fag fra 2003(Jensen 2003), hvor han diskuterer debatten omkring formidlingen af de Slesvigske krige, Museet på Historiecentret Dybbøl Banke og Sønderborg slotsmuseum.

⁶ Jumbo bog nr. 320: Kort og brutal, s 5-39, Serieforlaget Egmont, fra foråret 2007.

pertviden eller kilde til andet eller mere end overfladisk indføring i emnet og verdenen der er middelalderen. Spørgsmålet er om den værste konsekvens af levendegørelsens natur, er at den potentielt skaber en overfladisk fremstilling af fortiden, det blot er toppen af isbjergene.

Middelalderugen:

Teorierne bag formidlingen – fremmer det misbruget?

Allerførst vil jeg specificere, at jeg har valgt en afgrænsning af Middelalderugen, idet jeg udelukkende vil se på de mere officielle dele af den. Med dette mener jeg de arrangementer og forestillinger, som er centralt ordnet og administreret. Afgrænsningen skyldes at der hen over årene er føjet mange spillere og dele til middelalderugen, som ikke er styret af middelalderugens oprindelige konstellation af arrangører, med det lokale museum, som en af hovedarrangørerne. Rent fysisk begrænser middelalderugen sig derfor også til de begivenheder og arrangementer, som udspiller sig indenfor Visbys bymure. Samtidig gør denne afgrænsning, at Middelalderugens ydre rammer på flere måder matcher flere aspekter af det mere traditionelle museums karakter.

En af de vedvarende udfordringer og måske også det mest ødelæggende problem, som museer og ikke mindst deres formidling af historie har, er skabelsen af engagerende rammer for publikummet til at modtage historien. Forholdet mellem den viden der formidles succesfuldt og niveauet af engagerende rammer for vidensformidlingen er ligefrem proportionale. Uden et vist niveau af dramatisering og interaktivitet kommer formidlingen af viden ingen vegne og formidling på denne måde kaldes for levendegørelse.⁷ Overordnet kan resultatet af engagement fra publikums side og niveauet af levendegørelse defineres som indlevelsensniveau. Begrebet har en dobbeltbetydning nemlig, at det er hvor indlevende og engagerende de fysiske rammer er for publikummet, og hvor meget publikum så reflekterer over det de stilles overfor. Hvor formidlingen af viden tidligere var med den sande og autoritære historie 'sådan som den virkelig var', efterstræbes og efterspørges der i dag en større interaktion og en mere kritisk refleksion af historien. Levendegørelse betegner ifølge Lotte Gustafsson: Den Fortröllared Zone fra 2000(Gustafsson 2000) den måde, hvormed man skaber en levende fremstilling af fortiden. Jo mere levende fremstillingen er, jo lettere

⁷ Gustafsson 2000 s 77

er det at identificere sig med den historie som formidles. Samtidig løser levendegørelsen også det traditionelle museums-pædagogiske stærkt kritiserede problem, nemlig det brede publikums mistro overfor de påståede objektive og autoritære fremstillinger af historien.⁸ Der er flere sanser, der bliver aktiveret igennem levendegørelsen og dermed foregår formidlingen altså på flere niveauer end ellers. Kritikken af denne tilgang til publikum er dog, at man gennem denne populistiske temaparkformidling øger sandsynligheden for, at den praktiske viden publikum får, enten bliver stærkt formindsket, forvrænget eller decideret forkert. Omvendt er kritikken af de traditionelle museale formidlingsmetoder, at selvom sandsynligheden for at publikummet får en mere korrekt og detaljeret viden om det formidlede emne, forringes indlevelsen, interessen og antallet af det engagerede publikum.

Middelalderugens formål og udvikling

Middelalderugen bygger på et tiltag fra 1984, hvor målet var at skaffe kulturtureturister, så der var altså delvist tale om et projekt, hvor turisme var et af de udtalte hovedmål for skabelsen af middelalderugen. Dette er ikke umiddelbart grund nok

til at affærdige middelalderugen, som en forlystelses- og karnevals-fest. En af de bærende drivkræfter bag projektet var, udover udviklingsfonde, Gotlands turistorganisation og kommunestyrelsen, også kommunemuseet Gotlands Fornsal.⁹ Hvad der dog i denne forbindelse interesserer mig er, at middelalderugen intet forskningsmæssigt formål har. Dens eneste formål var og er at øge turismen til øen eller mere præcist, at øge antallet af en bestemt type af turister. For sigtet var at lokke kulturturismen til Gotland og dermed en turisme, der langt mere end den gennemsnitlige turist, interesserede sig for netop kultur og historie. Lektor ved läns museet Gotland Fornsal, Marita Jonsson begrundede yderligere fokuseringen på kulturturismen i et interview 1994. Jonsson forklarer, at Gotland havde fået sit omdømme skæmmet af, at de turister der primært besøgte øen var unge på sommerdrukkerferie. Dette havde skræmt børnefamilierne fra at besøge øen. Derfor var målet med det nye tiltag med en middelalderuge, at få et kulturelt bevidst publikum til øen.¹⁰ Hvem dette kulturelt bevidste publikum så er, lader der dog ikke til at være nogen præcisering af. Det er dog heller ikke i sig selv så vigtigt, for det afgørende er, at der overhovedet er blevet

⁸Gustafsson 2000 s 76

⁹Gustafsson 2000 s 84

¹⁰Gustafsson 2000 s 83

defineret en målgruppe til middelalderugen. Et af de helt klare krav til det post-moderne museum er, at museets arrangører og formidlere gør sig klart, hvem de sigter deres arrangementer imod. Her er gruppen altså defineret til den noget vagt formulerede gruppe af kulturturister. Denne begrænsning i sigtet har dog flere betydende aspekter. For det første betyder det, at middelalderugen er nødt til at sætte krav til sin egen formidling. For fremstillinger af fortiden, der er åbenlyst forkerte, ville teoretisk ikke kunne accepteres af et reelt kulturelt bevidst publikum, der netop i sagens natur skulle menes at kunne skelne mellem skidt og kanel. Middelalderugen skulle derfor, hvis målgruppen skulle rammes, som minimum holde et vist niveau af historisk korrekthed. For det andet, betyder valget af middelalderugens fokus på året 1361 og de begivenheder, der fandt sted på Gotland og i Visby det år, at emnet er begrænset. Dermed er middelalderugens fokus ikke kun et middelaldermarked, som til forveksling ligner lignende markeder mange andre steder i verdenen. Arrangørernes hovedmål med at skabe en øget turisme til øen er derfor ikke, som udgangspunkt, noget klart misbrug af middelalderen eller præsenterer nogen umiddelbar interessekonflikt.

Middelalderbyen Visby og året 1361

Visby har flere umiddelbare fordele, som storformidler af netop middelalderen, da en stor del af byens gamle bymur og fæstningsværker stadig står. Samtidig har byen en stor og gammel bydel, der er et af de centrale områder for skabelsen af illusionen omkring genskabelsen af middelalderen flere århundreder efter dens ophør. Koblingen mellem middelalderugen og Visby er åbenlys, for udover de rent fysiske middelalder elementer, fokuserer middelalderugen netop på året 1361. Året er skelsættende for byen og øen, det er det år hvor byen bliver erobret af Valdemar Atterdag. Den historiske forskning omkring erobringen vil jeg ikke gennemgå nærmere, men hvad i middelalderugen formidles fra året 1361 og hvordan det bliver gjort, vil jeg dog gå i dybden med senere.

Middelalderugen kobler dens fysiske placering, ruinerne af byens ringmur og de gamle dele af byens centrum, sammen med begivenheder, der rent faktisk fandt sted lige netop dér. I 1361 invaderer Atterdag øen og efter flere slag erobres øen og Visby. Mange af de centrale begivenheder, og ikke mindst myterne der er fulgt med dem, fandt sted enten indenfor eller umiddelbart udenfor Visbys mure. Dermed kan middelalderugen påkalde sig

retten, som formidler af en historisk begivenhed netop på det faktiske sted for den. Historien om erobringen og brandbeskatningen af Visby og dens kobling til selve det fysiske sted har, som et lieux de memoire eller erindringssted, en betydende værdi i sig selv. Et erindringssted hjælper til at skabe en konkret forbindelse mellem nutidens besøgende og den forgangne historie og dermed gør det allerede i sig selv historien levende. Erindringssteder kræver dog, at de besøgende kender og kan tillægge historien til stedet, da erindringssteder i sig selv ofte er inaktive og uden hukommelse.¹¹ Det inaktive og hukommelsesløse erindringssted gør dog, at der ikke i sig selv er nogen formidler af stedets historie og dermed er der ingen viden andet end det der måtte være tilbage af fysiske elementer.¹² Denne formidling afkræver derfor en vis reel formidling af historien, udover levendegørelsen. Da den gamle formidlingsortodoksi, hvor de besøgende allerede inden besøget formodes at have et bredt kendskab til den korrekte historie, ikke længere kan tages forgivet. Her er det altså nødvendigt at have rammer hvor

publikum igennem besøget aktivt kan op-søge den ægte historie.

Alligevel har kombinationen af middelalderugens centrale fokuspunkter, dvs. de ovennævnte begivenheder og byen Visby, en klar fordel i formidlingen til publikummet. Her er der nemlig tale om formidling af en historie, netop på det sted, hvor det skete, af dem der har størst historisk forbindelse med stedet og historien nemlig visbyboerne og gotlændingene. Forståelsen af en fortidig kultur formidles bedst af dem, der har størst tilhørsforhold til den og dermed har nemmest ved at oversætte den til en moderne forståelse.¹³ Brugen af de gamle dele af det centrale Visby og byvolde er en klar fremmer af illusionen og levendegørelsen af middelalderen. Stedet er virkeligt og dele af den historiske verden, som søges genskabt, består stadig. Dermed bliver illusionen nemmere at opnå og kravene til publikummets egen indlevelsessevne mindskes. Så middelalderugen har, som udgangspunkt i hvert fald, to formidlingsmæssige styrker, nemlig en stærk forbindelse mellem sit historiske emne og stedet. Byen er så at sige en autoritet og ikke mindst autentisk i sig selv.

¹¹ Bernard 2003 s 81

¹² Nora, Pierre: 'General Introduction: Between Memory and History'. I Pierre Nora(red.) *Realms of Memory: Rethinking the French past*, Bind 1, New York, Columbia University Press, 1996.

¹³ Hooper-Greenhills bog *Media, Museums & the Interpretation of Visual Culture*, fra 2001, s. 20.

Historien og myterne bliver levende

En af de centrale begivenheder for middelalderugen er et teaterstykke kaldet Waldemarspelen, der hvert år, siden middelalderugens start i 1984, har været i byen og som løst foregår mellem bymuren og byens centrale torv.¹⁴ Stykket handler om de begivenheder, som skete efter de danske troppers indtog i Visby, hvor byen bliver udsat for en såkaldt brandbeskatning. Allerede fra starten af arrangementet pointeres det, at der her er tale om en dramatiseret fremstilling af begivenhederne og at stykket er en sammenblanding af fakta og myter. En af de centrale dele af teaterstykket, foregår på Stora Torget og er opbygget med klar inspiration fra den svenske maler Carl Gustav Hellqvists maleri 'Valdemar Atterdags brandbeskatning af Visby 1361' fra 1882.¹⁵ Jeg vil ikke her gå i nærmere detaljer omkring hvad præcis det er for en fremstilling af begivenhederne fra sommeren 1361, der præsenteres publikummet, men vil i stedet gennemgå på hvilket niveau, der bliver formidlet.

Ideen om en teaterfremstilling, som gennemløber flere af de mere og mindre faktuelle begivenheder, lyder i første omgang til at være et eksempel på endnu en autoritær transmission mellem formid-

lerne og publikummet. På godt dansk en 'far fortæller og du lytter'. Til en sådan formidling kræves der en stærkt centralt skabt og styret version, som præsenterer publikum for et bestemt billede. Dette er dog ikke tilfældet i dette skuespil. For skillelinien mellem publikum og skuespillet, ja mellem de individuelle skuespillere og tilskuerne, er med vilje uklare og vage. Målet er for arrangørerne at skabe en tovejskommunikation, som fremmes gennem indlevelse og deltagelse i teaterstykkerne, så publikum og teatret samarbejder om at skabe en polyfon og nuanceret formidling af begivenhederne.¹⁶ For gennem publikumsaktive deltagelse, skabes der rum for diskurser og divergerende syn og opfattelser af det der formidles. Den gamle nationalromantiske fremstilling, som bl.a. Hellqvists maleri var et udtryk for, brydes og den tidligere så klare opstilling af historien i de gode overfor de onde, forsvinder og bliver erstattet af en langt mere anakronistisk fremstilling.

Ret praktisk opfordres der altså i teaterstykkets opbygning til en aktiv deltagelse og stillingtagen hos publikummet. Der er ikke tale om den form for autoritær fremstilling af historien, men tværtimod fremmes en kritisk og nuanceret syn på historien, hvilket i højere grad er blevet nød-

¹⁴ Gustafsson 2000 kapitel 4

¹⁵ Gustafsson 2000 Illustrationerne et og to

¹⁶ Gustafsson 2000 s 112ff.

vendigt for museerne.¹⁷ Et af det postmoderne museums fremmeste mål, er netop en kritisk og nuanceret indstilling til historien og ikke mindst de nationalromantiske historier, der har domineret tidligere. Samtidig bliver der, fra arrangørernes side, gjort opmærksom på, at teaterforestillingerne er et tæt sammensurium af fakta og fiktion.¹⁸ Så med valget af teaterforestillinger med brandbeskatning og en sceneopsætning, med direkte inspiration fra nationalromantiske kilder, som baggrund for forestillinger til trods, synes der ikke at være tale om et misbrug af middelalderen. Myter er jo trods alt også historie blot om, hvordan man har opfattet historien tidligere.

Konflikter i illusionen

Målet med at skabe et levende og engagerende teater går igen i resten af den totale levendegørelse, som middelalderens arrangører forsøger at skabe. Der er dog eksempler på, at nogle af de nuancer og diskurser som opstår, ender i regulære konflikter og jeg vil her kort gennemgå nogle af de konflikter, flere sociologer og historikere har bemærket.

Et af de områder, der på flere måder har været kilde til konflikter og frustration, er Middelalderens middelaldermarked. Problemerne og interessenterne har nemlig vist sig at være mange og inkluderer museumsfolk, entusiaster, lokale, turistbranchen og ikke mindst kommercielle kræfter.¹⁹ Deres interesser og mål er alle vidt forskellige, men skarpt trukket op kan konflikten skitseres som ønsket om at bevare illusionen om middelalderen på den ene side og ønsket om at kunne tilbyde og sælge så meget som muligt til de besøgende. En art kompromis har været, at den størst mulige visuelle autencitet sikres gennem en møjsommelig kontrol med de handlendes boder, varer og udklædning. Dette arbejde udføres af arrangørerne fra det lokale museum, ”*som har ansvar för det pedagogiska innehållet, är inriktade på at skydda illusionens trovärdighet och kontrollera att framställningen är så historisk korrekt som möjligt.*”²⁰ Det interessante er, at det lader til at være illusionens troværdighed og fremstillingens historiske korrekthed, der er i fokus. For betyder det, at så længe illusionen og fremstillingen opfattes som værende troværdige og korrekte, er spørgsmålet om de så vitterligt er det, et underordnet spørgsmål. Noget kan i hvert fald tyde på

¹⁷ Se eksempelvis en mere dybdegående diskussion af emnet i *Forskning og formidling – fokus på middelalderen*. Mindre skrifter udgivet af Laboratorium for Folkesproglige Middelalderstudier fra 1995.

¹⁸ Gustafsson 2000 s 103

¹⁹ Gustafsson 2000 kapitel 6

²⁰ Gustafsson 2000 s 163

at forholdet her mellem illusionen og levendegørelsen overfor den korrekte historiske præsentationen af middelalderen, ikke er helt ligevægtigt prioriteret.

Mere udtalt begynder tendensen at blive, når fokus sættes på de bredere rammer af formidlingen. Nogle gang er det nemlig ikke det der er med, som fortæller mest, men derimod det der ikke er med. For et stort konflikt punkt i middelalderugen har været omkring det for mange ømtålelige emne, nemlig religion. En levendegørelse af religionen i middelalderugen var nemlig ikke kun et spørgsmål om at fremstille det middelalderlige samfunds dybe religiøse fundament. Alligevel har middelalderugen haft meget lidt af den slags med i sin levendegørelse. En begrundelse kan være, at der ikke, som ellers er tilfældet med meget andet i middelalderugen, er tale om begreber fra en for længst svunden tid og som ikke længere har nogen direkte betydning i dag. Planerne om fremstilling af religiøsitet i form af en kirkelig procession, planlagt og udført bl.a. af ægte nutidige gejstlige, var kilde til lange og svære forhandlinger. Kernen i spørgsmålet var frygten for at skabe kontroverser, både i forhold til de stadigt eksisterende kirkelige institutioner og det nutidige samfund. De gejstlige ville ikke risikere at blive set som en art kuriositet,

der ikke længere havde nogen reel betydning i det moderne samfund og samtidig ville man fra arrangørernes side ikke risikere at støde troende kristne, såvel som folk af anden religiøs observans.²¹ Samtidig måtte publikum ikke fremmedgøres af en opfattet påtrængt religiøs begivenhed. Asetroendes deltagelse i processionen, som munke i optøget, analyseres kort og konklusionen bliver, at disse skaber en art selvmodsigelse indeni den religiøse opvisning. Interessant er det at tænke sig, om dette egentligt ikke kan have været virkelighedens verden dengang, hvor kætterisk troende havde påtaget den ydre fernis af datidens religiøse ortodoksi, nemlig kristendommen, men i det skjulte stadig dyrkede tidligere tiders nordiske guder. Overtro og en vis afgudsdyrkelse er i hvert fald ikke noget ukendt fænomen igennem middelalderen, selv blandt folk der officielt var kristne.²²

Denne debat eksemplificerer den konflikt og de dilemmaer, der i flere situationer gør sig gældende, når middelalderugens arrangører skal opbygge og skabe sine arrangementer. For der er nemlig flere hensyn, som skal plejes og kun et af disse er ønsket om en autentisk fremstilling af middelalderen. Arrangørerne

²¹ Gustafsson 2000 s 184

²² McKay, Hill og Buckler, A history of western society. 6. edition, New York, 1999. s 369.

valgte at afvæbne en for realistisk kirkelig proces og undgå en reel kristendomsmissionering ved, at der i stedet for et korrekt katolsk optog med eksempelvis relikvieskrin og Mariastatuer, blev brugt mindre kontroversielle genstande som stearinlys og kors. Hvorvidt den endelige udgave af et kirkeligt optog var historisk korrekt er dog ikke helt det vigtige i denne sammenhæng. Alt andet lige betyder den forudgående debat og ikke mindst de nødvendige kompromisløsninger der måtte tages, at der er mindre sandsynlighed for en historisk korrekt repræsentation af hvordan et sådant optog virkelig var. Det faktum, at resultatet ikke var skabt på baggrund af kendt viden om fortiden, men i ukendt grad også af ønsket om publikumstække, politisk korrekthed og ikke mindst religiøse hensyn, er grund nok til kritik. I lyset af sådanne forhold, er den rent praktiske afvigelse fra den historiske viden, blot et spørgsmål om graduering, for under alle omstændigheder er der tale om en forkert fremstilling. Problematikken her, kan da også have vidtrækkende konsekvenser, for hvis den korrekte og autentiske fremstilling af fortiden er sekundær til levendegørelsen og interessegrupperes finfølelser, er mulighederne for at formidle de ubehagelige dele af forti-

den blevet besværliggjort, om ikke gjort helt umulige.

Hvordan middelalderen virkelig var og hvordan det virkelig var i middelalderen

Der er andre ømme punkter i middelalderens levendegørelse, kontra den historisk korrekthed. Et af de mere slående, er opfattelsen af og synet på tiggerne op gennem middelalderens historie. Der har nemlig igennem middelalderens historie været en interessant ændring af de udklædte tiggere på middelalderugen. Antallet af udklædte, der stræbte efter at tilhøre de højere samfundslag var nemlig i de første år klart i flertal og antallet af udklædte tiggere var minimal. De få, der trods alt påtog sig rollen som tiggere, blev derfor set som folk der ofrede sig for sagen og som fremmere af et mere autentisk og korrekt billede af middelalderen.²³ Så længe, at man holder sig in mente, at arrangørerne bag middelalderugen ikke har haft kapaciteten til at styre fordelingen af hhv. rige og fattige, er denne åbenlyse afvigelse mellem middelalderugen og den korrekte middelalder ikke noget, som arrangørerne kan kritiseres for. Museer og festivaller med reelle intentioner kan ikke genfortælle fortiden præcis, som den var,

²³Gustafsson 2000 s 227

men må nøjes med tilnærmelsesvis søg, efter bedste evne og formåen. Desværre for middelalderugens arrangører stilles de dog op gennem 90'erne overfor endnu et dilemma, hvor muligheden for en øget autencitet stiller sig i vejen for andre hensyn. Antallet af tiggere, som deltager i middelalderugen, stiger nemlig og i takt med denne stigning ændres indstillingen til tiggerne på markedet. Det, der tidligere blev opfattet som autencitetsforøgende, bliver nu set som beskæmmende og uønsket. Ønsket om flere tiggere til middelalderugen vender fra opfordrende til klart afvisende, hvilket eksemplificeres godt i afvisningen af en gruppe udviklingshæmmedes forespørgsel om lov til at deltage i middelalderugen som tiggere.²⁴

Et studie konkluderer på baggrund af interviews af middelalderugens publikum, at selvom de forventer en autentisk fremstilling af middelalderen, er de samtidig klar over, at middelalderugen ikke er en korrekt gengivelse af den. Middelalderen var mere beskidt, alle mulige og umulige sygdomme florerede i stor stil, den personlige hygiejne var lemfældig, uretfærdighed og undertrykkelse var den daglige tilværelse for langt de fleste.²⁵ Billedet af hvordan middelalderen virkelig var, er

blandt middelalderugens gæster altså et af generel elendighed. Der lader simpelthen til at være forskel på, hvad der defineres som autentisk og korrekt. For selvom publikummets følelsesmæssige opfattelse er, at middelalderen er autentisk genskabt, er mange af dem samtidig godt klar over, at den ikke er historisk korrekt. Situationen er, at autenciteten gælder tøjets design og boders udsmykning, men at det nidkære fokus på disse relativt små detaljer, synes vigtigere end et reelt autentisk helhedsbillede.

Leif Jensen beskriver en problematik, han kalder historievidenskabens formidlingsparadoks, hvor den livlige og anskuelige fremstilling... risikerer altså at komme i konflikt med nogle faglige og videnskabelige normer.²⁶

Kampen mellem samtidens idealer og historisk realisme

Endnu en kurre, i middelalderugens allerede ret så konflikt- og dilemmaramte levendegørelse, er indblandingen af den politiske korrekthed. Udover arrangørernes frygt for alt for realistisk kirkeoptog og fattigdom, der potentielt kunne være stødende for det 20. og 21. århundredes publikum, viser der sig et lignende problem. Hvad der vel bedst kan beskrives,

²⁴Gustafsson 2000 s 157

²⁵På den tiden, i dessa dagar(Sandström) s 118

²⁶Jensen, Leif, *Historien og de gode historier* fra 1985

som politiske korrekthed, er nemlig igen blevet en dominerende faktor, der stiller spørgsmålstejn ved flere af de ellers så fasttømrede historiske konventioner. Et sigende eksempel er debatten omkring et af teaterstykket om brandbeskatningen af Visby's mest centrale figurer, nemlig borgmesteren. Rollen, der som mange øvrige dele af teaterstykket bygger på kraftig inspiration fra Hellqvists maleri, er i centrum af endnu en konflikt mellem historien og moderne hensyn. Valgene af hvert års middelalderborgmester har ikke kun?? været kritiseret for at have en alvorlig slagside til fordel for Visbys bedre borgerskab. Valget har nemlig også fået en nutidig statusbetydning, der rækker udover selve festivalen og har bl.a. affødt et krav om det ikke snart er på tide, at kvinder bliver ligeligt tildelt æren som borgmester.²⁷ Debattens alvor kan virke en anelse uoverskuelig, for vil et så klart brud med hvordan vi ved fortiden virkelig var, nogensinde kunne ske?! Ville de moderne kønspolitiske idealer virkelig kunnet overtrumfe den historiske sandhed, at kvinder kun yderst sjældent fik adgang til ledende politiske poster førend langt op i sidste halvdel af forrige århundrede. Måske har der allerede været en art fortilfælde. For i et af middelalderugens gen-

tagende forestillingen om brandbeskatningen, blev en deltager i stykket kritiseret for sit valg af udklædning og efterfølgende ophører denne rolle fuldstændigt i senere opsætninger. Problemet var, at den kritiserede udklædte persona var inspireret af den arketypiske og udklædte jøde fra Hellqvists maleri og kritikken var, at man reproducerede et antisemitisk motiv.²⁸

Den debat der har været omkring rollen som borgmester, og ikke mindst den, om end nok så korte, debat omkring jøden, er begge eksempler på samme fundamentale problemstilling i levendegørelsen af middelalderen i middelalderugens teater. For i middelalderen, som i mange andre historiske perioder og i mange dele af verden, var jøder ikke sjældent lagt for had. Groft sagt har det været for kvinder, som for jøder, at de har været undertrykte og marginaliserede grupper i langt størstedelen af historien. Alligevel kan det antisemitiske billede af jøder ikke komme til udtryk i middelalderugens levendegørelse, hvorvidt dette så kan resultere i, at de jødiske befolkningers del i og betydning for middelalderen helt bliver overset. Jeg har ikke grundlag nok til at kunne sige noget endeligt omkring den politiske korrektheds betydning for fremstillingen af

²⁷ Gustafsson 2000 s 104-105

²⁸ Gustafsson 2000 s 103

middelalderen i middelalderugens arrangementer. Klart er det dog, at det autentiske, ja selv det anakronistiske, til stadighed bliver udfordret af nutidens politik. I det borgmesterrollen lader til at have fået en statusværdi i sig selv, er rollen gået udover levendegørelsens autentiske fremstilling af fortiden og har koblet sig så meget på nutiden, at nutidens samfunds-idealer bliver indblandet.

Dette er et problem for, det er ikke at udstillingerne der skal rette sig efter aktuelle holdninger og meninger, hvilket middelalderugens arrangører desværre synes at være indstillet på. At fremstillingen af jøden fjernes, synes at være endnu tegn på, at der er hele områder af historien, som ikke kommer frem, pga. modsætningsforholdet mellem levendegørelse og de dele af historien, der opfattes som ubehagelige.

Et yderligere problem er også den klare mangel på politisk historie. Hele middelalderugens centrale omdrejningspunkt er jo immervæk en del af et større Skandinavisk magtspil, så emnet burde ligge lige for. Sandström, giver som sin forklaring på denne mangel, at det simpelthen ikke er interessant for publikummet.²⁹ Manglen på politik i middelalderugen er ikke i sig selv i direkte konflikt med hverken histori-

en om middelalderen eller middelalderugens autencitet. For det er ikke nødvendigvis sådan, at middelalderens befolkninger har anset politik for at være det store debateme, som det er i dag og derfor er dens manglende tilstedeværelse i middelalderugen, ikke nødvendigvis en mangel i levendegørelsen. Desuden kan det siges, at der er rigeligt med politik i historien om erobringen af den svenske ø Gotland og brandbeskatningen af hansestaden Visby af en dansk konge. Et stort problem er det dog, hvis Sandströms forklaring er den virkelige grund til den manglende politiske historie. For hvis den manglende inklusion af et så relativt vigtigt område, som hele det politiske verdensbillede, er et resultat af en manglende interesse hos publikum, er det ligeså problematisk, som de bevidste udeladelser jeg tidligere har gennemgået. De bredere konsekvenser er især foruroligende. For hvis det der på et museum formidles og skabes er fuldstændig styret af publikums egne interesser og forudfattede holdninger, er der ingen grænser for hvad der i sidste ende kan risikeres at blive udeladt eller hvad der kan blive givet køb på. Et af hovedmålene med historisk formidling, må vel netop være at udfordre og gøre spændende også de ting, som pub-

²⁹Sandström s 119

likum ikke umiddelbart synes interessante.

Der er altså mange aspekter i middelalderugens centrale arrangementer, der kommer til kort, hvad angår en korrekt fremstilling af middelalderen. Afvisningen af tiggere, konflikten omkring borgmesterrollen, den forsvorede jøde og indifferensen for middelalderens politik, kan tilsammen tydes som tegn på en underliggende brist, som middelalderugen har. Nemlig, at den er primært styret af moderne normer og interesser. Hvilket er de selv samme problemer, som de traditionelle og nationalistiske museer havde, for selvom det hér er publikum og ikke staten, der skaber konsensusfremstillingen, er der tale om samme slags idealisering. De dårlige og upopulære dele af udstillingen bliver på samme måde siet fra og resultatet er et alt andet end et retvisende og nuanceret billede af middelalderen.

Hvad kan vi så bruge levendegørelsen til og hvad kan den ikke

Middelalderugen har haft flere positive aspekter af det postmoderne museums formidling, der umiddelbart giver en bedre historiebrug end i forhold til de traditionelle museers. Middelalderugen er i overensstemmelse med flere af kravene til det postmoderne museum. Arrangørerne har

defineret sin målgruppe, nemlig kultur-turister og de har valgt en historisk ramme, som er i naturlig forlængelse af middelalderugens beliggenhed. De har også en stærk kontrol med det autentiske billede på markedsgaden i form af udklædninger og bodernes design og med Visby, som en reel 'udstillingsgenstand', er der også tale om sammensmeltning af rammer og udstilling. I forbindelse med brandbeskatningen er der et klart ønske om en engagerende levendegørelse, som opfordrer til refleksion og nuancer. Så middelalderugen mimer flere af det postmoderne museums tankesæt i genskabelse af fortiden. Desværre er dette dog ikke gennemført.

For på trods af museumsfolkernes indflydelse i middelalderugens forløb er der for mange interesser indblandet i det endelige indhold. De mange og i flere tilfælde divergerende målsætninger mellem erhvervsliv, indbyggere og fagfolk, resulterer i en skævvridning af forholdet mellem autencitet og publikums ønsker. Middelalderugens oprindelige sigte med at skaffe kultur-turister og børnefamilier til øen, lader til i stor stil at være en fiasko og mange af deltagerne i middelalderugen er der ikke for at lære noget, men udelukkende for at have det sjovt.³⁰

³⁰ Sandström s 121

Samtidig gør den uklare sammensmeltning af fakta og fiktion, at det er nødvendigt på forhånd at kende historien eller i hvert fald at kunne tilegne sig den nødvendige viden af egen kraft. De, der tager besøget som en ren oplevelse og som sjov, får i bedste fald ikke nogen viden eller læring ud af deltagelse i middelalderugen, i værste fald bliver de overbevist om et helt forkert billede af middelalderen som helhed og Visby i 1361 i særdeleshed.

Samarbejdet mellem museumsfolk og den professionelle underholdningsindustri, lader til at være skævvredet, så det er sidstnævntes præmisser, der kommer i første række.³¹ Religionen forvanskes af frygt for at støde publikummets religiøsitet og fattigdommen marginaliseres pga. af ubehag ved for stærk realisme. Der er krav om at moderne samfundsidealers opretholdelse, såsom lighed mellem kønnene, selv i den levendegjorte historie. Den politiske dimension af middelalderen ignoreres helt, simpelthen pga. manglende interesse fra publikum.

Følgen af middelalderugens egen enorme succes som turistattraktion, lader beklageligvis til at have sat målet med en autentisk og korrekt præsentation af middelalder sekundært i forhold til kriteriet

om besøgstal. Fokus synes at belægge sig mere på at sikre en autentisk udseende illusion og imødekommende stemning, end at skabe rammer for at få formidlet reel viden og indsigt om middelalderen til publikum.

Kort og godt et, i udgangspunktet, ædelt forsøg på at udvikle en naturlig sammenhæng mellem kulturturisme og middelalderen, ud til at have resulteret i en ren forlystelse uden dybere indhold. Middelalderugen er mere en forlystelsespark med middelalderen som kulisse, end det er en velfungerende brug og ligeværdig symbiose mellem levendegørelse og faglig integritet.

Levendegørelse og faglighed – to modstridende mål?

Det postmoderne museums karakteristika er især dets opgør med tidligere tiders autoritære transmissionsorienterede fylde på de videnstomme besøgende. Skabelsen af engagerende og vedkommende udstillinger, der giver en mere nuanceret og mindre autoritær fremstilling af historien, er vejen frem. Levendegørelse er museernes nye mantra, men i tilfældet Middelalderugen i Visby, har fokus på netop levendegørelse spændt ben for fremstillingen af den rigtige middelalder. Netop de fordele der gør middelalderugen

³¹Gustafsson 2000 s 154

til en succesrig levendegørelse af middelalderen, forhindrer i dette tilfælde tilsyneladende en samtidig samtidsorienteret kobling mellem fortid og nutid og forhindrer historikere og fagfolk i at nedbryde de falske og forkerede forestillinger publikum har. Problematikken kan kort opsummeres på følgende måde, med et citat fra Greenshills bog *Museums and their visitors*, hvor den gode læring 'is most effective if it is provoked through active enjoyment followed up by reflection and analysis.'¹ Middelalderugen opnår i stor stil at fremprovokere den aktive fornøjelse, men har store problemer med at opnå refleksion og indsigt i middelalderen eller i det mindste at lære publikum noget overhovedet. Politisk korrekthed, hensyn til publikums følelser, interessegrupper indblanding og sammenblanding af myter, er blot nogle af de udfordringer som den

moderne formidling af historien er oppe imod og det betyder alt sammen i sidste ende, at den historiske viden kommer under pres. I tilfældet med Middelalderugen og alle gode intentioner til trods, kommer den ægte historie til kort og må nøjes med at være en sekundær prioritering.

Hvorvidt uforeneligheden mellem levendegørelse og den rigtige historie gør sig gældende generelt eller om Middelalderugen blot er et uheldigt enkeltstående eksempel, vil kræve yderligere empiriske analyser. Spørgsmålet, der dog under alle omstændigheder står tilbage, er hvorvidt levendegørelse er vejen frem til en bedre formidling af middelalderen eller om middelaldermarkeder er en ny form for autoritært misbrug af fortiden, blot med publikum som skaberne af den accepterede version af historien.

¹ *Museums and their visitors*, Eilean-Hooper Greenhill 1994, s. 141.

Foredrag på Landsarkivet forår 2009

Tirsdag d. 17. marts

Slægtsforskning på internettet – Introduktion til Arkivalieronline

Slægtsforskning på nettet bliver mere og mere populært – og med god grund! I foredraget kan du høre mere om, hvordan du benytter hjemmesiden Arkivalieronline, der er en af de mest benyttede hjemmesider som slægtsforsker. Hjemmesiden indeholder indskannede kirkebøger og folketællinger.

Foredragsholder: Arkivar ved Landsarkivet for Nørrejylland Ingelise Rahn

Tilmelding: Senest fredag d. 13. marts 2009

Tirsdag d. 21. april

Byudvikling og den mentale opfattelse af byen

I forbindelse med MASKOT-samarbejdet mellem Syddansk Universitet, Odense Bys Museer, Stadsarkivet og Landsarkivet for Fyn er der tilknyttet to ph.d.-stipendiater, der forsker i byudvikling med udgangspunkt i Odense bys udvikling. I foredraget vil deres undersøgelser blive nærmere præsenteret.

Foredragsholder: Jens Toftgaard og Hjørdis Havsteen Brandrup

Tilmelding: Ikke nødvendigt

Tirsdag d. 19. maj

Kilder til ejendoms historie

Leder du efter oplysninger om en ejendoms historie, kan du benytte flere kilde typer på landsarkivet. I dette foredrag vil seniorforsker og arkivar Peter Fransen fortælle om kilder til ejendoms historie. Du vil bl.a. blive introduceret til skøde- og panteprotokoller, realregistre og brandforsikringsprotokoller – alt sammen materiale, der gør det muligt at følge en ejendoms historie gennem tiden.

Foredragsholder: Seniorforsker og arkivar Peter Fransen

Tilmelding: Senest fredag d. 15. maj 2009

Alle foredrag er på Landsarkivet for Fyn, kl. 15.30-16.30

Tilmelding: send en mail til Landsarkivet for Fyn: mailbox@lao.sa.dk

Che Guevara - Frihedshelt eller terrorist?

Af cand.mag. Jack J. Frederiksen

Jon Lee Anderson: "Che Guevara – biografien om mennesket og myten", Forlaget Sohn 2007. 767 sider, 399 kr. Oversat af Steen Sohn.

Bevæger man sig omkring på Cuba eller andre steder i den latinamerikanske verden, er det svært at komme udenom Che Guevaras velkendte skæggede kontrafej, der ofte er akkompagneret af profetier om verdensrevolutionens endelige sejr. Også på vore breddegrader har plakater og T-shirts med Che været standardudstyr i venstreorienterede kredse, ligesom han har spillet en betydelig rolle som ikon i forbindelse med 1960'erne og 1970'ernes ungdomsoprør mod den borgerlige samskiftelse.

Med andre ord, har ingen som Che Guevara præget en hel generation af venstreorienterede unge – både i og udenfor den latinamerikanske verden. Måske fordi han levede et så fascinerende liv, måske fordi han fik et så tragisk endeligt i Bolivias jungle, måske fordi Che repræsenterede en af de utopier, der er så vigtige for især unge mennesker at tro på: Utopien om Det Godes kamp mod Det Onde. Kampen for undertrykte folk verden over.

Med oversættelsen af Jon Lee Andersons næsten 800 sider digre værk *Che Guevara: A Revolutionary Life* fra 1997, foreligger der nu en samlet fortælling om Che Guevaras liv på dansk. Forfatteren Jon Lee Anderson har bl.a. haft adgang til et stort cubansk arkivmateriale, har interviewet venner, familie og revolutionskammerater og har tilmed været i kontakt med de CIA folk, der stod bag mordet på Che i Bolivia i 1967. Vi kommer således tættere på Che Guevaras liv og død end nogensinde før og samlet set er det den mest fyldestgørende og nuancerede Guevara-biografi til dato.

Et revolutionært liv

Da den astmaplagede Ernesto Guevara de la Serna voksede op i trygge kår i 1930'ernes argentinske middelklasse, var der intet der indikerede, at han en dag skulle blive revolutionær. Som ung medicinstuderende drog han i 1952 ud på en lang dannelsesrejse, der førte ham vidt omkring på det sydamerikanske kontinent.⁵² Her blev øjnene åbnet for den

⁵² Som beskrevet i Che Guevaras og Alberto Granado rejsedagbogsoptegnelse "Motorcycle diaries", der 2004 blev filmatiseret af instruktøren Water Salles.

store sociale nød, og de store forskelle, der fandtes mellem rig og fattig. Især opholdet blandt spedalske i Peru medførte en begyndende social indignation. Det var dog ikke mindst den amerikanske efterretningstjenestes rolle i forbindelse med kuppet mod Guatamalas demokratiske valgte præsident Jacobo Arbenz Guzman i 1954, der for alvor satte gang i Che Guevaras revolutionære løbebane. Et år senere mødte Che brødrene Fidel og Raul Castro i Mexico og blev efterfølgende en ikke uvæsentlig del af den cubanske revolution, der førte til det brutale Batista-diktators endelige fald i januar 1959.

At revolutionen der i sit udgangspunkt ikke var kommunistisk, fik den form den fik, kan i høj grad tilskrives den karismatiske Ches politiske, organisatoriske og retoriske talent. Med Ches øgede magt kom der imidlertid også en mere mørk og despotisk side af Che Guevara op til overfladen. Således påpeger Jon Lee Anderson, at Che som leder af det beryggede La Cabanã fængsel i Havanna, stod bag summariske henrettelser, tortur og mord på politiske modstandere.

Uden nogen viden om økonomi blev Guevara året efter udnævnt til cubansk nationalbankdirektør og pressede nu på for at få landbruget kollektiviseret og in-

dustrien nationaliseret. Det sidste var i høj grad et led i kampen for at bryde USA's mangeårige monopol på Cubas industrielle sektor, men fik samtidig store negative konsekvenser for Cubas arbejdere og bønder.

Der skulle også snart udvikle sig en dyb konflikt mellem Fidel Castro og Che Guevara, der med tiden resulterede i et uundgåeligt brud mellem de to gamle våbenbrødre. Uenigheden handlede bl.a. om hvorvidt den cubanske revolution skulle udbredes til andre dele af den latinamerikanske verden. For Che var der ingen tvivl – revolutionen skulle "eksporteres", og han skulle selv stå i spidsen for en verdensomspændende revolution, der skulle presse USA-imperialismen i knæ.

I 1966 forlod Che Cuba for at rejse til Afrika, hvor han deltog i borgerkrigen i den demokratiske republik Congo. Året efter fortsatte Che til Bolivia, hvor han sammen med en lille gruppe oprørere skulle Kickstarte revolutionen på det sydamerikanske kontinent. Missionen mislykkedes totalt, og Guevara blev fanget og skudt af CIA trænedede regeringssoldater i efteråret 1967.

Eftermælet

Den franske filosof Jean Paul Sartre betegnede Che Guevara som "vor tidsalders

mest fuldkomne menneske”, mens han i andre sammenhænge er blevet udråbt som terrorist og krigsforbryder. Opfattelsen af Ches liv og levned afgøres, som så meget andet, i høj grad af hvilken position man beskuer det fra.

Der er ingen tvivl om, at Jon Lee Anderson nærer en vis beundring for sin hovedperson – men uden at dette kammer over og bliver til ukritisk fascination. Vist var der sider af Che Guevaras liv, der ikke helt levede op til myten om den ædle frihedskæmper, men dertil må det tilføjes at krig har det med korrumpere og brutalisere mennesker. Jon Lee Anderson tegner et billede af et engageret menneske,

der ved en tilfældighed bliver revolutionær og som vikles ind i nogle af det 20 århundredes store begivenheder.

Samtidig gør forfatteren op med myten og ikonet og er ikke bange for at lægge mindre pæne sider af Che Guevaras liv frem for læseren. I vores samtids kontekst, hvor al modstandskamp bliver betegnet som terrorisme, er det befriende med en så nuanceret biografi, der sætter Che Guevaras liv i perspektiv. Jon Lee Andersons Che Guevara-biografi er velskrevet og vedkommende. Et ”must” for alle med interesse for latinamerikansk historie i almindelighed og Che Guevaras liv i særdeleshed.

Rubicons redaktion søger nye medlemmer...

Har du lyst til at blive en del af Rubicons redaktion og indgå i det daglige arbejde med at vælge emner, kontakte bidragsydere og i det hele taget være med til at forme bladet?

Du får endvidere selv rig mulighed for at bidrage med artikler, anmeldelser og andet, såfremt du kunne ønske det.

Da en del af den eksisterende redaktion snart går på pension, står redaktionen over for et generationsskifte.

Derfor: Kontakt redaktionen, så du kan deltage ved næste redaktionsmøde og se om det måske kunne være noget for dig.

Det er en hyggelig gruppe, hvor vi foruden faglige diskussioner har et godt socialt miljø.

Vi glæder os til at høre fra dig!

Militærhistorie af første klasse

Af stud.mag. Nicolaj Vraa-Andersen, SDU

I Tom Buk-Swientys nye bog 'Slagtebænk Dybbøl' er der krig, blod og drama for alle pengene. Læseren tages med både til møde hos den danske, såvel som den tyske generalstab og helt ud i forreste frontlinje. Det er ikke kun begivenhederne og personer der beskrives, Buk-Swienty formår at skabe et helt univers som ramme for dem. Dette er med til at gøre historien levende og læseren oplever, snarere end læser om begivenhederne.

Bogen er delt ind i fem dele, således at de første tre giver læseren et indblik i begivenhederne som førte frem til stormen af skanserne den 18. april. I disse, de første tre dele opbygges spændingen, for til sidst at føre frem til preussernes storm på skanserne. Bogens kulmination kommer i fjerde del hvor selve stormen beskrives. I femte del afrundes fortællingen om stormen og læseren får et kig på deltagernes skæbne.

En af bogens forser, er at Buk-Swienty formår at gøre historien og personerne levende. Denne levendegørelse af går dog på ingen måde ud over den gode

historieskrivning. Den gode fortælle teknik forenes således med det gode historiske håndværk. At historien levendegøres betyder at bogen ikke kun henvender sig til faghistorikere, men også til den alment interesserede læser. Man kan som historiestuderende lære en del af bogen. Her er et godt eksempel på at hvis der bruges kræfter på at skrive spændende kan man nå ud til et bredere publikum. En ting som må være de fleste historikers ønske.

Bogen kan på det varmeste anbefales til alle som er interesserede i historie, og er et must for alle som interesserer sig for militærhistorie. Og så passer det jo lige med at bogen kan komme på ønskesedlen til jul. For anmelderen har denne bog været en af årets helt store historieoplevelser.

"De danske tigre" af Lars Ulslev Johannesen

Af Stud.mag. Martin Klüwer Grøn

I sommeren 2006 rykkede en dansk opklaringseskadron ind i byen Musa Qala i den nordlige Helmand-provins i Afghanistan. Det blev starten på fem ugers belejring i byens centrum, hvor styrker fra Taleban-militsen dagligt forsøgte at indtage distriktscentret, hvor de danske soldater holdt til. Operationen var den første, hvor danske enheder blev bundet i direkte kamp mod Taleban og er blevet beskrevet i medierne som de mest intense danske kamphandlinger siden 1864. Denne indsættelse bliver nu beskrevet fra nærmeste hold i "De Danske Tigre" af Lars Ulslev Johannesen, der var chef for de godt 120 danskere i Musa Qala. I bogen beskriver Lars sine oplevelser og erfaringer fra de indledende forberedelser i Danmark til de intense træfninger i Helmand. I et meget levende sprog følger vi soldaternes hverdag på tæt hold. Primært følger vi Lars' oplevelser som eskadronschef, men interviews med adskillige andre aktører gør, at enkelte hændelser beskrives nærmere fra de andre soldater i enheden. Det store billede og den politiske og strategiske baggrund for operationen udlades i bogen og vi forbliver gennem hele operationen på taktisk niveau,

hvor sveden og blodet flyder. Bogen er i den forbindelse en realistisk skildring af soldaternes hverdagsliv og man får et godt billede af

hverdagen i det belejrede distriktscenter både på godt og ondt. For at lette formidlingen i forhold til civile læsere, har Lars skrevet bogen i tæt samarbejde med journalisten Søren Flott. Dette er både bogens styrke og, fra faghistorikerens synsvinkel, dens største svaghed. Fortællingen er levende og spændende, men bærer præg af at være fortalt fra én side og efter endt læsning er man i tvivl om, hvorvidt væsentlige dele af fortællingen er udeladte eller fordrejede. Samlet set udgør bogen dog en detaljeret øjenvidneberetning og efter min mening et brugbart kildebidrag fra en af Danmarks væsentligste militære indsættelser i nyere tid.